

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЯСНИСЬКА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА

УДК 343.85:343.32(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛАБОРАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 081 – Право
Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Т. Ю. Ясницька

Науковий керівник – Марін Олександр Костянтинович, кандидат
юридичних наук, доцент

Львів – 2026

АНОТАЦІЯ

Ясницька Т.Ю. Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності за кримінальним правом України. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2026.

Колабораційна діяльність як кримінально-правове явище пройшло декілька етапів, які пов'язані з політичними, історичними обставинами. У доктрині виділено три етапи формування і реалізації кримінально-правової політики щодо колабораційної діяльності.

У розвитку наукових підходів до відповідальності за співпрацю з ворогом можна виокремити три етапи, які відрізнялися ступенем наукового дослідження, рівнем правового врегулювання та практикою кваліфікації таких діянь. Поява нової норми зумовила активні та численні її дослідження. Незважаючи на такий вагомий науковий доробок, багато питань залишаються не вирішеними, дискусійними, а законодавцем досі не внесено жодних правок, доповнень до ст. 111-1 КК України. Вказане зумовлює необхідність проаналізувати роботи, які уже опубліковано, підсумувати існуючі пропозиції та виробити нові підходи для вирішення проблем кваліфікації колабораційної діяльності.

На появу нових чи виокремлення з існуючих норм Кримінального кодексу України завжди впливають певні фактори. Щоб визначити такі чинники, необхідно з'ясувати, чи є норма про колабораційну діяльність вперше криміналізованою, чи вона є диференційованим різновидом «Державної зради». Підтримано позицію, що колабораційна діяльність є диференційованою формою статті «Державна зрада».

Серед чинників, які впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня суспільної небезпеки державної зради, ключовими є тривала окупація, що

розпочалася ще у 2014 році, та її наслідки, які суттєво вплинули на поведінку населення й зумовили потребу у більш поміркованому підході до притягнення до відповідальності. Не менш вагомим чинником є суспільний запит на справедливість, підтверджений результатами досліджень громадської думки.

Проведений аналіз об'єктів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України. Встановлено, що загальним об'єктом є всі суспільні відносини, які охороняються КК України і визначені у ст. 1 КК України. Щодо родового об'єкту, то ним є національна безпека. Запропоноване визначення родового об'єкту злочинів проти основ національної безпеки під яким розуміти суспільні відносини щодо забезпечення національної безпеки України.

Запропоновано не виділяти видовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки, адже колабораційна діяльність впливає як на зовнішню так і на внутрішню безпеку держави. Безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України у сфері державної безпеки, воєнній, інформаційній та економічній сферах.

Додатковими обов'язковими об'єктами є: життя особи та право власності, адже захист саме цих об'єктів передбачений у окремих нормах КК України. Інші об'єкти не можуть бути обов'язковими об'єктами колабораційної діяльності, адже такої вказівки жодна із частин статті не містить.

Визначено, що до предметів колабораційної діяльності слід відносити «стандарти освіти держави-агресора» (ч. 3 ст. 111-1 КК України), «матеріальні ресурси» (ч. 4 ст. 111-1 КК України) та «інформацію» (ч. 6 ст. 111-1 КК України, п. 3 примітки). Запропоновано розуміти «стандарт освіти держави-агресора» за допомогою методу доведення від супротивного, тобто від поняття стандарт освіти, який визначений українським законодавством. Відтак, слід встановити сукупність таких характеристик: 1) це один документ чи кілька документів, який (які) (2) видано державою-агресором (окупаційною адміністрацією) та спрямовано на (3) організацію освітнього процесу (4)

всупереч українським стандартам (зокрема, визначених Законом України «Про освіту» та ін.).

Характеристика ознак об'єктивної сторони проводилась за сферами: інформаційна, адміністративна, освітня, економічна, виборча, політична, воєнна. За результатом дослідження колабораційної діяльності в інформаційній сфері запропоновано виключити ч. 1 ст. 111-1 КК України та доповнити відповідною нормою КУпАП через те що таке діяння є проступком, завдана шкода не підриває національну безпеку, а покарання має вибірковий характер. Щодо ч. 6 ст. 111-1 КК України, запропоновано виключити вказівку на ознаку державної влади та унормувати «заклики» в одиничну форму.

Посадовий колабораціонізм, який передбачений ч.ч. 2, 5, 7 КК України передбачає поетапне з'ясування: у якому органі працює особа та які функції вона виконує. Запропоновано виключити вказівку що до незаконних органів влади.

У дискусії щодо покарання осіб, які займають посади у правоохоронних чи судових органах визначено, що існуюча норма тлумачиться надто широко, а тому притягнення водія чи іншої особи, яка виконує технічні функції за ч. 7 ст. 111-1 КК України є надмірним.

Проаналізовано колабораційну діяльність в освітній сфері (ч. 3 ст. 111-1 КК України) та з'ясовано, що слід розуміти під впровадженням стандартів освіти країни-агресора та під пропагандою. З судової практики визначено дії, вчинення яких кваліфікується як колабораційна діяльність в освітній сфері. Зроблено висновок про те, що керівник закладу освіти який впроваджує стандарти освіти держави-агресора зазвичай одночасно вчиняє і пропаганду.

Охарактеризовано колабораційну діяльність в економічній сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України). Запропоновано до незаконних воєнізованих формувань відносити і молодіжні організації, які передбачають ієрархію, сувору дисципліну, навчають користуватись зброєю, проводять вишколи.

Розглянуто колабораційну діяльність у виборчій сфері (ч. 5 ст. 111-1 КК України). Запропоновано використовувати чинне українське виборче

законодавство для розуміння етапів виборів чи референдуму, функцій спостерігачів, комісій тощо.

Зроблено висновок, що політичний колабораціонізм (ч. 6 ст. 111-1 КК України) завжди підриває національну безпеку. Тож, кримінально-караними будуть не будь-які політичні заходи, а ті, проведення яких реалізує зазначену мету, і які шкодять національній безпеці України.

Зазначено, що у ст. 111-1 КК України має значення місце вчинення, адже в окремих формах воно прямо зазначене (ч. 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК України). В інших формах місце не зазначене, однак диктується обстановкою – умовами окупації. Отже, місцем вчинення колабораційної діяльності є повністю чи частково непідконтрольна територія України (тимчасово окупована територія, лінія зіткнення).

Суб'єктом колабораційної діяльності, з огляду на спорідненість із державною зрадою запропоновано вважати фізичну осудну особа, яка досягла віку 16 років та є громадянином України. Суб'єкти колабораційної діяльності можуть також мати додаткові ознаки. Встановлено, що впроваджувати стандарти освіти держави-агресора можуть виключно особи, уповноважені окупаційною адміністрацією держави-агресора на таку діяльність та мають такі функції. Натомість, здійснювати пропаганду у закладах освіти може будь-яка особа. Щодо додаткових ознак суб'єкта колабораційної діяльності то для кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 111-1 КК України не має значення чи була взагалі особа зареєстрована як фізична особа-підприємець чи юридична особа.

Запропоновано виключити вказівку на добровільність із ст. 111-1 КК України, адже вимушений колабораціонізм повинен оцінюватись як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння.

Здійснено розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України. Запропоновано для розмежування посадового колабораціонізму з'ясовувати 1) орган, у якому особа обійняла посаду; 2) назву посади та 3) функції, які фактично виконувала особа. Те, що особа обіймає посаду керівника не означає, що особа виконує організаційно-

розпорядчі або адміністративно-господарські функції.

Продовжено наукову позицію, що керівники закладів освіти не можуть нести відповідальність за ч. 5 ст. 111-1 КК України. Втім, якщо це приватний заклад, який реєструється та веде господарську діяльність спільно з державою-агресором, то такі дії можуть бути кваліфіковані за ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Проведено розмежування складів колабораційної діяльності в інформацій сфері (ч.ч. 1, 3, 6 ст.111-1 КК України) та визначено, що їх спільними ознаками є: 1) висловлення певних поглядів; 2) антиукраїнський характер; 3) публічність (хоча ця ознака прямо зазначена тільки у ч. 1 ст. 111-1 КК України, однак вона притаманна ч. 3 і ч. 6 ст. 111-1 КК України); 4) співпраця з державою-агресором (ця ознака зазначена тільки у ч. 6 ст. 111-1 КК України, втім ст. 111-1 КК України завжди стосується співпраці з державою-агресором).

Розмежувальними ознаками ч. 3 ст. 111-1 КК України від інших форм колабораціонізму є те, що пропаганда це системна діяльність, яка здійснюється у різний спосіб (виступи, заходи тощо), пов'язана з освітнім процесом та є орієнтованою на здобувачів освіти – дітей. Недоліком норми є те, що визначено місце – заклад освіти, яку науковці часто сприймають за розмежувальну ознаку. Однак, пропаганда може вчинятися і дистанційно і в позашкільний період та охоплюватися освітнім процесом.

Розмежувальними ознаками ч. 6 ст. 111-1 КК України і ч. 1 ст. 111-1 КК України є те, що за ч. 6 ст. 111-1 КК України особа робить такі дії на замовлення, прохання, вказівкою, чи будь-яким іншим чином взаємодіє з представником держави-агресора, а за ч. 1 ст. 111-1 КК України особа це робить самостійно і один раз.

Звернено увагу на розмежування ч. 6 ст. 111-1 КК України та ч. 5 ст. 111-1 КК України. Запропоновано вважати ч. 5 ст. 111-1 КК України спеціальною щодо ч. 6 ст. 111-1 КК України. Заходи політичного характеру, які пов'язані з виборами мають кваліфікуватися за ч. 5 ст. 111-1 КК України. Обґрунтовано необхідність виключити з ч. 5 ст. 111-1 КК України відповідальність за

«публічні заклики до незаконних виборів, референдуму».

Проаналізовано позиції науковців щодо розмежування ч. 7 ст. 111-1 КК України та ч. 1 ст. 111 КК України. Підтримано позицію, що так як колабораційна діяльність є різновидом державної зради, то кваліфікація за сукупністю цих статей порушує принцип заборони двічі притягувати до кримінальної відповідальності за один злочин. Ключовою ознакою для розмежування є наявність чи відсутність умов окупації.

Для розмежування колабораційної діяльності у воєнній сфері (ч. 7 ст. 111-1 КК України) та створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України) пропонується кілька підходів. На нашу думку, такими розмежувальними ознаками є: (1) місце створення незаконних формувань – тимчасово окупована територія держави-агресора (ч. 7 ст. 111-1 КК України), (2) обстановка – умови окупації (ч. 7 ст. 111-1 КК України), (3) метою створення незаконних формувань є ведення бойових чи інших дій в межах збройного конфлікту (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

Розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від терористичного акту і суміжних з цим явищем діянь (ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 258-6 КК України) теж можна здійснювати за обстановкою – умовами окупації. Наголошено на недопущенні ототожнення воєнного злочину та терористичного акту.

Відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України) у доктрині здійснюється за різними ознаками. Втім, вони співвідносяться як загальна та спеціальна, тож застосовуватися має спеціальна норма. Можлива і сукупність злочинів.

Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України) і колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України) можуть утворювати сукупність злочинів.

Розмежувальними ознаками колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пропаганди війни (ст. 436 КК України) є родовий об'єкт, предмет заклику. Доведено, що за ст. 436 КК України особа може нести відповідальність якщо збройний конфлікт ще не розпочався, а за ст. 111-1 КК України – під час існуючого збройного конфлікту.

Запропоновано виключити ст. 111-2 КК України, а пособництво державі-агресора залежно від обстановки вчинення кваліфікувати за раніше прийнятими нормами. Так, якщо відповідне діяння вчинене в умовах окупації – ст. 111-1 КК України, поза межами окупації – ст. 111 КК України.

Ключові слова: Кримінальний кодекс України, кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, кваліфікація, державна зрада, колабораційна діяльність, колабораціонізм, окупація.

ABSTRACT

T.Yu. Yasnyska. Criminal and Legal Characteristics of Collaborative Activities under the Criminal Law of Ukraine. Qualifying scientific work in the form of a manuscript. Dissertation for obtaining the educational and scientific degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». Lviv State University of Internal Affairs. Lviv, 2026.

Collaborative activity as a criminal-law phenomenon has undergone several stages associated with political and historical circumstances. In legal doctrine, three stages of the formation and implementation of criminal-law policy regarding collaborative activity are distinguished.

In the development of scientific approaches to liability for cooperation with the enemy, three stages can also be identified, which differed in the level of scientific research, the degree of legal regulation and the practice of qualifying such acts. The emergence of the new legal provision led to numerous scholarly studies devoted to it. Despite this significant scientific contribution, many issues remain unresolved and debatable, and the legislator has still not introduced any amendments or additions to Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. This situation necessitates the analysis of previously published works, the summarization of existing proposals, and the development of new approaches to addressing the problems of qualifying collaborative activity.

The emergence of new provisions or the differentiation of existing norms within the Criminal Code of Ukraine is always influenced by certain factors. In order to identify such factors, it is necessary to determine whether the norm on collaborative activity constitutes a newly criminalized act or whether it is a differentiated form of the offense of «High Treason». The position is supported that collaborative activity is a differentiated form of the offence of «High Treason».

Key factors influencing the legislative assessment of changes in the degree of danger posed by high treason include the prolonged occupation that began in 2014 and its consequences, which have significantly affected the behavior of the

population and highlighted the need for a more balanced approach to holding individuals accountable. Another significant factor is the public demand for justice, as evidenced by public opinion research.

The analysis of the elements of criminal offenses under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine reveals that the general object comprises all social relations protected by the Criminal Code of Ukraine and defined in Article 1 of the Criminal Code of Ukraine. As for the generic object, it is national security. The proposal is that the generic object of crimes against the foundations of national security be defined as social relations related to ensuring the national security of Ukraine.

It is proposed not to distinguish a specific object of crimes against the foundations of national security, since collaborative activity impacts both the external and internal security of the state. Its direct object is the national security of Ukraine in the spheres of state, military, informational and economic security.

Additional mandatory objects include the life of a person and the right to property, since the protection of these objects is ensured by separate provisions of the Criminal Code of Ukraine. Other objects cannot be considered mandatory for collaborative activity as none of the parts of the article contains such an indication.

It is determined that the objects of collaborative activity should include «educational standards of the aggressor state» (Part 3, Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine), «material resources» (Part 4, Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) and «information» (Part 6, Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, paragraph 3 of the note). The concept of «educational standards of the aggressor state» is proposed to be interpreted using the method of reasoning by contradiction, starting from the concept of an educational standard as defined in Ukrainian legislation.

Accordingly, the following characteristics should be established if (1) it is one document or several documents which (2) are issued by the aggressor state (occupation administration) and are aimed at (3) organizing the educational process (4) contrary to Ukrainian standards (in particular those defined by the Law of Ukraine «On Education» etc.).

The characteristics of the objective elements were analyzed according to different spheres: informational, administrative, educational, economic, electoral, political, and military. As a result of the study of collaborative activity in the informational sphere, it is proposed to exclude Part 1 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and supplement the Code of Ukraine on Administrative Offenses with an appropriate provision, since such an act constitutes a minor offense, the harm caused does not undermine national security, and the punishment is applied selectively. Regarding Part 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, it is proposed to remove the reference to the feature of state authority and to standardize the term «calls» in the singular form.

Official collaborationism, provided for in Parts 2, 5, and 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, requires a step-by-step clarification of: in which body the person works and what functions they perform. It is proposed to remove the reference to illegal authorities.

In the debate regarding the punishment of persons who hold positions in law enforcement or judicial bodies, it has been determined that the existing provision is interpreted too broadly. Therefore, bringing a driver or another person who performs technical functions to liability under Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is excessive.

Collaborative activity in the educational sphere (Part 3 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) was analyzed, and it was clarified what should be understood by the implementation of the educational standards of the aggressor state and by propaganda. Based on judicial practice, actions the commission of which is classified as collaborative activity in the educational sphere were identified. It was concluded that the head of an educational institution who implements the educational standards of the aggressor state usually simultaneously engages in propaganda.

Collaborative activity in the economic sphere (Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) was characterized. It is proposed that illegal paramilitary formations should include organizations or camps that involve hierarchy, strict

discipline, training in the use of weapons and the conduct of military-style training exercises.

Collaborative activity in the electoral sphere (Part 5 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) was examined. It is proposed to use the current Ukrainian electoral legislation to understand the stages of elections or referendums, the functions of observers, commissions and other relevant bodies.

It is concluded that political collaborationism (Part 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) always undermines national security. Therefore, not all political events will constitute criminally punishable acts, but only those whose organization serves the specified purpose and harms the national security of Ukraine.

It is noted that the place of commission is significant in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, since in some forms it is directly indicated (Parts 2, 3, 5, and 7 of Article 111-1). In other forms, the place is not specified, but is dictated by the circumstances – namely, the conditions of occupation. Thus, the place of commission of collaborative activity is the territory of Ukraine that is fully or partially beyond government control (temporarily occupied territory or the line of contact).

The subject of collaborative activity, considering its similarity to treason, is proposed to be defined as a natural, sane person who has reached the age of 16 and is a citizen of Ukraine. Subjects of collaborative activity may also possess additional characteristics. It has been established that the implementation of the educational standards of the aggressor state may be carried out exclusively by persons authorized by the occupation administration of the aggressor state to conduct such activities and who perform the relevant functions. At the same time, propaganda in educational institutions may be carried out by any person. Regarding additional characteristics of the subject of collaborative activity, for the qualification of an act under Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, it does not matter whether the person was registered as an individual entrepreneur or as a legal entity.

It is proposed to remove the reference to voluntariness from Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine, since forced collaborationism should be assessed as a circumstance that excludes the criminal unlawfulness of the act.

A differentiation of the elements of criminal offenses provided for in Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine has been carried out. It is proposed that, in order to distinguish official collaborationism, the following should be clarified: 1) the body in which the person held a position; 2) the title of the position; and 3) the functions actually performed by the person. The fact that a person holds a managerial position does not necessarily mean that the person performs organizational-administrative or administrative-economic functions.

The scholarly position that heads of educational institutions cannot bear liability under Part 5 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine has been further developed. However, if it concerns a private institution that is registered and conducts economic activity jointly with the aggressor state, such actions may be qualified under Part 4 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine.

A distinction has also been made between the elements of collaborative activity in the informational sphere (Parts 1, 3, and 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine). Their common features have been identified as: 1) the expression of certain views; 2) an anti-Ukrainian character; 3) publicity (although this feature is explicitly stated only in Part 1 of Article 111-1, it is also inherent in Parts 3 and 6 of Article 111-1); 4) cooperation with the aggressor state (this feature is explicitly mentioned only in Part 6 of Article 111-1; however, Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine always concerns cooperation with the aggressor state).

The distinguishing features of Part 3 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine from other forms of collaborationism are that propaganda constitutes a systematic activity carried out in various ways (speeches, events, etc.), is connected with the educational process and is oriented toward recipients of education – children. A shortcoming of the provision is that it specifies the place – the educational institution – which scholars often perceive as a distinguishing feature.

However, propaganda may also be carried out remotely and outside the formal school period while still being part of the educational process.

The distinguishing features between Part 6 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and Part 1 of Article 111-1 are that under Part 6 a person performs such actions upon request, instruction or any other form of interaction with a representative of the aggressor state, whereas under Part 1 a person performs such actions independently and as a single act.

Attention is also drawn to the distinction between Part 6 of Article 111-1 and Part 5 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is proposed to consider Part 5 of Article 111-1 as a special provision in relation to Part 6 of Article 111-1. Political events related to elections should therefore be qualified under Part 5 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine. The necessity of excluding liability for «public calls for illegal elections or referendums» from Part 5 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine is substantiated.

Scholarly positions regarding the distinction between Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine and Part 1 of Article 111 of the Criminal Code of Ukraine were analyzed. The position is supported that, since collaborative activity is a type of treason, qualification under both provisions simultaneously violates the principle prohibiting double criminal liability for the same offense. The key distinguishing feature is the presence or absence of conditions of occupation.

To distinguish collaborative activity in the military sphere (Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) from the creation of paramilitary or armed formations not provided for by law (Article 260 of the Criminal Code of Ukraine), several approaches are proposed. In our view, the distinguishing features are: (1) the place where the illegal formations are created – the temporarily occupied territory controlled by the aggressor state (Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine); (2) the circumstances – conditions of occupation (Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine); (3) the purpose of creating the illegal formations – the conduct of combat or other actions within the framework of an armed conflict (Part 7 of Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine).

The distinction between collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) and a terrorist act and related offenses (Articles 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, and 258-6 of the Criminal Code of Ukraine) can also be made based on the circumstances – namely, the conditions of occupation. Emphasis is placed on preventing the conflation of war crimes with acts of terrorism.

The distinction between collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) and the justification, recognition as lawful, or denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the glorification of its participants (Article 436-2 of the Criminal Code of Ukraine), is made in legal doctrine according to various criteria. However, these provisions are related as general and special norms; therefore, the special norm should be applied. A concurrence of crimes is also possible.

The production and dissemination of communist or Nazi symbols and the propaganda of the communist and national-socialist (Nazi) totalitarian regimes (Article 436-1 of the Criminal Code of Ukraine) and collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) may constitute a concurrence of criminal offenses.

The distinguishing features between collaborative activity (Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine) and propaganda of war (Article 436 of the Criminal Code of Ukraine) are the generic object and the subject of the call. It is established that under Article 436 of the Criminal Code of Ukraine a person may incur criminal liability even if an armed conflict has not yet begun, whereas Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine applies during an existing armed conflict.

It is proposed to repeal Article 111-2 of the Criminal Code of Ukraine and to qualify aiding the aggressor state, depending on the circumstances of the act, under previously adopted provisions. Thus, if the relevant act is committed under conditions of occupation, it should be qualified under Article 111-1 of the Criminal Code of Ukraine; if committed outside the conditions of occupation, it should be qualified under Article 111 of the Criminal Code of Ukraine.

Keywords: Criminal Code of Ukraine, criminal offense, criminal liability, legal qualification, treason, collaborative activity, collaborationism, occupation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ясницька Т. Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. №2. Т.1. С. 250–256. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.37>
2. Ясницька Т. Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск №31. С. 87–97. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>
3. Ясницька Т. Ю. Колабораційна діяльність в адміністративній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024 №6. С. 803–809. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.134>
4. Ясницька Т. Ю. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №12. С. 336–339. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/77>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

5. Ясницька Т. Впровадження стандартів освіти країни-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 509–512.
6. Ясницька Т. Ю. Вказівка на добровільність у складі колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 261–264.
7. Ясницька Т. Ю. Суб'єкт колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*:

матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 103–106.

8. Ясницька Т.Ю. Місце вчинення колабораційної діяльності. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 черв. 2024 р. : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 183–187.

9. Ясницька Т.Ю. Адвокат на ТОТ: колаборант чи захисник? *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності в період воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листопада 2024 р. ОДУВС, 2024.С. 240–242.

10. Ясницька Т.Ю. Додаткові ознаки суб'єкта колабораційної діяльності. Осінні юридичні читання – 2025. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*: Матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2025». 20–21 листопада 2025 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. С. 172–174.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Ясницька Т. Аналіз додаткового об'єкту у складі колабораційної діяльності. *Круглий стіл: Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* (м. Львів, 23 лют. 2023 р.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
-------------------	-----------

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	28
--	-----------

1.1. Стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.	28
---	----

1.2. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність	45
--	----

Висновки до розділу 1	57
-----------------------------	----

РОЗДІЛ 2

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	59
---	-----------

2.1. Об'єкти складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.....	59
--	----

2.2. Характеристика ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.....	77
---	----

2.3. Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України	114
--	-----

Висновки до розділу 2	131
-----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3

РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ..... 133

3.1. Розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених
статтею 111-1 Кримінального кодексу України 133

3.2. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів
кримінальних правопорушень 155

Висновки до розділу 3 179

ВИСНОВКИ 181

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 190

ДОДАТКИ..... 241

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Російсько-українська війна, яка розпочалась у лютому 2014 року, зумовила низку оновлень та доповнень Кримінального кодексу України (далі – КК України) статтями, які диференціюють чи встановлюють відповідальність за злочини проти основ національної безпеки. Науковці та практики неодноразово звертали увагу на потребу встановлення кримінальної відповідальності за співпрацю з окупаційною владою на території анексованого Криму та окупованого Донбасу. Проте, тільки після повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року необхідність такої норми у КК України стала більш ніж необхідною. Так, 03 березня 2022 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», а ст. 111-1 КК «Колабораційна діяльність» доповнено кодекс.

Статистика показує, що незважаючи на відносну новизну норми про колабораційну діяльність у порівнянні із іншими статтями КК України, які прийняті ще у 2001 р., за кількістю облікованих кримінальних проваджень протягом 2013-2024 рр., ст. 111-1 КК України, займає друге місце – 9 478 кримінальних проваджень. При тому, що ця норма станом на кінець 2024 року діяла не повних 3 роки (ст. 111-1 КК України набрала чинності 15 березня 2022 року). У розрізі років, за неповний 2022 рік за ст. 111-1 КК України обліковано 3851 кримінальне провадження, з яких до суду направлено 620 (16,1 %), у 2023 обліковано 3207 проваджень, з яких до суду скеровано 984 (30,68%), а у 2024 – 2420 проваджень, з них – 854 (35,29%) скеровано до суду [278]. Такі показники свідчать про високу поширеність і суспільну небезпеку колабораційної діяльності, а також про значний суспільний запит на її належне кримінально-правове врегулювання.

Складна законодавча конструкція ст. 111-1 КК України, її новизна, а також проблема розмежування схожих із нею складів кримінальних

правопорушень зумовлюють численні труднощі у правозастосуванні. Це призводить до різного тлумачення норми, ускладнює роботу правоохоронних органів і судів, а відтак створює ризики ухилення винних осіб від відповідальності або ж притягнення до неї осіб, чії дії не становлять суспільної небезпеки чи подвійного притягнення осіб до кримінальної відповідальності за одне і те ж саме правопорушення. Наведене обумовлює актуальність і важливість комплексного, системного вивчення цієї теми, що поєднує аналіз нормативної бази, теоретичних підходів і практичного досвіду.

До теми колабораційної діяльності у свої роботах зверталися Н. Антонюк, В. Батиргареєвої, І. Бердник, М. Бондаренко, В. Бурдіна, Ю. Василенко, І. Гловюк, М. Голінка, І. Давидович, О. Дудоров, Д. Євтеєва, З. Загиней-Заболотенко, О. Зайцев, О. Книженко, І. Козич, Ю. Коломієць, О. Кравчук, В. Кубальський, В. Кузнецов, А. Лапкін, Р. Левадний, А. Лігун, О. Марін, І. Медицький, Т. Михайліченко, Р. Мовчан, В. Навроцький, А. Нерсисян, Н. Нетеса, К. Новікова, А. Орлеан, Ю. Орлов, О. Острогляд, В. Павликівський, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, М. Рубашенко, М. Сийпловіч, Н. Симоненко, Н. Стефанів, М. Хавронюк та інші науковці.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ «Протидія кримінальним правопорушенням, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на період 2021–2024 рр. (номер державної реєстрації 0121U113930).

Мета і завдання дослідження. Мета роботи полягає в комплексній кримінально-правовій характеристиці колабораційної діяльності за кримінальним правом України.

Реалізація мети передбачає вирішення таких основних завдань:

- з'ясувати стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність;

- визначити соціальну зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність;
- охарактеризувати об'єкти складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України;
- з'ясувати ознаки об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України;
- дослідити суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України;
- здійснити розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України;
- провести відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Об'єкт дослідження – кримінально-правова охорона національної безпеки України.

Предмет дослідження – кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності за кримінальним правом України.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистика протидії злочинності в Україні, яка здійснюється платформою CrimeDataLab за період 2013-2024 рр., матеріали судової практики, які наявні у базі Єдиного державного реєстру судових рішень; результати глибинних інтерв'ю 75 респондентів з числа експертів, журналістів, представників органів місцевого самоврядування та мешканців деокупованої території, які проведені О. Гладуновим та Н. Богданець протягом червня-липня 2023 року; результати телефонного опитування 2004 респондентів, що мешкають у всіх регіонах України, крім АР Крим, яке проводилося Київським міжнародним інститутом соціології на замовлення Громадянської мережі ОПОРА з 19 до 29 червня 2023 року; результати телефонного опитування 2000 респондентів, що проживають в усіх областях, крім тимчасово окупованих територій Криму та Донбасу, а також територій, де на момент опитування відсутній український мобільний

зв'язок, яке проводилося через Відділ миру та прав людини за підтримки Швейцарії з 18 до 24 жовтня 2023 року.

Методи дослідження. У дисертації використано систему загальнонаукових та спеціальних методів дослідження: *історико-правовий* – для дослідження законодавчих ініціатив та наукових позицій щодо доповнення КК України нормою про колабораційну діяльність (підрозділ 1.1); *системно-структурний* – застосовано у процесі характеристики об'єктів колабораційної діяльності по вертикалі (підрозділ 2.1), розгляду норми про колабораційну діяльність у системі кримінального та інших галузей права (міжнародного гуманітарного права, виборчого, податкового права) з метою визначення їх системного взаємозв'язку та тлумачення (підрозділ 2.2, 3.1, 2.3); *порівняльно-правовий метод* – для зіставлення кримінально-правових норм, виявлення схожих та відмінних правових позицій у науці та судовій практиці (усі розділи); *методи індукції та дедукції* – узагальнення конкретних прикладів із судової практики для формування загальних висновків і навпаки, логічне виведення наслідків із загальних правових положень (усі розділи); *статистичний метод* – для вивчення й узагальнення аналітичних звітів за результатом проведення опитувань, формування і обґрунтування висновків за їх результатами (підрозділ 1.2).

Наукова новизна одержаних результатів

Вперше

- запропоновано критерії визначення «стандарту освіти країни-агресора»: 1) один чи кілька документів, який (які) (2) видано державою-агресором (окупаційною адміністрацією) та спрямовані на (3) організацію освітнього процесу (4) всупереч українським стандартам (зокрема, визначених Законом України «Про освіту» та іншими нормативно-правовими актами).
- обґрунтовано відносити до воєнізованих формувань установи, організації де суворо виховують дітей, дотримуються ієрархічності, навчають користуватись зброєю, проводять вишколи. Звернено увагу на

те, що за надання приміщень, меблів, інвентаря таким мілітаристським дитячим організаціям особу слід притягувати за ч. 4 ст. 111-1 КК України.

- запропоновано використовувати поетапність для належної кваліфікації посадового колабораціонізму: 1) орган, у якому особа обійняла посаду; 2) назва посади та 3) функції, які фактично виконувала особа. Встановлення функцій особи є самостійним етапом та не може апріорі бути прив'язано до назви посади і тих функцій, які б виконувала особа за українським законодавством.
- обґрунтовано визнавати розмежувальними ознаками колабораційної діяльності у воєнній сфері (ч. 7 ст. 111-1 КК України) та створення незаконних воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України) таких ознак сукупно: місце створення формувань, обстановка, а також мета створення. Так, участь у незаконних формуваннях, які створено на тимчасово окупованій території чи території держави-агресора, з метою ведення бойових чи інших дій у межах збройного конфлікту та в умовах окупації є підставою для кваліфікації діянь особи за ч. 7 ст. 111-1 КК України.

Удосконалено:

- позицію, що саме зайняття посади керівника закладу освіти не може бути кваліфіковано за ч. 5 ст. 111-1 КК України, а факту добровільного зайняття громадянином України посади керівника закладу освіти не достатньо для кваліфікації відповідних дій за ч. 3 ст. 111-1 КК України. Адже ч. 3 ст. 111-1 КК України взагалі не передбачає зайняття якої-небудь посади.
- аргументацію позиції, що місцем вчинення колабораційної діяльності є повністю чи частково непідконтрольна територія України (тимчасово окупована територія, лінія зіткнення), яка нерозривно пов'язано із часом вчинення, а разом утворюють обстановку вчинення цього кримінального правопорушення – умови окупації.

Набули подальшого розвитку

- обґрунтування позиції, що доповнення КК України нормою про колабораційну діяльність є диференціацією кримінальної відповідальності за державну зраду з огляду на умови окупації, її тривалість, запит суспільства на справедливість. Ознакою розмежування державної зради та колабораційної діяльності є умови окупації;
- положення про недоцільність здійснення видового поділу об'єктів злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема і колабораційної діяльності.
- теоретичне обґрунтування та практичні рекомендації з питань розмежування колабораційної діяльності з терористичними актами, пропагандою війни.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані за результатами виконаного дослідження наукові положення можуть бути використані у *правотворчій діяльності* – законодавцем для удосконалення кримінального законодавства України щодо колабораційної діяльності та суміжних злочинів; у *правозастосовній діяльності* – слідчими, детективами, прокурорами, суддями для вирішення питань щодо кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю; у *науково-дослідній роботі* – науковцями, науково-педагогічними працівниками під час проведення наукових досліджень щодо колабораційної діяльності; в *освітньому процесі* – для підготовки навчальної, методичної літератури та викладання навчальних дисциплін кримінально-правового циклу (Акт впровадження результатів дисертації в освітній процес Львівського державного університету внутрішніх справ № 41 від 17.06.2025 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом власних розробок автора. Наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертації оприлюднено на таких науково-практичних заходах: всеукраїнській

науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні» (м. Львів, 09 грудня 2022 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції» (м. Харків, 17 лютого 2023 р.), всеукраїнському круглому столі «Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи» (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 р.), науково-практичному круглому столі «Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя» (м. Харків, 14 червня 2024 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції «Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності в період воєнного стану» (м. Одеса, 29 листопада 2024 р.), «Осінні юридичні читання – 2025. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки» (м. Вінниця, 20–21 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено у десяти наукових публікаціях, із яких чотири – у наукових фахових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, що охоплюють сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (341 найменування) та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 245 сторінок, із них основний текст – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Стан дослідження проблем кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність.

Питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність викликає все більшу увагу науковців та практиків. Дослідження у цій сфері спрямовані на виявлення правових прогалин, недоліків у чинному законодавстві та розробку ефективних механізмів протидії колабораційній діяльності.

Незважаючи на відносну новизну запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність, на сьогодні виданих публікацій з цієї теми незлічити. Проте, так було не завжди. До 2022 року більшість праць, які стосуються колабораційної діяльності були предметом дослідження істориків у контексті співпраці з окупантами під час Другої світової війни.

Досліджуючи кримінально-правову політику України щодо колабораціонізму Є. Письменський виокремлює три етапи її формування та реалізації: I етап (2001-2014 рр.); II етап (2014-2022 рр.); III етап (з 2022 до сьогодні) [211, с. 175], які пов'язані з історичними та політичними процесами в Україні. Аналіз стану дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність тісно пов'язана з цими подіями, адже вони мали вирішальний вплив на потребу таких досліджень та їх актуальність. Розглянемо кожен з цих етапів та проаналізуємо законопроекти, пропозиції, дослідження, які були проведені у кожному з цих періодів.

Перший етап розпочинався з прийняття Кримінального кодексу України. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність охоплювалась статтею «Державна зрада».

У цей період колабораційну діяльність активно досліджували історики, соціологи в контексті окупації України у період Другої світової війни:

О. Гончаренко [97; 98], Н. Глушенок [93], В. Жигло [108], Н. Кашеварова [122], С. Крижний [137], Є. Максимчук [160], В. Нестеренко [181], А. Погорелов [218], О. Потильчак [224], В. Удовик [289], О. Ходанович [312], В. Шайкан [318; 319] та ін.

Окремих досліджень щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність не здійснювалось. Домінування історичного підходу до осмислення колабораціонізму зумовило формування уявлення про це явище як про феномен минулого, тісно пов'язаний із подіями Другої світової війни, а не як про сучасну кримінально-правову проблему. Відтак акценти досліджень зосереджувалися на реконструкції історичних фактів, соціально-політичних причин співпраці з окупаційною владою та морально-етичних оцінках поведінки населення, тоді як питання кваліфікації таких дій за нормами кримінального права, визначення їх об'єктивних та суб'єктивних ознак, а також меж відповідальності фактично залишалися поза увагою.

Такий стан наукової розробленості був зумовлений передусім відсутністю тривалий час об'єктивної суспільної потреби у виокремленні колабораційної діяльності як самостійного предмета кримінально-правового аналізу. За умов відсутності активної фази збройного конфлікту на території держави відповідні норми сприймалися радше як потенційно можливі, ніж практично застосовні. У результаті кримінально-правова заборона мала переважно декларативний характер.

Крім того, відсутність спеціалізованої судової практики не сприяла накопиченню емпіричного матеріалу, необхідного для розвитку доктрини. Поодинокі випадки притягнення осіб до відповідальності за державну зраду не формували сталої правозастосовної лінії, що, своєю чергою, ускладнювало вироблення чітких критеріїв відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема пособництва, сприяння діяльності іноземної держави чи посягань на територіальну цілісність.

Таким чином, перший етап характеризується відсутністю комплексного

кримінально-правового осмислення колабораціонізму. Лише зміна безпекової ситуації та актуалізація загроз національній безпеці зумовили поступовий перехід від суто історико-соціологічного розуміння цього явища до його сприйняття як самостійної правової категорії, що потребує спеціального нормативного регулювання та ґрунтовного наукового аналізу. Як слушно зазначає О. Марін, ще донедавна питання кримінальної відповідальності за державну зраду (яка охоплює колабораційну діяльність – прим. Т.Ю.) не викликали особливого інтересу ні в теоретиків, ні в практиків. Деякі кримінально-правові норми «сплять» до того моменту, як соціально-політичні умови, що складаються у державі, не «пробуджують їх до життя» [163, с. 61].

Тож, таким «пробудженням» стала російсько-українська війна, яка розпочалась 20.02.2014 року з тимчасової окупації Автономної Республіки Крим та м. Севастополь[239]. З цього моменту розпочинається **другий етап** кримінально-правової політики щодо колабораціонізму.

Як і в першому етапі, колабораційна діяльність охоплювалась кримінальною відповідальністю за ст. 111 КК України. Зокрема, Є. Письменський зазначав, що існує проблематика криміналізації колабораціонізму, адже кримінально-правова оцінка здійснюється за різними статтями КК: ст. ст. 109, 110, 111, 258-3 КК України. Однак, вони не завжди повністю охоплюють прояви колабораціонізму [206, с. 161].

Наприклад, вироком Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 06.06.2019 р., громадянку України визнано винною за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 110 КК України. Суд встановив, що *«у жовтні 2018 року, точна дата органом досудового розслідування не встановлена, громадянка України ОСОБА_5, перебуваючи на території м. Горлівка Донецької області, з власних мотивів, на пропозицію особи, яка є головою дільничної виборчої комісії №24, досудове розслідування відносно якої проводиться в іншому кримінальному провадженні, надала свою добровільну згоду на участь в роботі «участковой избирательной комиссии №24 г. Горловка» з приводу проведення 11.11.2018р. «внеочередных выборов*

главы ДНР и депутатов народного совета ДНР» в якості так званого «члена участковой избирательной комиссии» та, діючи умисно, за попередньою змовою групою осіб (досудове розслідування відносно яких здійснюється в іншому кримінальному провадженні), приступила до виконання своїх повноважень у приміщенні Палацу культури смт. Гольмівський.

На початку листопада 2018 року, точна дата органом досудового розслідування не встановлена, ОСОБА_5 разом з іншими членами комісії, головою, заступником голови та секретарем дільничної виборчої комісії №24 прибули до ПК за адресою: Донецька область, м. Горлівка, Микитівський район, смт. Гольмівський, вул. Радянської армії, буд.11, де голова комісії провела інструктаж з членами комісії з приводу правил поведінки на виборчій дільниці, їх функціональних обов'язків та визначила графік чергування на виборчій дільниці.

На початку листопада 2018 року, приблизно о 10.00 годині ОСОБА_5 разом з іншими членами комісії, головою, заступником голови та секретарем дільничної виборчої комісії прибула до будівлі, де розташовувалась виборча комісія №24. Близько 13:00 год. до будівлі ПК прибула голова комісії у супроводі невстановлених осіб та привезли бюлетені, які в присутності голови виборчої комісії, заступника голови та інших членів комісії були розпечатані, проштамповані мокрою печаткою комісії та поміщені до сейфу.

11.11.2018р. о 07-00 годині в приміщенні Палацу культури смт. Гольмівський який знаходиться за адресою: Донецька область, м. Горлівка, Микитівський район, смт. Гольмівський, вул. Радянської армії, буд. 11, де розташовувалась виборча комісія № 24, ОСОБА_5 прийняла участь в проведенні голосування, а саме: перевіряла осіб, що прибули з метою голосування згідно журналу обліку голосуючих осіб на виборчий дільниці №24, підраховувала бюлетені, а за результатами підрахунку останніх разом з усіма членами комісії, секретарем, заступником та головою комісії підписала протокол підсумку голосування.

За таких обставин 11 листопада 2018р. в окремих містах та районах Донецької області, що є тимчасово окупованими, всупереч законодавству України проведені так звані «выборы главы ДНР и депутатов народного совета ДНР», за результатами яких ОСОБА_6 проголошено «главой ДНР» та обрано 100 так званих «депутатов народного совета ДНР».

Таким чином, ОСОБА_5 обвинувачується, що своїми умисними протиправними діями, вчиненими з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, за попередньою змовою групою осіб, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 110 КК України [57].

За чинного кримінального законодавства описані дії доцільно кваліфікувати не за ст. 110 КК України, яка передбачає відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України та вимагає доведення спеціальної мети зміни меж державного кордону, а за ч. 5 ст. 111-1 КК України, як колабораційну діяльність. Відтак суспільна небезпечність діяння полягає не у безпосередньому посяганні на зміну території України, а у сприянні становленню та діяльності окупаційної влади, що повністю охоплюється диспозицією ч. 5 ст. 111-1 КК України та відповідає сучасній моделі кримінально-правової оцінки колабораційної діяльності.

З початку окупації території України серед криміналістів розпочалась дискусія щодо необхідності доповнення КК України нормою про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність. Так, О. Головкін та І. Сказко зазначали про необхідність вироблення певної стратегії подальшої поведінки з пособниками окупантів після звільнення наших територій. Тому, вони пропонували прийняти закон про відповідальність громадян України за добровільну співпрацю з окупантами, якщо вона створила небезпеку життєво важливим національним інтересам України чи спричинила тяжкі наслідки. Цей закон повинен мати нормативне значення терміну «колабораціонізм», детальний опис його форми та проявів, а також напрацювати принципово нові ефективні правові механізми щодо юридичної відповідальності громадян за

такі дії. Крім того, автори пропонували доповнити КК України ст. 111-1 «Колабораціонізм» [95, с. 239, 244]. До пропозиції виокремити норму про колабораційну діяльність у своїх наукових розвідках цього періоду також звертались Н. Кубальський [146; 147], С. Кудінов і Т. Шинкар [148] та інші.

Проте, були і протилежні позиції. Наприклад, М. Рубашенко вважав, що оскільки колабораційна діяльність громадян України вже криміналізована у межах державної зради, то розширення створить небезпеку розмивання меж кримінальної відповідальності та загрожуватиме правам мешканців окупованих територій [266, с. 331]. На думку Н. Добрянської теж недоцільно доповнювати КК України додатковим складом злочину за «колабораціонізм» чи «колабораційну діяльність» [105, с. 33].

У цей час захищено дисертації на тему кримінально-правової оцінки державної зради: Н. Кончук «Кримінальна відповідальність за державну зраду» (2019 р.) [130], С. Сергієвський «Кримінальна відповідальність за державну зраду (2021 р.) [274]. Н. Кончук вживає термін «співпраця з ворогом» та аналізує таку діяльність як форму переходу на бік ворога. Натомість, С. Сергієвський використовує термін «колабораціонізм» та проводить більш детальне його дослідження. Науковець робить висновок про необхідність введення до КК України норми, яка б передбачала кримінальну відповідальність за колабораціонізм [274, с. 118].

Вкрай актуальним у цей період був вихід наукового нарису Є. Письменського «Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти)», у якому автор дослідив історичні аспекти колабораціонізму, визначив причину та охарактеризував передумови виникнення колабораціонізму в Україні, розглянув висловлені підходи науковців та громадськості до розв'язання кримінально-правових проблем колабораціонізму та сформував оптимальну кримінально-правову модель колабораціонізму як соціально-шкідливого типу поведінки [205]. Згодом вийшла фахова стаття автора, присвячена кримінально-правовій проблемі колабораціонізму у сучасній Україні [204].

З 2014 р. до лютого 2022 р. було внесено зміни та/або доповнення до всіх існуючих на той момент статей розділу I Особливої частини КК України [14, с. 39]. Безумовно, з початку російсько-української війни виникла потреба у посиленні відповідальності за окремі діяння, встановленні додаткових видів покарання, доповненні кодексу новими статтями, які встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, які не охоплені іншими статтями цього розділу, але потребували криміналізації, диференціації. Тож, внесення змін до розділу «Злочини проти основ національної безпеки» у цей період було цілком необхідним.

Зокрема, було розроблено декілька законопроектів про криміналізацію колабораційної діяльності, які в подальшому аналізувалися науковцями та іншими фахівцями. Так, аналізуючи законопроект №6170, Ю. Іларіонов зазначив, що законопроект відповідає соціальним запитам громадян України щодо покарання за колабораціонізм хоча й потребує ґрунтовного доопрацювання [121]. Н. Добрянська проаналізувала декілька законопроектів про встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм»: № 2549 від 06.12.2019 [252], № 5135 від 23.02.2021 [254], № 5143 від 24.02.2021 [250], № 5144 від 24.02.2021 [251]. Вона зазначила, що ці проекти законів мають суттєві юридичні недоліки. Тож, їх прийняття може призвести до колізій та створити загрози принципу законодавчої визначеності та дотриманню прав людини [105, с. 15].

Деякі із цих та інші законопроекти були також проаналізовані Є. Письменським. Втім, автор підсумовує, що жоден із законопроектів не здатен був вирішити досліджувану проблему через закладену в них правову невизначеність, суперечливість з іншими нормативними положеннями (колізійність), в окремих випадках – надмірність криміналізації та надзвичайну суворість санкцій (неузгодженість) [205, с. 46–52]. О. Марін зазначає, що хоч декілька законопроектів стосовно колабораційної діяльності були предметом обговорення широкого кола експертів, але не знайшли своєї парламентської реалізації. Хоча, на його думку прийняття «базового» закону

не завадило б [165, с. 154].

Як бачимо, другий етап характеризувався поступовим зростанням практичної потреби у спеціальній криміналізації колабораційної діяльності, що було обумовлено збільшенням кількості випадків фактичної співпраці громадян із представниками окупаційної адміністрації. За відсутності окремої норми правоохоронні органи були змушені застосовувати суміжні склади злочинів, що не завжди точно відображали суспільну небезпечність вчинених діянь. Це призводило до розширювального або, навпаки, звужувального тлумачення диспозицій статей, що негативно впливало на принципи законності та правової визначеності. Головною помилкою цього етапу була неспроможність держави за умов виникнення та поступового розвитку колабораційної діяльності на окупованій території створити належну нормативну основу для її справедливої кримінально-правової оцінки [211, с. 178].

Наукова дискусія цього періоду фактично зводилася до пошуку оптимальної моделі криміналізації: з одного боку, обґрунтовувалася необхідність спеціальної норми для забезпечення більш точної та справедливої кваліфікації, з іншого – висловлювалися застереження щодо ризику надмірної криміналізації та дублювання вже існуючих складів злочинів. Така полярність підходів свідчить про складність визначення меж кримінально-правового втручання у сферу поведінки осіб, які перебувають в умовах окупації, де часто поєднуються елементи добровільності, примусу та вимушеного пристосування.

З огляду на це, другий етап можна охарактеризувати як підготовчий або доктринально-формульальний, коли було закладено теоретичне підґрунтя для подальшої законодавчої модернізації. Саме в цей період було сформовано основні концептуальні підходи до розуміння колабораційної діяльності, визначено її типові форми та окреслено необхідність диференціації кримінальної відповідальності залежно від характеру і ступеня сприяння державі-агресору. Це створило передумови для переходу до наступного етапу,

пов'язаного з безпосереднім нормативним закріпленням відповідних положень у кримінальному законодавстві.

Повномасштабна російська агресія, яка розпочалась 24.02.2022 зумовила початок *третього періоду* кримінально-правової політики щодо колаборації з ворогом. Вже через тиждень після цього, 03.03.2022 прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність», який доповнив КК України статтею «Колабораційна діяльність» [231]. Вказаний закон набрав чинності 15.03.2022 р.

Після цього, науковці активно почали здійснювати аналіз цієї кримінально-правової норми. На сьогодні уже є численна кількість публікацій, які пропонуємо систематизувати наступним чином:

1. Фахові статті, у яких розглянуто:

1.1. Загальні проблеми колабораційної діяльності: О. Гончарук, Л. Стрельбіцька та Н. Голота [99], О. Кравчук та М. Бондаренко [133], В. Кузнецов та М. Сийплов [149], О. Марін [163], В. Павликівський та А. Ященко [192], Є. Письменський та Р. Мовчан [216], М. Рубашенко [267], Н. Симоненко [275]), І. Яковюк [325] та ін.

1.2. Склад окремих форм колабораційної діяльності:

- *ідеологічний та культурно-освітній, інформаційний колабораціонізм (ч. 1, ч. 3, ч. 6 ст. 111-1 КК України)* З. Загине́й-Заболотенко, І. Присяжнюк та О. Чаплук [113], О. Зайцев [115], Є. Письменський та Р. Мовчан [197; 203], Н. Нетеса [182; 183], О. Радутний [262], І. Яковюк [326] та ін.

- *зайняття посади у незаконних органах влади (ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України)* З. Загине́й-Заболотенко [111], Р. Мовчан [177] та ін.

- *економічний колабораціонізм (ч. 4 ст. 111-1 КК України)* А. Беніцький [19], Є. Письменський [196; 213] та ін.

1.3. Особливості призначення покарання: З. Загине́й-Заболотенко [112], О. Козаченко та О. Мусиченко [124], О. Рябчинська [270] та ін.

1.4. Особливості кваліфікації колабораційної діяльності та

розмежування з суміжними злочинами: Н. Антонюк [8], І. Берднік та М. Головка [20], К. Гончаренко [96], О.Дудоров та Р.Мовчан [106], О. Марін [163], Ю. Орлов та Н. Прібиткова [188], Р. Мовчан [178] та ін.

1.5. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності: О. Зайцев та В. Бодейко [116], Лігун А.І. [157], Є. Письменський [214] та ін.

Слід відмітити публікації окремих авторів, які були опубліковані на особистих чи юридичних блогах, а їх позиції активно дискутувалися у наукових колах: О. Марін [162; 164], М. Хавронюк, зокрема його серія «Аналіз помилок у законах воєнного часу щодо змін КК» [304; 305; 307; 309; 310].

2. Комплексні роботи, у яких досліджено колабораційну діяльність:

2.1. Науково-практичні коментарі («Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану» (2022) [184], «Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни» (2024) [119] та ін.;

2.2. Посібники та порадики.

Однією із перших монографічних видань, у яких проаналізовано колабораційну діяльність та інші зміни до КК України, які були внесені до нього через введення воєнного стану була робота Р. Мовчана «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми» (2022) [176].

Польсько-український досвід боротьби з колабораційною діяльністю було досліджено у одноіменній монографії «Kolaboracja z wrogiem w warunkach wojennych. Doświadczenia polsko-ukraińskie Колабораційна діяльність. Польсько-український досвід боротьби» (2023), яка підготовлена науковцями Академії правосуддя у м. Варшаві та Навчально-наукового інституту права Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника в м. Івано-Франківську [340].

Вагоме значення щодо дослідження колабораційної діяльності мають посібники, які мають практично-орієнтований характер. Зокрема, це посібники, у яких аналізуються дані судової практики, вирішують складні

кейси, та/або ж які розроблені за спільної участі науковців та практиків (СБУ, Національної поліції тощо).

Так, узагальнення позитивного досвіду розслідування колабораційної діяльності та його поширення серед науковців і практиків є головною метою практичного poradnika «Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації» (2022) [126], який підготовлено слідчими-практиками СБУ та науковцями ПЮК для СБУ НЮУ ім. Ярослава Мудрого. В наступному році вийшло спільне видання «Злочинна колаборація в умовах збройної агресії» (2023), у якій авторський колектив вирішив об'єднати такі кримінальні правопорушення, які визначає як «злочинна колаборація з ворогом» (ст. ст. 111, 111–1, 111–2, 114–2 та 436–2 КК України) та врахувати слідчо-судову практику, напрацьовану з часу видання попереднього посібника [120].

Комплексне (міждисциплінарне) дослідження сучасних проблем розслідування колабораційної діяльності провели Є. Письменський, С. Головін, А. Коваленко, В. Коваленко. За результатом наукової діяльності опубліковано практичний посібник «Розслідування колабораційної діяльності» (2023) [264].

У 2024 опубліковано три потужні наукові доробки: науково-практичний poradnik «Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю» (2024) за загальною редакцією начальника Головного слідчого управління, д.ю.н., проф. засл. юриста України Максима Цуцкірідзе [190]; монографія розроблена авторами Національного юридичного університету імені Я. Мудрого «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» [128] та монографія Є. Письменського «Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності» [207].

2.3. Методичні рекомендації.

Колектив авторів ОДУВС підготував «Методичні рекомендації щодо кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального

провадження за ст. 111-1 КК» (2022) [172], а також методичні рекомендації «Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю» (2023) [283]. Науковці ДДУВС випустили методичні рекомендації «Запобігання колабораційній діяльності» (2024) [117].

Слід виділити рекомендації, які розроблялися практичними підрозділами. Так, Тренінговий центр прокурорів України підготував «Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України»[279]. Зараз уже формується практика Верховного Суду, яка поступово узагальнюється [84]. Крім того, судді Верховного Суду готують лекції та презентації для навчання суддів щодо особливостей кваліфікації і розмежування колабораційної діяльності та суміжних злочинів [11; 12; 158]. Перелічені роботи можуть стати у нагоді дізнавачам, слідчим, прокурорам, слідчим суддям, суддям, адвокатам.

Розроблено рекомендації для роботи окремих підрозділів. Наприклад, С. Подкопаєв підготував рекомендації щодо діяльності органів прокуратури в контексті відмежування державної зради, колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору [219]. Працівниками державної установи «Центр пробації» визначено особливості проведення оцінки криміногенних потреб засуджених за колабораційну діяльність, та сформовано Методичні рекомендації щодо соціально-виховного впливу на суб'єктів пробації з числа колаборантів, щодо ефективних поведінкових втручань в індивідуальній роботі з ними [173]. Протоколом методичної ради Офісу Генерального прокурора затверджено «Методичні рекомендації «Колабораційна діяльність, особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України» для забезпечення прокурорських працівників найбільш необхідною та актуальною інформацією з питань особливостей кримінальних проваджень цієї категорії [171].

3. Публікації за результатом роботи науково-практичних заходів.

Систематично проводяться науково-практичні заходи на яких

обговорюються проблеми кваліфікації, розмежування колабораційної діяльності із суміжними складами кримінальних правопорушень, досудового розслідування та судового розгляду. Наприклад, Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму (м. Одеса, 21 липня 2022 р.) [3], науково-практичний круглий стіл «Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій» (м. Харків, 6 жовтня 2023 р.) [127], всеукраїнський круглий стіл «Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи» (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 р.) [260]. Або ж цій темі відведені окремі панельні дискусії чи виступи спікерів: наприклад на міжнародній науково-практичній конференції «Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки» (м. Львів, 22-23 лютого 2024 р.) [85].

Окремо слід відмітити науковий доробок Є. Письменського, який опубліковано за результатом виступу автора на численних наукових заходах [198; 199; 200; 201; 202; 208; 209; 210; 211; 212; 215].

4. Аналітичні звіти, довідки, узагальнення, висновки.

- Аналітичний звіт «Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи його удосконалення» (Центр прав людини ZMINA, 2023) [125].

- Аналіз пропонованих змін до законодавства щодо відповідальності за колабораційну діяльність (Проекти Законів за р. н. 10136 та 10136-1) (Центр прав людини ZMINA ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ»» Благодійний фонд «Схід-SOS» ГО «КримSOS» ГО «Донбас SOS» Кримська правозахисна група БО БФ «Стабілізуєшен Суппорт Сервісез» БФ «Право на захист», 2023) [5];

- Аналітичний огляд «Колабораційна діяльність як кримінальне явище» (ДДУВС, 2023) [104];

- Аналітична довідка «Правова оцінка колаборантства в Україні,

Молдові та Грузії» (НФДУ; НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024) [227];

- Узагальнення судової практики призначення покарання за інформаційне колаборантство (ч. 1 ст. 111-1 КК) (НФДУ; НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024) [290];

- Концепція «Основи кримінально-правової політики щодо колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях» (НФДУ; НЮУ ім. Я. Мудрого, 2024) [189];

- Виживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм (Центр прав людини ZMINA, 2024) [24].

- Науково-правовий висновок щодо проєкту Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (номер, дата реєстрації: 10136 від 09.10.2023), а також проєкту Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (номер, дата реєстрації: 10136-1 від 24.10.2023) (УГСПЛ, 2024) [193] та інші.

5. Соціологічні дослідження.

- Ставлення українців до тих, хто бере російські паспорти та співпрацює з окупаційною владою: результати дослідження Опори (2023) [277];

- Звіт «Правосуддя в контексті збройної агресії росії» (2023) [118];

- Аналітичний звіт за результатами дослідження громадської думки громадян України, які перебували на тимчасово окупованій території (2023) [91];

- Аналітичний огляд результатів соціологічних досліджень щодо ставлення суспільства до колабораціонізму та правосуддя щодо нього (2024) [7] та інші.

- Звіт ««Все, що вона робила, це допомагала людям» (2024) [339].

6. Інші дослідження та публікації.

До них можна віднести подкасти, інтерв'ю, онлайн та офлайн заходи, присвячені темі колабораціонізму, які проводять державні та громадські організації з метою висвітлення проблемних аспектів колабораційної діяльності та пошуку їх вирішення.

Запропонована систематизація є умовною та не охоплює усі існуючі публікації на тему колабораційної діяльності. Вказане явище є і продовжує бути об'єктом досліджень не тільки науковців та практиків у галузі кримінального права, але й у галузі соціології, кримінології, кримінального процесу, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності тощо.

Тож, запровадження кримінально-правової заборони, шляхом включення спеціальної статті «Колабораційна діяльність» до КК України стало не лише реакцією законодавця на безпрецедентні безпекові виклики, а й маркером трансформації самої кримінально-правової політики держави. Якщо на попередніх етапах колабораціонізм охоплювався переважно загальними складами, зокрема державною зрадою, то після 2022 року відбувається нормативна диференціація відповідальності, що свідчить про прагнення забезпечити точніше відображення різноманітності форм співпраці з державою-агресором та підвищити ефективність правозастосування. Така спеціалізація дозволила уникнути надмірного розширення ознак державної зради та забезпечити більш справедливу індивідуалізацію кримінальної відповідальності.

Характерною рисою третього етапу є безпрецедентна інтенсивність наукової реакції. Якщо раніше відповідні норми тривалий час перебували у стані латентності, то після початку повномасштабного вторгнення науковий дискурс розгорнувся надзвичайно швидко. Упродовж короткого часу з'явилися десятки публікацій, коментарів, порадників і методичних матеріалів, що свідчить про тісний зв'язок між соціальним запитом та розвитком кримінально-правової доктрини. Наука в цій сфері перестала бути суто описовою і набула прикладного характеру, безпосередньо орієнтованого на потреби слідчих, прокурорів та суддів.

Водночас значна кількість робіт має міждисциплінарний характер: дослідження колабораційної діяльності поєднують кримінально-правовий, кримінологічний, процесуальний та навіть соціологічний підходи. Це пояснюється складною природою самого явища, яке виходить за межі суто юридичної категорії та охоплює питання поведінки населення в умовах окупації, примусу, виживання, інформаційного впливу та трансформації соціальних зв'язків. Відтак, ефективна протидія колабораціонізму потребує не лише чіткої кваліфікації діянь, але й розуміння мотивів, умов та факторів, що зумовлюють таку поведінку.

Окремої уваги заслуговує активна участь практичних підрозділів правоохоронних органів у підготовці методичних матеріалів. Такий формат співпраці науки і практики сприяє виробленню уніфікованих підходів до кваліфікації, зменшенню кількості помилок під час досудового розслідування та забезпеченню однаковості судової практики. Фактично формується зворотний зв'язок: правозастосування генерує проблемні питання, які оперативно осмислюються науковцями, а результати цього осмислення знову повертаються у практику у вигляді рекомендацій та роз'яснень.

Таким чином, третій етап розвитку кримінально-правової політики щодо колабораційної діяльності характеризується не лише оновленням законодавства, а й якісною зміною підходів до його наукового забезпечення. Від фрагментарних досліджень відбувся перехід до системного, комплексного та практично орієнтованого аналізу, що дозволяє розглядати сучасний стан доктрини як етап її інституційного становлення. Це створює підґрунтя для подальшого вдосконалення правового регулювання та формування сталої й передбачуваної практики застосування ст. КК України 111-1 у контексті триваючого міжнародного збройного конфлікту.

Разом з тим, наукове осмислення проблем застосування ст. 111-1 КК України супроводжується активними законодавчими ініціативами, спрямованими на усунення виявлених недоліків норми.

Для удосконалення норми про колабораційну діяльність та суміжні правопорушення розроблено та подано до Верховної ради України відповідні законопроекти. У 2022 р. зареєстровано проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення» (№ 7570) [226], проєкт Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України» (№7646) [253]; проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (№7647 [255]). Втім, на думку правозахисних організацій законопроекти №7646 та №7647 не вирішують проблеми неоднозначності формулювання і потребують доопрацювання. Вони вважають, що законопроект № 7570 є таким, що створює умови для вирішення проблемних питань, пов'язаних із застосуванням статті 111-1 КК України. Відтак, підтримують його прийняття за основу [4].

У 2023 р. зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» (№8301) [237], потім зареєстровано альтернативний законопроект «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (№8301-1) [235], а згодом ще один альтернативний законопроект №8301 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за деякі види кримінальних правопорушень на тимчасово окупованих територіях» (№8301-2). На думку правозахисників, саме законопроект №8301-2 є найбільш ефективним. Ухвалення цього законопроекту сприятиме правовій визначеності дозволених і заборонених діянь на тимчасово окупованій території, співмірності покарання із

суспільною небезпечністю діяння, а також спростить кваліфікування діянь за суміжними статтями [6].

Аналізуючи усі подані законопроекти станом на 2024 р., І. Вишневська констатує, що зареєстровано щонайменше 11 законопроектів, які містять пропозиції щодо внесення змін до статті 111-1 КК України. Втім, більшість цих законопроектів не вирішують проблемних питань застосування положень ст. 111-1 КК України та повноцінно не враховують практики застосування ст. 111-1 КК України, а також реалій триваючої окупації значної частини України [24, с. 51].

Попри такий «масив» наукових розвідок, багато питань щодо колабораційної діяльності залишаються дискусійними та невирішеними. Жодних змін до цієї норми з дня її прийняття внесено не було. Слід погодитися з Р. Мовчаном, який аналізуючи новели зумовлені введенням воєнного стану, констатує, що кожна із розглядуваних змін – це тема окремої кандидатської (щонайменше) дисертації (або іншого монографічного дослідження), лише в межах написання яких і можна забезпечити таке бажане і необхідне сьогодні повне, всебічне та об'єктивне висвітлення аналізованої проблематики [176, с. 13].

Відсутність законодавчих змін за період дії ст. 111-1 КК призводить до збереження проблем правової невизначеності, неоднакового застосування норми та ризику порушення принципів пропорційності покарання, особливо в контексті дій, вчинених під примусом або для забезпечення життєдіяльності населення на тимчасово окупованих територіях. Це підкреслює необхідність переходу від фрагментарних ініціатив до системного, науково обґрунтованого перегляду ст. 111-1 КК України з урахуванням накопиченої судової практики та міжнародних стандартів.

1.2. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність.

Необхідність встановлення кримінальної відповідальності за певне

діяння зумовлюється наявністю відповідних передумов. Як слушно зазначає О. Пащенко, закон про кримінальну відповідальність має соціальну природу: він не ухвалюється «на всяк випадок» чи «про запас», а формується під впливом об'єктивних потреб суспільства у кримінально-правовому захисті та відображає їх у відповідних кримінально-правових нормах [194, с. 122].

Встановлення соціальної зумовленості криміналізації суспільно небезпечного діяння є важливим для дослідження будь-яких видів правопорушень, оскільки дозволяє визначити рівень їх суспільної небезпечності, що, своєю чергою, виступає підставою для закріплення певної поведінки як злочинної на законодавчому рівні. Отже, соціальна зумовленість криміналізації перебуває у тісному взаємозв'язку з кримінально-правовою характеристикою відповідного діяння [15, с. 172–173].

Питання соціальної зумовленості встановлення відповідальності за колабораційну діяльність знайшло своє відображення у працях низки науковців, зокрема В. Артюхової [15], К. Кривопускової [136], А. Плотнікової та О. Коваленко [217], А. Сорокіна [276], О. Тананакіна [280], О. Трепета [288] та ін.

Зазначені науковці досліджували різні аспекти соціальної зумовленості колабораційної діяльності. Так, В. Артюхова, спираючись на підхід О. Пащенко, застосувала визначені ним критерії соціальної обумовленості охоронних кримінально-правових норм для аналізу колабораційної діяльності [15, с. 174–178]. До таких критеріїв віднесено: суспільну корисність, внутрішню узгодженість із системою права, чіткість і зрозумілість формулювань, відповідність історичним традиціям або актуальним суспільним трансформаціям (як альтернативні підстави), можливість ефективної протидії суспільно небезпечному діянню засобами кримінального права, наявність необхідних ресурсів для здійснення кримінального переслідування осіб, які вчинили такі діяння, баланс між позитивними та негативними наслідками кримінально-правової заборони, а також її повноту без надмірності [195, с. 8–9].

О. Тананакін здійснив аналіз підстав криміналізації колабораційної діяльності, запропонованих М. Фоменком [302], до яких належать: 1) реальна суспільна небезпечність діяння; 2) його відносна поширеність; 3) необхідність забезпечення кримінально-правових гарантій; 4) виконання державою міжнародно-правових зобов'язань. Дослідник дійшов висновку, що колабораційна діяльність відповідає наведеним критеріям, у зв'язку з чим її криміналізація є обґрунтованою та необхідною [280, с. 337–339].

Не применшуючи наукового внеску зазначених авторів у розроблення цієї проблематики, слід зауважити, що для з'ясування соціальної зумовленості кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність передусім необхідно визначити правову природу доповнення КК України статтею «Колабораційна діяльність», а саме: чи йдеться про криміналізацію нового діяння, чи про диференціацію складу «Державна зрада». Від відповіді на це питання безпосередньо залежить можливість обрання та подальшого аналізу відповідних обставин (підстав), що зумовили або криміналізацію, або диференціацію.

Порушене питання залишається предметом наукової та практичної дискусії. Значна частина дослідників обґрунтовує підхід, відповідно до якого встановлення відповідальності за колабораціонізм слід розглядати як прояв криміналізації. Такої позиції, зокрема, дотримуються В. Артюхова [15], О. Кравчук і М. Бондаренко [134], О. Попович [222], О. Тананакін [280] та ін.

Разом із тим у науковій літературі простежується й підхід, за якого колабораційна діяльність також фактично визнається криміналізованою, проте без розгорнутого теоретичного обґрунтування цієї тези. Це пояснюється тим, що відповідне питання не було самостійним предметом дослідження у працях окремих авторів, зокрема В. Кузнецова та М. Сийплові [149], Р. Левадного [154], М. Теплюка, А. Нижника, О. Тубельця, О. Кучмара [281, 282] та ін.

Розвиваючи зазначений підхід, О. Попович наголошує, що для вирішення питання про криміналізацію чи диференціацію кримінальної відповідальності необхідно з'ясувати, чи спричинило набрання чинності

відповідним законом появу нових підстав для кваліфікації певної поведінки як кримінального правопорушення, яка раніше такою не визнавалася. Продовжуючи цю аргументацію, дослідник доходить висновку, що навіть незначні зміни у тексті КК України, які ведуть до розширення кола криміналізованих діянь, слід розцінювати як прояв криміналізації суспільно небезпечної поведінки [222, с. 284].

Водночас у науковій літературі обґрунтовується й інша позиція, відповідно до якої колабораційна діяльність розглядається як результат диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду. Такий підхід підтримують, зокрема, І. Газдайка-Василишин [89, с. 122], Ю. Коломієць [129], О. Марін [163], С. Сергієвський [273] та інші дослідники. Зокрема, О. Марін звертає увагу на те, що така форма державної зради, як надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у здійсненні підривної діяльності проти України, має надзвичайно широкий зміст і фактично охоплює прояви колабораційної діяльності, що дозволяє розглядати її як одну з варіацій державної зради [163, с. 63, 65]. Крім того, в іншій праці автор зазначає, що за відсутності ч. 3 ст. 111-1 КК України дії громадянина України, пов'язані з поширенням пропаганди у закладах освіти незалежно від форми власності з метою сприяння збройній агресії проти України, підлягали б кваліфікації за ч. 2 ст. 111 КК України як державна зрада у формі надання допомоги іноземній державі в здійсненні підривної діяльності проти України в умовах воєнного стану [164].

І. Газдайка-Василишин виходить із того, що колабораційна діяльність як спеціальна норма охоплює широкий спектр суспільно небезпечних діянь, які можуть розглядатися або як способи надання допомоги у здійсненні підривної діяльності проти України, або як прояви переходу на бік ворога. У своїх дослідженнях авторка детально аналізує співвідношення окремих форм колабораційної діяльності з відповідними формами державної зради. Зокрема, такі різновиди колабораційної діяльності, як добровільне обрання до незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованій території,

включаючи окупаційні адміністрації держави-агресора (ч. 5 ст. 111-1 КК України), зайняття посад у незаконних судових чи правоохоронних органах на тимчасово окупованих територіях, а також участь у незаконних збройних або воєнізованих формуваннях чи у збройних формуваннях держави-агресора, включно з наданням їм допомоги у веденні бойових дій проти ЗСУ та інших законних військових формувань (ч. 7 ст. 111-1 КК України), за своїм змістом можуть бути віднесені до такої форми державної зради, як перехід на бік ворога. Водночас передача матеріальних ресурсів незаконним формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України), може кваліфікуватися як надання допомоги у проведенні підривної діяльності проти України або як одна з форм переходу на бік ворога. Інші ж форми колабораційної діяльності, за висновком авторки, слід розглядати саме як різновид надання допомоги у здійсненні підривної діяльності проти України [89, с. 122–125].

Н. Антонюк висловлює критичну позицію щодо спроб науковців визначити правову природу статті про колабораційну діяльність, зокрема з'ясувати, чи є вона проявом диференціації кримінальної відповідальності або ж спеціальною нормою щодо ст. 111 КК України («Державна зрада»). На її думку, такі підходи не можна визнати достатньо переконливими. Це зумовлено, зокрема, надмірною деталізацією ознак складів колабораційних правопорушень: окремі з них вступають у конкуренцію з державною зрадою як загальна та спеціальна норми, інші утворюють самостійні склади злочинів і потребують кваліфікації за сукупністю, а ще частина конкурує з іншими нормами кримінального законодавства [13, с. 40–41].

Узагальнюючи, авторка доходить висновку, що про повноцінну криміналізацію колабораціонізму можна говорити лише в окремих випадках, зокрема щодо положень ч. 1 ст. 111-1 КК України. Водночас значна частина діянь, передбачених іншими частинами цієї статті, не є такими, що вперше набули ознак кримінально караних після її запровадження [13, с. 42, 46–47].

Таким чином, у науковому дискурсі можна виокремити ще один, умовно «змішаний» підхід, відповідно до якого частина форм колабораційної діяльності розглядається як результат диференціації державної зради, тоді як інша частина – як нові, вперше криміналізовані діяння. У межах цього змішаного підходу також відсутня узгоджена позиція щодо того, які саме форми колабораційної діяльності слід вважати вперше криміналізованими, а які – результатом диференціації.

Так, Н. Антонюк звертає увагу на те, що ще до появи у КК України статті про колабораційну діяльність поширення ідей «руського міра» у закладах освіти могло підпадати під ознаки державної зради, зокрема у формі здійснення підривної діяльності проти України. Водночас дослідниця підкреслює, що на практиці такі дії тривалий час фактично толерувалися та не отримували належної кримінально-правової оцінки [13, с. 42-43]. Натомість О. Зайцев обстоює позицію, відповідно до якої криміналізація колабораційної діяльності у сфері освіти відбулася саме із запровадженням відповідної норми, тобто вперше [115, с. 95]. При цьому раніше у своїх дослідженнях автор загалом розглядав положення про колабораційну діяльність як один із різновидів державної зради [114, с. 175].

У цій дискусії підтримуємо другий підхід науковців та вважаємо що колабораційна діяльність є засобом диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду та наведемо власні аргументи з цього приводу [337, с. 337].

Досліджуючи співвідношення криміналізації та диференціації, Л. Павлик зазначає, що криміналізація полягає у визнанні певного діяння злочинним у випадку, якщо раніше воно не мало такого статусу. Натомість диференціація передбачає встановлення різного обсягу кримінальної відповідальності залежно від зміни ступеня суспільної небезпечності вже криміналізованого діяння. При цьому дослідниця наголошує, що диференціація можлива лише після криміналізації, оскільки остання логічно передуює їй як необхідна передумова [191, с. 59].

Аналізуючи положення ч. 1 ст. 111 КК України, О. Марін звертає увагу на надмірно абстрактний характер визначення державної зради, що істотно ускладнює, а інколи й унеможлиблює кваліфікацію відповідних суспільно небезпечних діянь через невизначеність їх об'єктивної сторони. Виходячи із загальних ознак цього явища, які впливають із найбільш узагальненого формулювання у ч. 1 ст. 111 КК України, автор розглядає ст. 111-1 КК України як одну з варіацій державної зради.

До таких загальних ознак він відносить: спрямованість поведінки на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, а також державній, економічній чи інформаційній безпеці України; здійснення такої поведінки шляхом надання допомоги іноземному елементу у підривній діяльності проти України; її вчинення громадянином України; а також умисний характер таких дій [163, с. 63–66]. З огляду на це можна зробити проміжний висновок, що визначення державної зради, закріплене у ч. 1 ст. 111 КК України, охоплює надзвичайно широкий спектр діянь, який у практиці правозастосування міг тлумачитися по-різному. Водночас у межах такого підходу фактично охоплювалися й різні прояви колабораційної діяльності. Отже, співпраця з ворогом як форма колабораційної діяльності вже була криміналізована у межах ч. 1 ст. 111 КК України, хоча й без належної деталізації.

Отже, постає питання про наявність підстав для диференціації кримінальної відповідальності за державну зраду. Н. Антонюк звертає увагу на те, що застосування диференціації можливе лише за умови існування відповідних критеріїв. До таких критеріїв вона відносить характер і типовий ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння, а також особу правопорушника [13, с. 41; 14, с. 193]. У свою чергу, Л. Павлик підкреслює, що диференціація у кримінальному праві проявляється у встановленні різного обсягу кримінальної відповідальності залежно від обставин, які впливають на законодавчу оцінку зміни рівня суспільної небезпечності відповідного посягання [191, с. 64].

Застосовуючи ці підходи до колабораційної діяльності, слід враховувати, що визначальним чинником для зміни оцінки ступеня суспільної небезпечності виступає саме факт окупації. У зв'язку з цим обґрунтованою видається позиція О. Маріна, який пов'язує виникнення потреби у встановленні кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність із появою об'єктивних умов для її вчинення, а саме окупацією частини території України, починаючи з 2014 року [163, с. 66].

Оцінка співпраці чи надання допомоги ворогу повинна здійснюватися з урахуванням умов перебування особи на тимчасово окупованій території. Сам факт проживання в таких умовах формує у людей стійке відчуття загрози та страху. Навіть за відсутності особисто пережитого фізичного насильства або безпосереднього спостереження за ним, особа обізнана про подібні випадки, вчинені військовими держави-агресора чи пов'язаними з ними особами. Це, у свою чергу, впливає на її поведінку та прийняття рішень, зумовлюючи готовність виконувати певні дії з метою уникнення потенційної шкоди для себе або близьких.

Зазначені висновки знаходять підтвердження і в емпіричних даних. Так, у період з 19 по 29 червня 2023 року на замовлення Громадянської мережі ОПОРА було проведено опитування 2004 респондентів, які проживають у різних регіонах України (за винятком АР Крим) та на момент дослідження перебували на території України. Відповідаючи на запитання щодо причин отримання жителями окупованих територій російських паспортів, 76,5% опитаних вказали на міркування фізичної безпеки. Водночас значно менша частка респондентів пов'язувала це з фінансовими чинниками (36,2%) або підтримкою росії (31,7%). Інші варіанти відповідей отримали ще нижчий рівень підтримки. При цьому опитування передбачало можливість обрання кількох варіантів відповіді [277].

Отримання паспорта держави-агресора саме по собі не становить колабораційної діяльності. Водночас політика окупаційної влади спрямована на примусове нав'язування громадянства, що реалізується через різноманітні

форми тиску. Йдеться, зокрема, про загрози застосування насильства, обмеження доступу до базових соціально-економічних прав, а також інформаційний вплив і пропаганду. У таких обставинах рішення про отримання паспорта часто зумовлене прагненням забезпечити власну безпеку, зберегти життя та здоров'я, а не підтримкою політичних чи ідеологічних позицій. З аналогічних причин особа може погоджуватися на зайняття певних посад, зокрема в органах адміністрації чи закладах освіти, що також потребує оцінки з урахуванням конкретних умов і контексту її поведінки.

Окремим проблемним аспектом є тривалість перебування території під окупацією. Особи, які проживають у таких умовах, об'єктивно позбавлені можливості повністю дистанціюватися або ізолюватися від впливу держави-агресора. Це набуває особливої актуальності у випадках, коли окупація має тривалий характер і триває роками, чи понад десятиліття. Чим довше зберігається фактичний контроль держави-агресора над певною територією, тим більше окупаційні структури набувають ознак квазіінституційної «звичності», інтегруючись у повсякденне життя місцевого населення та поступово підміняючи собою легітимні органи публічної влади України. За таких умов взаємодія з незаконними адміністраціями нерідко сприймається особами не як ідеологічна підтримка ворога, а як вимушений спосіб забезпечення базових соціальних потреб (працевлаштування, доступ до освіти, медицини, соціальних виплат, оформлення документів тощо). Водночас саме тривалість окупації сприяє формуванню стійкого кадрового та організаційного ресурсу окупаційної влади, що об'єктивно підсилює її спроможність до функціонування та легітимізації. Тому кримінально-правова оцінка відповідних діянь має враховувати цю подвійність: з одного боку, підвищену суспільну небезпечність інституційної співпраці з окупантом, а з іншого – обмеженість свободи вибору поведінки особи. Саме така обставина додатково обґрунтовує необхідність диференційованого підходу, закріпленого у спеціальних нормах про колабораційну діяльність, передбачених у КК України, які дозволяють індивідуалізувати відповідальність залежно від

характеру, змісту та ступеня добровільності співпраці.

З урахуванням відсутності реальної альтернативи для осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, кримінально-правова реакція на колабораційну діяльність має бути менш суворою порівняно з відповідальністю за державну зраду.

Ще у 2016 році Є. Письменський обґрунтовував підхід, відповідно до якого колабораціонізм слід розглядати як явище з нижчим рівнем суспільної небезпечності, ніж державна зрада або участь у діяльності терористичної організації, що, відповідно, має зумовлювати і м'якший характер покарання [206, с. 161]. Надалі ця позиція отримала розвиток і підтвердження у подальших наукових працях автора [205, с. 76].

Подібну позицію висловлює і С. Сергієвський, який підкреслює, що така форма державної зради, як надання допомоги іноземній державі, іноземній організації чи їх представникам у здійсненні підривної діяльності проти України, істотно відрізняється від інших форм цього злочину. Саме це, на його думку, зумовлює необхідність диференціації кримінальної відповідальності шляхом виокремлення відповідного діяння в самостійний склад із менш суворими санкціями [273, с. 392]. Схожого підходу дотримується й О. Марін, який акцентує увагу на специфічності умов окупації. У таких умовах суттєво звужується свобода вибору правомірної поведінки, що має враховуватися при визначенні міри відповідальності, зокрема шляхом її пом'якшення. Водночас, за його позицією, у разі вчинення аналогічних діянь поза умовами окупації підстав для застосування такого пом'якшення немає [163, с. 68].

Окремим аргументом на користь диференціації відповідальності за державну зраду у формі колабораційної діяльності виступає суспільний запит на справедливість та притягнення винних до відповідальності. Зокрема, результати дослідження громадської думки серед мешканців деокупованих територій України, проведеного у форматі глибинних інтерв'ю, свідчать про те, що одним із ключових очікувань є забезпечення справедливості та покарання осіб, які співпрацювали з окупаційною владою [91]. Подібні

висновки підтверджуються й результатами іншого дослідження - «Правосуддя в контексті збройної агресії росії», у межах якого було опитано 2000 респондентів. Відповідаючи на запитання щодо пріоритетів держави та суспільства у сфері забезпечення справедливості (з можливістю обрання кількох варіантів), найбільшу підтримку отримали варіанти «притягнення винних до відповідальності» (55%) та «очищення влади шляхом усунення або недопущення до неї осіб, які співпрацювали з окупаційною владою» (46%) [118, с. 24].

Питання колабораційної діяльності та визначення її кримінально-правового статусу потребує комплексного осмислення з урахуванням як соціальних, так і правових чинників. Існування тимчасово окупованих територій формує особливі умови, у яких рішення про взаємодію з представниками держави-агресора нерідко зумовлені необхідністю забезпечення особистої безпеки та фізичного виживання. У зв'язку з цим принципового значення набуває відмежування таких діянь від державної зради, оскільки обставини їх вчинення мають істотні відмінності.

Беручи до уваги суспільний запит на справедливість, а також потребу у належній кримінально-правовій оцінці відповідних форм поведінки, доцільним видається розгляд колабораційної діяльності як диференційованого різновиду державної зради з відповідним коригуванням підходів до її кваліфікації та санкцій.

Відтак кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність має передбачати менш суворі наслідки порівняно з державною зрадою, що обумовлено специфікою умов окупації та обмеженістю можливостей вибору правомірної поведінки [337, с. 338].

Додатково слід враховувати, що соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність проявляється не лише у загальній суспільній небезпечності співпраці з ворогом, але й у трансформації характеру такої співпраці в умовах тривалої окупації. Якщо на початкових етапах збройного конфлікту домінують активні форми сприяння агресору (участь у незаконних

збройних формуваннях, розвідувальна або диверсійна діяльність), то з часом поширення набувають інституційні, «рутинізовані» форми взаємодії з окупаційними структурами, пов'язані з функціонуванням адміністративного, освітнього, соціального чи виборчого апарату. Саме ці форми співпраці створюють видимість легітимності окупаційного режиму та забезпечують його сталість, що об'єктивно підвищує їхню суспільну небезпечність, хоча зовнішньо вони можуть не мати ознак насильницької діяльності.

У цьому контексті кримінально-правова заборона колабораційної діяльності виконує превентивну та охоронну функції: з одного боку, вона покликана запобігти залученню громадян до механізмів функціонування окупаційної влади, а з іншого – забезпечити захист конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності держави шляхом нейтралізації кадрової та організаційної підтримки агресора. Відтак, диференціація відповідних діянь має не символічний, а безпосередньо прикладний характер, оскільки спрямована на руйнування соціальної бази окупаційного режиму.

Окремого значення набуває те, що ст. 111-1 КК України охоплює не лише дії, безпосередньо пов'язані з воєнною чи розвідувальною підтримкою агресора, але й участь у діяльності незаконних органів влади, створених на тимчасово окупованих територіях. Такий підхід відображає сучасне розуміння гібридного характеру агресії, за якого встановлення контролю над територією відбувається не тільки військовими, але й адміністративно-політичними засобами, зокрема через формування псевдоінституцій, проведення так званих «виборів», створення системи «органів влади» та їх кадрового наповнення. Участь громадян у цих процесах об'єктивно сприяє консолідації окупаційного режиму та підриває суверенітет України.

З огляду на викладене, показовим є приклад участі особи у роботі незаконно створеній «виборчій комісії» на тимчасово окупованій території, яка здійснює організацію та проведення псевдовиборів до органів окупаційної адміністрації [57], який ми наводили як приклад у попередньому підрозділі. Якщо раніше подібні дії могли кваліфікуватися за ст. 110 КК України як

посягання на територіальну цілісність або за ст. 111 КК України як надання допомоги іноземній державі у підривній діяльності, то за чинного правового регулювання вони більш точно охоплюються диспозицією ч. 5 ст. 111-1 КК України. Така кваліфікація є обґрунтованішою, оскільки не потребує доведення спеціальної мети зміни меж території або надання стратегічної допомоги ворогу, а зосереджується на самому факті інтеграції особи в інституційний механізм окупаційної адміністрації.

Отже, диференціація кримінальної відповідальності через запровадження спеціальної норми про колабораційну діяльність дозволяє точніше співвіднести ступінь суспільної небезпечності конкретних форм співпраці з ворогом із характером кримінально-правових наслідків, забезпечуючи баланс між вимогами справедливості, гуманізму та необхідністю ефективного захисту державного суверенітету. Саме така модель видається найбільш відповідною сучасним соціальним реаліям та завданням кримінального права в умовах збройної агресії.

Висновки до розділу 1.

Перший розділ присвячено загальним засадам дослідження проблем кримінально-правової оцінки колабораційної діяльності. У ньому систематизовано наукові погляди, визначено соціальну обумовленість кримінальної відповідальності та сформульовано основні проблеми й напрямки їх вирішення.

Аналіз літератури та практики свідчить про значний інтерес науковців до теми колабораційної діяльності, особливо з початком російсько-української війни. Вивчення цього явища пройшло три ключові етапи: I етап (до 2014 рр.) – дослідження здебільшого стосувалися історичних аспектів співпраці з окупантами, а кримінально-правова оцінка охоплювалася статтею 111 КК України «Державна зрада». II етап (2014–2022 рр.) – російська агресія зумовила дискусії щодо необхідності окремої криміналізації колабораційної діяльності. З цією метою було запропоновано декілька законопроектів. Втім,

ні один не був допрацьований та прийнятий. Останній III етап (з 2022 р. до сьогодні) – розпочався з доповнення КК України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність», яка конкретизує форми колабораційних дій та передбачає за них кримінальну відповідальність. З цього моменту розпочались активні наукові пошуки, спрямовані на характеристику колабораціонізму, визначення підстав для кваліфікації за відповідною статтею та розмежуванні з іншими кримінальними правопорушеннями. Попри значний науковий доробок, багато питань залишаються спірними.

Запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність стало наслідком історичних, соціальних, політичних обставин, зокрема окупації частини територій України. Аналіз показує, що колабораційна діяльність є менш суспільно небезпечною порівняно з державною зрадою через обмежену свободу вибору в умовах окупації. Умови окупації значно впливають на поведінку осіб, змушуючи їх до співпраці з ворогом для забезпечення власної безпеки. Запит суспільства на справедливість та покарання осіб, які співпрацювали з окупантами, є ключовим чинником для криміналізації таких дій.

Особлива увага приділена дискусії щодо природи статті 111-1 КК України: чи є вона формою диференціації державної зради, чи окремою криміналізацією. Більшість авторів схиляються до першого підходу, обґрунтовуючи це тим, що раніше колабораційна діяльність уже була охоплена поняттям «державна зрада».

Тож, кримінально-правова оцінка колабораційної діяльності є багатоаспектною проблемою, яка вимагає подальших досліджень. Зокрема, важливо доопрацювати нормативне врегулювання, врахувати соціально-політичні реалії та забезпечити справедливість у покаранні осіб, які співпрацювали з ворогом в умовах окупації.

РОЗДІЛ 2.

ЮРИДИЧНИЙ АНАЛІЗ СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЕЮ 111-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

2.1. Об'єкти складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.

З'ясування всіх елементів складу колабораційної діяльності має ключове значення для правильної кваліфікації відповідних діянь та їх відмежування від суміжних кримінальних правопорушень. Як правило, процес кваліфікації розпочинається з встановлення об'єкта посягання. У цьому контексті обґрунтованою є позиція О. Бантишева та О. Шамара, які підкреслюють, що саме об'єкт злочину виступає центральним елементом його складу, оскільки орієнтація на нього визначає рішення законодавця щодо запровадження кримінальної відповідальності за певне суспільно небезпечне діяння [17, с. 165].

Проблематика об'єкта кримінального правопорушення була предметом наукових досліджень багатьох учених, зокрема Л. Брич, М. Коржанського, Є. Лашука, А. Музики, В. Навроцького, В. Тація, І. Чугунікова та інших. Водночас для належного розуміння об'єкта колабораційної діяльності важливим є звернення до напрацювань щодо об'єкта державної зради, з огляду на те, що колабораційна діяльність розглядається як привілейована форма цього злочину. Зокрема, на дисертаційному рівні об'єкт державної зради досліджували Н. Кончук та С. Сергієвський.

У більшості наукових праць, присвячених дослідженню колабораційної діяльності, питання об'єкта кримінального правопорушення висвітлюється лише побіжно, без належного розкриття його змісту. Водночас більш ґрунтовний аналіз основного безпосереднього та додаткового об'єктів цього правопорушення здійснив Є. Письменський, зокрема у науково-практичному коментарі новел кримінального законодавства, прийнятих в умовах воєнного стану [184], а також у практичному посібнику «Розслідування колабораційної

діяльності» [264].

У кримінально-правовій науці усталеним є підхід до класифікації об'єктів кримінального правопорушення за вертикаллю, відповідно до якого виділяють загальний, родовий та безпосередній об'єкти. Такий поділ ґрунтується на філософських категоріях загального, особливого та окремого [107, с. 151]. Водночас окремі дослідники додатково виокремлюють видовий об'єкт, розглядаючи його як підрівень родового об'єкта, що об'єднує групи складів злочинів, найбільш близьких за своїм змістом [140, с. 70–71, 96].

Під загальним об'єктом кримінального правопорушення розуміють сукупність усіх суспільних відносин, що перебувають під охороною КК України. Його зміст закріплено у ст. 1 КК України та охоплює, зокрема, права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок і громадську безпеку, довкілля, а також конституційний лад. У науковій літературі наголошується, що загальний об'єкт не є статичним, оскільки зазнає змін під впливом процесів криміналізації та декриміналізації, які визначають обсяг і характер суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні [107, с. 151; 274, с. 69–70].

Родовий об'єкт, своєю чергою, має значення для визначення місця конкретного складу злочину в системі Особливої частини КК України, оскільки саме за ним встановлюється відповідний розділ, у межах якого здійснюється кваліфікація діяння [291, с. 51–52]. Його функціональне призначення полягає у забезпеченні систематизації, класифікації та диференціації кримінальних правопорушень у межах кримінального законодавства [303, с. 122].

Як зазначають І. Яковюк, М. Рубашенко та Н. Шульженко, положення ст. 111-1 КК України спрямовані на охорону основ національної безпеки України, що підтверджується, зокрема, розміщенням цієї норми у розділі І Особливої частини КК України. Додатково у пояснювальній записці до відповідного законопроекту підкреслюється, що колабораціонізм як явище підриває національну безпеку держави та створює безпосередню загрозу її

суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу й іншим національним інтересам. Отже, положення ст. 111-1 КК України у підсумку спрямовані на захист базових засад існування українського суспільства і держави – незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу, особливо з огляду на обставини, в яких було прийнято відповідний закон [324, с. 131].

У проєкті нового КК України (редакція станом на 22.05.2023 р.) запропоновано використання іншого терміна – «державна безпека» [256]. Оцінюючи ці положення, О. Шамара, О. Книженко, О. Кириченко та В. Комашко звертають увагу на співвідношення понять «державна безпека» і «національна безпека», які, на їхню думку, перебувають у відношенні частини й цілого. При цьому дослідники підкреслюють, що запропонований підхід фактично звужує об'єкт кримінально-правової охорони, залишаючи поза його межами такі важливі соціальні цінності, як забезпечення національних інтересів суспільства, людини та громадянина [320, с. 205, 207].

Подібну позицію висловлюють і В. Кузнецов, М. Сийплові та І. Нестерова, які наголошують на неузгодженості такої назви розділу з положеннями профільного Закону України «Про національну безпеку». Відповідно до цього закону, до посягань на державну безпеку відносяться лише загрози невоєнного характеру – як реальні, так і потенційні. У зв'язку з цим науковці пропонують використовувати назву розділу 9.1 «Злочини проти національної безпеки» [150, с. 486].

Варто зазначити, що саме така назва була закріплена у подальшій редакції проєкту нового КК України станом на 01.08.2024 р. [257]. Водночас у редакції станом на 26.02.2026 р. відбулося чергове коригування, у результаті чого розділ отримав назву «Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України» [258].

Аналіз наукової літератури свідчить про відсутність єдності у підходах дослідників до визначення ключового терміна, яким позначається родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом I Особливої частини КК України.

Зокрема, частина науковців вважає таким об'єктом «основи національної безпеки» (В. Тацій, О. Чуваков, П. Ясиновський, Т. Лисько, Б. Літвінчук) [144, с. 7; 316, с. 102–103; 314, с. 39; 328, с. 100; 155, с. 179]. Натомість інша група дослідників використовує поняття – «національна безпека» (С. Афанасенко та І. Стойков, А. Савченко та Ю. Шуляк, С. Сергієвський, М. Хавронюк, О. Литвинов, Ю. Василенко, О. Козаченко та О. Мусиченко, Н. Антонюк, В. Мисливий і О. Грачова) [16, с. 55; 139, с. 166; 274, с. 71-72; 107, с. 815; 138, с. 242; 22, с. 4; 21, с. 272; 124, с. 410; 8, с. 59; 174, с. 371].

Аналогічний підхід простежується і в судовій практиці. Зокрема, у вироках зазначається, що об'єктом колабораційної діяльності є основи національної безпеки України. При цьому суди вказують, що дії обвинувачених можуть полягати, зокрема, у сприянні державі-агресору у формуванні вертикалі незаконних органів влади, що, по суті, становить посягання на незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави. За таких обставин особу визнають винуватою у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого, зокрема, ч. 5 ст. 111-1 КК України [48].

Зазначене пояснюється тим, що у назві розділу I Особливої частини КК України використано формулювання «основи національної безпеки», що кореспондує із назвою Закону України «Про основи національної безпеки», який діяв у період з 19.06.2003 по 08.07.2018 р. [246]. Водночас як цей закон, що втратив чинність, так і чинний Закон України «Про національну безпеку» [243] оперують категорією «національна безпека», не використовуючи конструкцію «її основи» при визначенні змісту відповідного поняття.

На цю обставину звертає увагу і С. Сергієвський, який, аналізуючи попереднє нормативно-правове регулювання у сфері національної безпеки, зазначає, що термін «основи» застосовувався для позначення рівня нормативної деталізації, оскільки відповідні суспільні відносини регулювалися на рівні загальних засад державної політики. При цьому він не відображав змістовних характеристик самого поняття «національна безпека»

[274, с. 71]. У зв'язку з цим науковець обґрунтовано пропонує використовувати саме термін «національна безпека України» як більш коректний [274, с. 72].

Окремої уваги потребує питання змістовного наповнення національної безпеки як родового об'єкта злочинів, що на неї посягають. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до його визначення, що зумовлює існування різних концепцій.

Так, В. Тацій визначає родовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки як суспільні відносини, спрямовані на охорону конституційного ладу, суверенітету, територіальної недоторканності та обороноздатності України, тобто тих засад, які забезпечують існування держави як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової [142, с. 25].

О. Чуваков розглядає родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом І Особливої частини КК України, як сукупність суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки у вузькому значенні – як основ національної безпеки, що охоплюють захист конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності та інших значущих інтересів держави [316, с. 102].

На думку Н. Кончук, йдеться про суспільні відносини, які перебувають під охороною кримінального закону та спрямовані на забезпечення основ національної безпеки держави [130, с. 56]. Своєю чергою, Р. Чорний пропонує більш узагальнений підхід, визначаючи родовий об'єкт злочинів, передбачених ст.ст. 109–114-1 КК України, як суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки держави [313, с. 10].

О. Попович, Л. Томаш, П. Латковський та А. Бабій акцентують на тому, що родовий об'єкт цих злочинів становлять суспільні відносини, які гарантують суверенітет, територіальну цілісність і недоторканність держави, її обороноздатність, а також безпеку в економічній, політичній, інформаційній та інших сферах [141, с. 10]. С. Сергієвський пропонує під родовим об'єктом

розуміти суспільні відносини у сфері національної безпеки України загалом [274, с. 72].

З урахуванням викладених підходів доцільно запропонувати визначення родового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки під яким розуміти суспільні відносини, спрямовані на забезпечення національної безпеки України.

Наступним рівнем класифікації виступає видовий об'єкт. Він охоплює групу суспільних відносин, яка за своїм обсягом є вужчою порівняно з родовим об'єктом, проте ширшою за ті відносини, на які посягає конкретне кримінальне правопорушення. Видовий об'єкт виконує роль проміжної ланки в системі об'єктів кримінального правопорушення, забезпечуючи більш деталізовану систематизацію норм Особливої частини КК України – не лише за родовими ознаками, а й за окремими видами суспільних відносин, що підлягають кримінально-правовій охороні в межах відповідного розділу.

У науковій літературі видовий об'єкт нерідко визначається через його відображення у структурі та найменуванні відповідних розділів Особливої частини КК України. Такий підхід дозволяє здійснювати подальшу систематизацію суспільних відносин уже в межах кожного окремого розділу. Видовий об'єкт при цьому може розглядатися як відносно самостійний різновид суспільних відносин, який водночас є складовою ширшої за обсягом групи, що утворює родовий об'єкт [321, с. 109]. М. Рубашенко звертає увагу на те, що видовий об'єкт має об'єднувати кілька (два і більше) безпосередніх об'єктів. У разі ж, якщо його зміст повністю збігається з безпосереднім об'єктом, виділення такого рівня класифікації втрачає практичний сенс [265].

А. Носач пропонує виокремлювати окрему групу злочинів, безпосередньо спрямованих на посягання на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Відповідно, видовий об'єкт таких злочинів він визначає як суспільні відносини у сфері забезпечення та охорони державного суверенітету і територіальної цілісності. До цієї групи дослідник відносить злочини, передбачені ст.ст. 110, 110-2, 111 КК України [185, с. 59].

Водночас автор не пропонує узагальненої характеристики видових об'єктів для інших складів злочинів проти основ національної безпеки, що ускладнює формування цілісного уявлення про структуру відповідного об'єкта. Така фрагментарність підходу свідчить про його неповноту, адже розділ I Особливої частини КК України охоплює значно ширший спектр кримінально-правових норм, спрямованих на захист різних складових національної безпеки.

Інший підхід пропонує А. Шульга, який вважає, що видовий об'єкт злочинів проти основ національної безпеки слід розглядати крізь призму внутрішньої та зовнішньої безпеки України [323, с. 271]. Аналогічної позиції дотримується і О. Чуваков, однак він наголошує на взаємозв'язку цих складових: загрози зовнішній безпеці можуть одночасно впливати на внутрішню, так само як і внутрішні ризики здатні послаблювати зовнішню безпеку держави. Крім того, дослідник зауважує, що у науковій літературі державна зрада та шпигунство традиційно розглядаються як посягання саме на зовнішню безпеку [315, с. 317]. Водночас такий поділ на внутрішню і зовнішню безпеку, попри його усталеність у доктрині, має певну умовність, що особливо проявляється в умовах збройного конфлікту, коли зовнішні загрози безпосередньо трансформуються у внутрішні виклики для суспільних відносин.

Натомість Н. Кончук обґрунтовує доцільність застосування трирівневої системи об'єктів щодо державної зради, вказуючи на відсутність необхідності у надмірній деталізації та поділі на додаткові групи кримінально-правових норм [130, с. 52].

На нашу думку, виділення видового об'єкта злочинів проти основ національної безпеки України не є обґрунтованим. Доцільно підтримати позицію О. Чувакова щодо умовного характеру поділу безпеки на зовнішню та внутрішню [315, с. 317]. Колабораційна діяльність за своєю суттю полягає у взаємодії з окупаційною владою, що передбачає існування тимчасово окупованих територій, які перебувають поза ефективним контролем України.

Такі дії сприяють зміцненню окупаційного режиму, розширенню впливу збройних формувань держави-агресора та їх просуванню вглиб території держави, що безпосередньо впливає на її зовнішню безпеку. Водночас вони мають і внутрішній вимір, оскільки окремі прояви колабораційної діяльності спрямовані на формування та загострення внутрішніх конфліктів, популяризацію і виправдання співпраці з окупантом, а також підрив суспільної єдності [336, с. 91].

Отже, колабораційна діяльність, передбачена ст. 111-1 КК України, наочно демонструє нерозривний зв'язок між зовнішніми та внутрішніми аспектами національної безпеки, що робить їх штучне розмежування необґрунтованим як з теоретичної, так і з практичної точки зору. В умовах триваючого збройного конфлікту та окупації значної частини території України посягання на національну безпеку має комплексний характер. Це обумовлює доцільність визнання родового об'єкта основ національної безпеки України достатнім для охоплення всіх проявів колабораційної діяльності без запровадження додаткового видового рівня.

Зазначений підхід кореспондує із судовою практикою застосування ст. 111-1 КК України, у межах якої акцент робиться на загрозі національній безпеці як цілісному явищу, а не на окремих її складових.

Аналізуючи основний безпосередній об'єкт складу колабораційної діяльності, варто зазначити, що значна частина дослідників (О. Кравчук та М. Бондаренко [133, с. 199], В. Мисливий і О. Грачова [174, с. 371], Н. Симоненко [275, с. 92], К. Гончаренко [96, с. 141], О. Книженко [123, с. 75], С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова [172, с. 10], О. Попович, Л. Томаш, П. Латковський, А. Бабій [141, с. 14]) фактично не розмежовують родовий і основний безпосередній об'єкти, ототожнюючи їх між собою. Втім, такий підхід не можна визнати достатньо обґрунтованим, оскільки він не забезпечує належної конкретизації тих суспільних відносин, на які безпосередньо спрямоване посягання [184, с. 84].

Інший підхід пропонує Ю. Орлов, який визначає основний безпосередній об'єкт колабораційної діяльності як стан захищеності державного суверенітету та територіальної цілісності від загроз, що походять від держави-агресора [138, с. 247].

Водночас низка авторів, зокрема О. Кравчук та М. Бондаренко, Т. Луцький, О. Куліков, С. Лихова та В. Сисоєва, розглядають колабораційну діяльність у контексті завдання шкоди ключовим елементам національної безпеки – суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, а також державній, економічній і інформаційній безпеці України [133, с. 202; 159, с. 218; 152, с. 196; 156, с. 144]. Подібного підходу дотримуються і К. Янішевська та А. Крисько, які серед безпосередніх об'єктів виокремлюють також зовнішній і внутрішній суверенітет, підкреслюючи комплексний характер відповідних посягань [327, с. 74]. Зазначені підходи значною мірою ґрунтуються на положеннях Закону України «Про національну безпеку» та використаній у ньому термінології.

На нашу думку, більш обґрунтованим є підхід до визначення безпосереднього об'єкта колабораційної діяльності через конкретизацію сфер національної безпеки, на які спрямоване посягання. Це зумовлено тим, що безпосередній об'єкт становлять конкретні правовідносини, яким завдається шкода внаслідок вчинення кримінального правопорушення, і він має індивідуалізований характер [107, с. 152].

Ще до запровадження у КК України окремої норми про відповідальність за колабораційну діяльність Є. Письменський зазначав, що об'єктом посягання у таких випадках виступає національна безпека України, зокрема її воєнна складова. Науковець обґрунтовував, що саме вона зазнає першочергового негативного впливу внаслідок умисної взаємодії громадянина України з окупаційною владою та надання їй допомоги у здійсненні підривної діяльності [205, с. 75].

У подальших дослідженнях, зокрема у науково-практичному коментарі до ст. 111-1 КК України, Є. Письменський конкретизує, що основним

безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є державна та воєнна сфери національної безпеки, розкриваючи зміст цих категорій із урахуванням положень Закону України «Про національну безпеку України» [184, с. 84]. Розвиваючи цю позицію, автор пропонує класифікувати форми колабораційної діяльності залежно від сфер, на які вони посягають, виокремлюючи інформаційну, освітню, політичну, економічну (господарську), адміністративну, виборчу, правоохоронну та судову, а також воєнну сфери [264, с. 41].

Схожого підходу дотримуються І. Берднік та М. Головка, які з посиланням на науково-практичний коментар КК України за редакцією М. Мельника та М. Хавронюка зазначають, що безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, є національна безпека України у відповідних її сферах, зокрема державній, інформаційній, економічній, науково-технологічній та воєнній [20, с. 158].

Аналізуючи положення ст. 7 та ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» (який втратив чинність), М. Хавронюк пропонує класифікувати злочини проти національної безпеки залежно від основних реальних і потенційних загроз у відповідних сферах. До таких сфер він відносить: зовнішньополітичну, внутрішньополітичну, сферу державної безпеки, воєнну сферу та сферу безпеки державного кордону, а також інформаційну сферу. При цьому державну зраду науковець розглядає як посягання на національну безпеку у сфері державної безпеки, воєнній та інформаційній сферах [107, с. 815-816].

Чинний Закон України «Про національну безпеку» визначає ширший перелік напрямів державної політики у сфері національної безпеки і оборони, зокрема: воєнний, зовнішньополітичний, державний, економічний, інформаційний, екологічний, безпеку критичної інфраструктури та кібербезпеку, причому цей перелік не є вичерпним [243]. З урахуванням положень зазначеного закону, підходу М. Хавронюка до визначення сфер посягання у випадку державної зради, а також з огляду на те, що

колабораційна діяльність виступає спеціальною нормою щодо державної зради, доцільно визначити її безпосередній об'єкт як національну безпеку України у відповідних сферах. Зокрема, йдеться про сферу державної безпеки, воєнну, інформаційну та економічну сфери.

Додатковий об'єкт кримінального правопорушення становлять суспільні відносини, яким поряд із основним безпосереднім об'єктом завжди завдається шкода або створюється реальна загроза її заподіяння. Водночас у інших випадках такі відносини можуть виступати як самостійний основний безпосередній об'єкт злочину [87, с. 25].

Наявність додаткового об'єкта дає змогу відобразити комплексний характер суспільної небезпечності окремих кримінальних правопорушень, оскільки посягання спрямовується не лише на основний об'єкт (у цьому випадку – основи національної безпеки України), а й на інші суспільні цінності, що перебувають під кримінально-правовою охороною.

Заслуговує на увагу позиція І. Чугунікова, який критично оцінює тенденцію до надмірного та, на його думку, штучного розширення переліку об'єктів кримінально-правової охорони, що відбувається всупереч положенням ч. 2 ст. 1 та ч. 3 ст. 3 КК України. Дослідник відзначає зростання «соціологічного розмаїття» при визначенні додаткових об'єктів окремих складів злочинів. Водночас він наголошує, що додатковий об'єкт як самостійна категорія у «чистому вигляді» фактично не існує: той самий об'єкт залежно від конкретних обставин може виступати як основним, так і додатковим. На його думку, правильне встановлення додаткового об'єкта, а також визначення меж його кримінально-правової охорони в межах санкції відповідної норми, має важливе значення для розмежування складних багатооб'єктних злочинів і множинності кримінальних правопорушень [317, с. 152–153].

Переважає більшість науковців підтримує подібний підхід, вважаючи, що додатковий безпосередній об'єкт прямо впливає зі змісту диспозиції відповідної норми. Зокрема, аналізуючи ч. 8 ст. 111-1 КК України, дослідники

вказують, що додатковими об'єктами колабораційної діяльності є життя і здоров'я людини, а також право власності. Така позиція відображена у працях В. Мисливого і О. Грачової [174, с. 371], К. Гончаренка [96, с. 141], С. Албула, Т. Волошанівської, А. Марченка, Г. Мудрецької, Г. Резніченка, І. Федорова, І. Чекмарьової [172, с. 10], О. Поповича, Л. Томаша, П. Латковського, А. Бабія [141, с. 14], Т. Лисько та Б. Літвінчука [155, с. 179], а також у колективних дослідженнях [90, с. 31]. Аналогічної точки зору дотримується й Н. Симоненко, хоча без прямого посилання на ч. 8 ст. 111-1 КК України [275, с. 92].

Водночас аналіз диспозиції ч. 8 ст. 111-1 КК України свідчить про те, що законодавець пов'язує кваліфікуючі ознаки передусім із настанням таких наслідків, як загибель людей або інші тяжкі наслідки. При цьому останні, відповідно до примітки до статті, здебільшого конкретизуються через заподіяння значної матеріальної шкоди.

О. Кравчук і М. Бондаренко, аналізуючи положення ст. 111-1 КК України, також відносять до додаткового об'єкта життя і здоров'я людини, а також право власності, обґрунтовуючи це змістом ч. 8 цієї статті [133, с. 199]. Водночас у іншому дослідженні, присвяченому кримінально-правовій характеристиці колабораційної діяльності у сфері освіти, зазначені автори визначають додатковим об'єктом за ч. 3 ст. 111-1 КК України (зокрема у формі впровадження освітніх стандартів держави-агресора) конституційне право на освіту, гарантоване ст. 53 Конституції України [132]. Проте такий підхід видається дискусійним. Вчинення діянь, передбачених ч. 3 ст. 111-1 КК України, не припиняє функціонування закладів освіти і не позбавляє осіб можливості навчатися. Отже, саме право на освіту як таке не порушується. Водночас зміст освітнього процесу зазнає викривлення, оскільки подається недостовірною інформацією, що суперечить цілям і принципам освіти в Україні.

У зв'язку з цим додатковий об'єкт у межах ч. 3 ст. 111-1 КК України доцільно пов'язувати не з порушенням права на освіту як такого, а з посяганням на інформаційну безпеку та належний розвиток особистості

неповнолітніх, що, своєю чергою, охоплюється ширшим основним об'єктом - національною безпекою.

Певна неоднорідність підходів простежується і в позиції Ю. Василенко: у одній праці вона визначає додатковим безпосереднім об'єктом життя та право власності [22, с. 4], тоді як в іншій – лише життя і здоров'я особи [21, с. 272], не згадуючи про право власності. Такі розбіжності свідчать про необхідність більш чіткого розмежування обов'язкових і факультативних додаткових об'єктів залежно від конкретного способу вчинення правопорушення.

Інший підхід пропонує Є. Письменський, який визначає додатковий об'єкт колабораційної діяльності диференційовано – залежно від її конкретного виду. Так, для ідеологічного та культурно-освітнього колабораціонізму (ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України) додатковими об'єктами виступають мир і безпека людства, інформаційна та політична безпека, а також нормальний соціальний розвиток неповнолітніх. У випадку адміністративного та воєнно-політичного колабораціонізму (ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України) такими об'єктами є порядок здійснення управлінських функцій, громадська безпека та належний перебіг виборчого процесу. Для господарського (економічного) колабораціонізму (ч. 4 ст. 111-1 КК України) – громадська, економічна та податкова безпека. Щодо ч. 8 ст. 111-1 КК України, додатковими об'єктами можуть виступати життя і здоров'я людини, право власності, а також громадський порядок [184, с. 83–85].

З метою уточнення додаткового об'єкта колабораційної діяльності доцільно також розмежовувати його обов'язкову та факультативну складові. Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий, якому шкода заподіюється у кожному випадку вчинення відповідного кримінального правопорушення. Натомість додатковий факультативний об'єкт може виникати поряд з основним, але не є притаманним усім формам посягання [143, с. 108].

Як обґрунтовано зазначає І. Чугуніков, виділення додаткового об'єкта є можливим лише за наявності певних умов. По-перше, охорона відповідних

суспільних відносин має прямо впливати зі змісту диспозиції кримінально-правової норми, зокрема через вказівку на додатковий об'єкт, спосіб вчинення діяння або характер його наслідків. По-друге, заподіяння шкоди такому об'єкту повинно бути передбачене нормою Особливої частини КК України та розглядатися законодавцем як самостійно кримінально каране діяння [317, с. 153].

У контексті колабораційної діяльності додатковий безпосередній об'єкт прямо простежується лише у кваліфікуючій частині ст. 111-1 КК України. Зокрема, відповідно до ч. 8 цієї статті кримінальна відповідальність настає у разі, якщо відповідні дії або рішення спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки. У зв'язку з цим до додаткових обов'язкових об'єктів доцільно віднести: (1) життя людини; (2) право власності.

Такий підхід обґрунтовується тим, що охорона життя особи забезпечується нормами розділу II Особливої частини КК України (зокрема, ст. 115 КК України), а право власності – положеннями розділу VI (наприклад, ст. 194 КК України). Відповідно до п. 4 примітки до ст. 111-1 КК України, під тяжкими наслідками розуміється шкода, яка у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що у 2024 році становить понад 1 млн 460 тис. грн. Водночас такі цінності, як здоров'я особи чи громадський порядок, не можуть розглядатися як додаткові обов'язкові об'єкти колабораційної діяльності, оскільки жодна з частин ст. 111-1 КК України не містить прямої вказівки на їх охорону в цьому контексті [336, с. 94]. Здоров'я людини та громадський порядок можуть розглядатися як факультативні додаткові об'єкти у тих випадках, коли їх порушення виступає наслідком колабораційної діяльності.

Обґрунтованою видається позиція науковців щодо недосконалості законодавчого підходу, який передбачає лише один різновид фізичної шкоди – загибель людини. Зокрема, І. Яковюк, М. Рубашенко та Н. Шульженко звертають увагу на те, що такі наслідки, як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній особі або тілесних ушкоджень середньої тяжкості кільком

особам, а також шкода, заподіяна основному безпосередньому об'єкту (наприклад, фактична окупація частини території), залишаються поза межами законодавчого регулювання. У зв'язку з цим більш доцільним було б уточнення примітки до статті шляхом формулювання: «тяжкими наслідками, якщо вони полягають у заподіянні матеріальної шкоди, є ...» [324, с. 133].

Розширення змісту поняття тяжких наслідків у примітці до ст. 111-1 КК України дозволило б адекватніше відобразити різноманітність проявів суспільної небезпечності колабораційної діяльності, охопивши випадки заподіяння істотної шкоди життю, здоров'ю осіб або матеріальним благам, без невинуватеного обмеження лише смертю людини чи матеріальною шкодою визначеного розміру.

У ч. 8 ст. 111-1 КК України простежується також технічна неточність, яка полягає у тому, що законодавець відсилає не до діянь, передбачених чч. 5-7 цієї статті, а до осіб, визначених у відповідних частинах [134, с. 1192; 18, с. 21]. Такий підхід створює колізію, оскільки фактично розширює коло можливих суб'єктів, адже, зокрема, ч. 6 ст. 111-1 КК України передбачає ознаки загального суб'єкта кримінального правопорушення [156, с. 144]. У зв'язку з цим усунення зазначеної проблеми можливе лише шляхом внесення відповідних змін до ч. 8 ст. 111-1 КК України.

Щодо додаткового факультативного об'єкта, то ним можуть виступати суспільні відносини, яким шкода заподіюється не у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення. Так, у межах ч. 3 ст. 111-1 КК України таким об'єктом може бути нормальний розвиток неповнолітніх. Це пояснюється тим, що не всі діти однаковою мірою піддаються впливу пропаганди: значну роль відіграють сімейне виховання та критичне осмислення інформації, зокрема через пояснення з боку батьків [336, с. 94].

Факультативний характер цього об'єкта зумовлений залежністю наслідків від низки зовнішніх чинників, серед яких рівень критичного мислення дитини, позиція батьків, тривалість та інтенсивність інформаційного впливу, а також доступ до альтернативних джерел інформації. У разі

відсутності або недостатності таких захисних механізмів колабораційна діяльність у сфері освіти може спричиняти довготривалі негативні наслідки для формування світогляду неповнолітніх. Відтак цей об'єкт має значення для оцінки ступеня суспільної небезпечності діяння, хоча і не є обов'язковим для його кваліфікації.

Окрім цього, норма про колабораційну діяльність містить і вказівку на предмет кримінального правопорушення. Є. Письменський пов'язує його виключно з господарською (економічною) формою колабораційної діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК України), відносячи до предмета матеріальні ресурси [264, с. 63]. Втім, такий підхід видається дискусійним.

Предмет кримінального правопорушення розглядається як самостійний елемент складу злочину, який не є обов'язковим для всіх його видів, проте виступає необхідною ознакою для так званих предметних складів. Ним можуть бути речі, інформація або енергія, що мають матеріальне вираження, з якими кримінальний закон пов'язує наявність складу злочину у діянні особи [86, с. 119]. При цьому фізична природа предмета злочину, як правило, пов'язана з матеріалізованими результатами людської діяльності [88, с. 13].

З урахуванням цього обґрунтованою видається позиція В. Мисливого та О. Грачової, які до предметів колабораційної діяльності відносять, зокрема, «стандарти освіти держави-агресора» (ч. 3 ст. 111-1 КК України), «матеріальні ресурси» (ч. 4 ст. 111-1 КК України), а також «інформацію» (ч. 6 ст. 111-1 КК України, п. 3 примітки до цієї статті) [174].

Водночас найбільші труднощі викликає визначення змісту поняття «стандарти освіти держави-агресора». З одного боку, застосування положень українського законодавства є обмеженим через відсутність відповідного визначення, а з іншого – використання нормативних актів держави-агресора є неприйнятним, оскільки вони не мають юридичної сили в Україні. Це створює своєрідну нормативну колізію, вирішення якої наразі ускладнене та потребує окремого наукового осмислення [153, с. 125].

У Законі України «Про освіту» відсутнє визначення поняття «стандарт

освіти», однак закріплено його змістовні складові, до яких належать: вимоги до компетентностей і результатів навчання здобувачів освіти, обсяг навчального навантаження, а також інші елементи, передбачені спеціальним законодавством [245].

Спробу нормативного визначення поняття «стандарти освіти держави-агресора» здійснено у законопроекті № 10136, де під ними пропонується розуміти встановлені державою-агресором або її окупаційною адміністрацією та формалізовані у вигляді навчальних матеріалів, програм, планів, переліків, рекомендацій, вимог та інших елементів освітнього процесу, що визначають зміст і організацію навчання [233].

Втім, для розуміння терміну «стандарти освіти країни-агресора» немає потреби надавати його конкретне визначення. Те, що цей стандарт є стандартом країни-агресора треба доводити від супротивного – доводити що він не є українським. Тож, слід виходити із того, що вони сукупно мають мати певні характеристики: 1) це є документ чи сукупність документів, який (які) (2) видано державою-агресором (окупаційною адміністрацією) та спрямовано на (3) організацію освітнього процесу (4) всупереч українським стандартам (зокрема, визначених Законом України «Про освіту» та іншими нормативно-правовими актами). Отже, якщо усі ці критерії є – це стандарт освіти країни-агресора.

Щодо предмета колабораційної діяльності у формі матеріального забезпечення діяльності незаконних органів чи формувань, ним виступають матеріальні ресурси, які забезпечують їх функціонування та діяльність [196, с. 159]. При цьому саме поняття «матеріальні ресурси» є новим для кримінального законодавства, а його визначення у КК України відсутнє [103].

У науковій літературі запропоновано різні підходи до його тлумачення. Так, Є. Письменський включає до складу матеріальних ресурсів, зокрема, ремонтні матеріали, сировину, напівфабрикати, енергоресурси, будівлі, споруди, обладнання, транспортні засоби, засоби зв'язку, а також зброю та інші об'єкти матеріального характеру [196, с. 159]. У свою чергу, О. Буряк,

О. Букрєєв, Д. Олєйніков та М. Членов визначають матеріальні ресурси як предмети матеріального світу, приміщення, енергоресурси, техніку, обладнання, а також послуги, необхідні для забезпечення діяльності незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованих територіях або підконтрольних державі-агресору [126, с. 35].

Фактично матеріальні ресурси можуть охоплювати будь-які об'єкти матеріального світу. Водночас обґрунтованою є позиція А. Яковлєва, який підкреслює, що передача таких ресурсів має розглядатися як кримінально карана лише за умови, якщо вона сприяє здійсненню підривної діяльності [109]. Як зазначає Є. Письменський, передача окупаційним силам окремих предметів, таких як цигарки, вода чи сім-карти, за своїм змістом є малозначною і не становить реальної загрози національним інтересам держави у сфері економічної безпеки [196, с. 160].

Показовим у цьому контексті є випадок притягнення до кримінальної відповідальності за господарський колабораціонізм (ч. 4 ст. 111-1 КК України) особи, яка передала дві туші баранів, що викликало значний резонанс у правозахисному середовищі [72; 125, с. 54]. Очевидно, що подібні дії не мають ознак підривної діяльності.

У зв'язку з цим для правильної кваліфікації за ч. 4 ст. 111-1 КК України вирішальним має бути не сам факт передачі матеріальних цінностей, а наявність функціонального зв'язку між такими ресурсами та можливістю незаконних формувань реалізовувати діяльність, спрямовану проти інтересів України.

Поняття «інформація» визначено у ст. 1 Закону України «Про інформацію» як будь-які відомості чи дані, що можуть бути зафіксовані на матеріальних носіях або відображені в електронній формі [240].

У межах колабораційної діяльності інформація як предмет злочину проявляється передусім у положеннях ч. 3 ст. 111-1 КК України (поширення матеріалів, спрямованих на заперечення збройної агресії або її виправдання) та ч. 6 цієї статті (організація і проведення заходів політичного характеру), де

вона використовується як засіб впливу на суспільну свідомість і легітимації окупаційної влади.

Отже, предмет злочину в ст. 111-1 КК України має розглядатися диференційовано залежно від конкретної частини норми, але завжди як матеріальний носій або вираз певних відомостей чи ресурсів, що безпосередньо слугують меті співпраці з державою-агресором.

2.2 Характеристика ознак об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.

Здійснення характеристики ознак об'єктивної сторони доцільно проводити за сферами:

- *колабораційна діяльність в інформаційній сфері (чч. 1 і 6 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність у адміністративній сфері (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність в освітній сфері (ч. 3 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність у економічній сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність у виборчій сфері (ч. 5 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність у політичній сфері (ч. 6 ст. 111-1 КК України);*
- *колабораційна діяльність у воєнній сфері (ч. 7 ст. 111-1 КК України).*

Колабораційна діяльність в **інформаційній сфері** передбачає

У ч. 1 ст. 111-1 КК України йдеться про такі форми об'єктивної сторони, як:

- *публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України;*
- *публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або*

дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Для кваліфікацій діянь особи за ч. 1 ст. 111-1 КК України достатньо вчинення одного із зазначених діянь (публічного заклику чи публічного заперечення). Діяння вважається з моменту висловлення (заклику чи заперечення) публічно.

Тлумачний словник української мови зазначає, що «заперечення» – це заява про незгоду з ким-, чим-небудь, доказ проти чогось; невизнання існування, значення, доцільності чого-небудь [286].

Наприклад, за ч. 1 ст. 111-1 КК України було кваліфіковано дії *«громадянина України ОСОБА_3, який усвідомлюючи факт наявності збройної агресії російської федерації проти України, а також розуміючи суспільну небезпеку своїх дій для цивільного населення, будучи проросійсько-налаштованою особою, 21.02.2024 року приблизно о 09:00 год. перебуваючи біля магазину «Тютюн», який розташований за адресою: АДРЕСА_2, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи суспільно-небезпечні наслідки, і бажаючи їх настання, з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння російській федерації та її представникам у порушенні суверенітету України, створення в суспільстві думки про виправданість та легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил російської федерації щодо вторгнення та окупації території суверенної держави України, діючи умисно, на ґрунті раптово виниклої сварки з ідейних та політичних розбіжностей в поглядах з ОСОБА_5 та ОСОБА_6, достеменно знаючи, що оточуючі особи, які знаходилися поруч з ним чують його вислови, після чого, продовжуючи реалізацію свого протиправного умислу, ОСОБА_3 почав публічно заперечувати здійснення збройної агресії російської федерації проти України*

та публічно закликав громадян України до підтримки рішень та дій держави-агресора, а саме: почав висловлюватись наступними фразами: «Я буду зустрічати руский мир з хлібом і сіллю коли він прийде у Харків у листопаді 2024 року», «я за руський мир», а також, не припиняючи своїх неприпустимих дій, висловився на підтримку дій збройних формувань держави - агресора, які виразилися у вкрай низькому, ганебному висловлюванні, зокрема, «я підтримую партію путіна», «росія прийде і тоді все буде добре». Тим самим ОСОБА_3 публічно заперечував здійснення збройної агресії російської федерації проти України, висловивши повну підтримку дій агресора та публічно закликав до підтримки рішень дій держави-агресора» [49].

«Заклик» - прохання, запрошення прийти, приїхати, з'явитися куди-небудь; звертання до певної групи людей, у якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання; відозва, гасло [285]. Тобто, заклик це таке повідомлення, яке має спонукати адресата вчинити певну дію чи бути бездіяльним. Для кваліфікації не важливо чи особа, після такого заклику вчинила/утрималась від вчинення певних дій.

М. Рубашенко зазначає, що відомості, що утворюють заклик, можуть бути представлені в різних формах і в різний спосіб доводиться до відома адресата (вербальні засоби – мова, мовні знаки), невербальні – жести і міміка, тембр, інтонація тощо). Слід мати на увазі, що різні компоненти заклику можуть бути повідомлені в різній формі. Особа, яка здійснює заклик може використовувати для цього матеріали інших осіб (текст, відео, зображення тощо), що відбуваються паралельно з його повідомленням або відбулися незадовго до цього [268, с. 80-81].

Примітка 1 до ст. 111-1 КК України передбачає, що публічним вважається поширення заликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації. З огляду на цю примітку, заклики/заперечення звернені до однієї особи, ч. 1 ст. 111-1 КК України застосуванню не підлягає [268, с. 83].

Наприклад, громадянина України було визнано винним у скоєні

кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України. Так, *під час дії воєнного стану, 12.12.2023 у невстановлений досудовим розслідуванням час, перебуваючи за місцем свого проживання за адресою: АДРЕСА_1 з використанням власного мобільного телефону марки «Xiaomi Redmi 5 Plus» (imei1 НОМЕР_1, imei2 НОМЕР_2) без застосування сім карти, усвідомлюючи суспільно-небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, діючи з метою ослаблення національних інтересів України, сприяння рф та її представникам у порушенні суверенітету та тимчасової окупації України, створення в суспільстві думки про легітимність дій представників влади і службових осіб збройних сил рф щодо вторгнення та окупації території України, на своїй сторінці (ІНФОРМАЦІЯ_2 на сайті «Однокласники» мережі Інтернет, з використанням власного облікового запису « ІНФОРМАЦІЯ_3 », в російському інформаційному ресурсі « ІНФОРМАЦІЯ_4 », опублікував під дописом власний коментар: «Скоро все будет Россией)) нужно помочь нашей советской родине Россия вперед!!!!», що містить заклик до підтримки злочинних дій російської федерації та подальшого продовження військової агресії проти України, яким він публічно, тобто невизначеному колу осіб через мережу поширює прямий заклик до підтримки російських військовиків, які здійснюють збройну агресію проти України» [56].*

Втім, можуть виникати труднощі для констатації публічного заперечення/заклику, адже незрозуміло яка мінімальна кількість осіб є достатньою для публічності. Тож для встановлення ознаки публічності слід враховувати індивідуальні обставини справи (місце, час, спосіб, форму заклику/заперечення, характер стосунків з адресатом тощо) [268, с. 83].

Схожу думку висловлює О. Маслова, яка зазначає, що публічність є оціночною ознакою, і питання про її наявність має вирішуватися в кожному конкретному випадку з урахуванням просторово-часових умов та обстановки здійснення заперечень або закликів. Найхарактернішими прикладами вчинення заперечення/виклику в публічній обстановці є виступи на зборах,

мітингах, демонстраціях, пікетуваннях та інших масових заходах. Авторка зазначає, що публічність означає, що певні дії відбуваються прилюдно, за наявності публіки, тобто за наявності не менше двох присутніх осіб. Втім, кількісна ознака публічності не є універсальною, адже головну роль у визначенні обстановки публічності відіграє не кількість осіб, що її утворюють, а загалом її безособистий характер. [167, с. 103].

Цікаво, що про заперечення у цій диспозиції зазначено в однині, а про заклики – у множині. Тож, при буквальному тлумаченні цієї норми, особа може нести кримінальну відповідальність за ч. 1 ст. 111-1 КК України якщо публічно заперечить один раз, або два і більше разів публічно закликатиме, що порушує принцип пропорційності. Закон про кримінальну відповідальність має бути чітким і зрозумілим. Так, щоб кожен, незалежно від наявності юридичних знань, міг його зрозуміти. Тому, доцільно обидва слова вживати в однині та внести відповідні зміни до закону.

Таке унормування потрібне, однак, в доктрині неодноразово наголошувалось на проблемах цієї форми колабораціонізму: (1) діяння є проступком, який розміщено у статті розділу «Злочини проти...» [149, с. 385; 150, с. 485; 324, с. 131]; (2) шкода, яка завдається такими діяннями переважно є малозначною [308]; (3) покарання пов'язане з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю є неефективним щодо певної категорії осіб [112, с. 481; 168, с. 16; 228, с. 13; 135]. А тому, слід погодитись що ч. 1 ст. 111-1 КК України доцільно виключити з КК України та розглянути можливість доповнення КУпАП такою нормою.

У ч. 6 ст. 111-1 КК України, йдеться про таку форму колабораційної діяльності:

- здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у

таких заходах.

Є. Письменський зазначає, що під здійсненням інформаційної діяльності слід розуміти створення, збирання, одержання, зберігання, використання та поширення відповідної інформації (п. 3 примітки ст. 111-1 КК України), тобто такої, що містить підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань, обґрунтовує уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України [207, с. 155]. О. Марін зазначає, що «у співпраці» з державою-агресором або її окупаційною адміністрацією» означає – на замовлення, за завданням, на професійних засадах, за кошти таких суб'єктів тощо [162].

Діяння осіб, за які їх було притягнуто до кримінальної відповідальності за ч. 6 ст. 111-1 КК України переважно полягали у: наданні інтерв'ю, поширенні публікацій, пропагандистська діяльність, виконання обов'язків керівника пропагандистського телеканалу, друкованого медіа, координація роботи медіа, створення пропагандистських матеріалів, розроблення концепції інформаційної пропагандистської політики тощо [128, с. 400].

Наприклад, громадянина України було визнано винним за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК України. Так, *приблизно у листопаді 2022 року, більш точну не встановлено, громадянин України ОСОБА_5... добровільно зайняв посаду керівника регіонального штабу Запорізької області всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія» у тимчасово-окупованому м. Мелітополь Запорізької області...*

...У період часу з листопада 2022 року по травень 2023 року, ОСОБА_5 ... очолюючи незаконне в Україні ВДЮВПП «Юнармія» систематично організовував, брав активну участь та, в подальшому, висвітлював в окупаційних телеграм-каналах заходи політичного характеру, спрямовані на підтримку збройних формувань держави-агресора, її окупаційної адміністрації, у співпраці з державою-агресором та її окупаційною адміністрацією, направлені, зокрема, на малолітню та неповнолітню

аудиторію, із залученням окупаційних засобів масової інформації та медійного простору соціальних мереж, якими активно користується більшість людей всіх вікових та соціальних груп, найбільш вразливою з яких є малолітні та неповнолітні, що є актуальним та найефективнішим інструментом поширення інформації та впливу, як основний інструмент пропаганди.

03.11.2022 ОСОБА_5 ...у співпраці з окупаційною адміністрацією Запорізької області з метою популяризації всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія», добровільно організував та прийняв активну участь у політичному заході, присвяченому утворенню на базі вказаного навчального закладу регіонального відділення всеросійського дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія».... Відомості, інформаційне повідомлення, фото та відео-публікації щодо проведеного політичного заходу ОСОБА_5, того ж дня, з метою поширення серед неуточненого кола осіб, розміщено на публічній сторінці в месенджері «Telegram» під назвою « ІНФОРМАЦІЯ_2 » за посиланням ІНФОРМАЦІЯ_3... Окрім цього, на публічній сторінці в месенджері «Telegram» висвітлювались і інші заходи за участі дитячо-юнацького військово-патріотичного громадського руху «Юнармія», а саме проведення присяги, збір та передача посилок та транспортних засобів військовослужбовцям російської федерації, які приймають участь у військовій агресії відносно України, вшанування дня пам'яті канонізованого РПЦ Новгородського князя, дня «воїнської слави росії», дня захисника вітчизни (прим. – Т.Ю.).

...ОСОБА_5 , обіймаючи вказану посаду, із залученням окупаційних засобів масової інформації та медійного простору соціальних мереж, якими активно користується більшість людей всіх вікових та соціальних груп, основною категорією на яку розповсюджується вказана незаконна інформаційна діяльність є неповнолітні, що є актуальним та найефективнішим інструментом поширення інформації та впливу,

здійснював інформаційну діяльність, у месенджері «Телеграм», зокрема у відкритому для публічного доступу проросійському інформаційному каналі «ІНФОРМАЦІЯ_2» за посиланням ІНФОРМАЦІЯ_3 (створений ІНФОРМАЦІЯ_9), де систематично, починаючи з листопаду 2022 року (створення юнарії), користуючись правами ректора так званого «МГУ імені А.С. Макаренка», висвітлював інформацію про здійснювану ним, як керівником осередку Юнарії у Запорізькій області, та іншими особами і організаціями інформаційну діяльність у підтримку окупаційної влади держави-агресора у тимчасово окупованому м. Мелітополь Запорізької області та збройних формувань російської федерації, її збройних формувань та залучення дітей до військової політики російської федерації [39].

У вищезазначеному вирокі особі інкриміновано організацію та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації та збройних формувань та уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участі у таких заходах.

Аналізуючи вирок за ч. 6 ст. 111-1 КК України за період з 16.03.2022 р. до 20.08.2024 р. М. Рубашенко та О. Зайцев зазначають що їх кількість відносно невелика – 24 вирокі. Автори припускають що це зумовлено такими причинами: 1) проблема розмежування ч. 6 ст. 111-1 КК України та інших схожих кримінальних правопорушень (ч. 1 ст. 111-1 КК України та ст. ст.109, 110 і 436-2 КК України); 2) пряма вказівка на відсутність ознак державної зради та водночас необхідність співпраці з державою агресором [128, с. 399]. Щодо другої причини, І. Газдайка-Василишин зазначає що законодавець мав на увазі не всі форми державної зради, а саме шпигунство, предметом якого є відомості, що становлять державну таємницю [89, с. 125-126]. З цією позицією також погоджується Є. Письменський [264, с. 51]. Втім, вказівка на відсутність ознак державної зради є недоцільною, адже суперечить самій

логіці того, що колабораційна діяльність є різновидом державної зради. Тому, її доцільно виключити з ч. 6 ст. 111-1 КК України.

Аналогічно як у ч. 1 ст. 111-1 КК України, публічні заклики вживаються у множині. Тому, тут теж доцільно вжити заклик в однині та внести відповідні зміни до закону.

Більш детально про розмежування ч. 6 ст. 111-1 КК України із іншими формами колабораційної діяльності та суміжними складами кримінальних правопорушень буде розглянуто у наступному розділі дисертації.

Колабораційна діяльність у адміністративній сфері (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України) пов'язана із роботою особи у незаконних органах влади. Об'єктивна сторона у ч. 2 та у ч. 5 ст. 111-1 КК України схожі між собою. Зокрема в обох випадках необхідно встановити: 1) що особа зайняла посаду у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора та 2) чи особа виконує/не виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. [333, с. 804].

Склад кримінального проступку є формальним, а отже особа повинна нести відповідальність за ч. 2 ст. 111-1 КК України з моменту як вона обійняла посаду у незаконному органі державної влади.

Під незаконними органами влади слід розуміти органи, утворені у спосіб, не передбачений законодавством України, тобто всупереч Конституції та законам держави. З огляду на те, що російська федерація системно порушує норми міжнародного гуманітарного права, на тимчасово окупованих територіях фактично відсутнє функціонування легітимних органів державної влади, створених відповідно до українського законодавства.

Водночас здійснення трудової діяльності не в органах влади, а у приватних підприємствах, установах чи організаціях, не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідними частинами ст. 111-1 КК України [333, с. 804].

У диспозиції статті додатково уточнюється, що йдеться про незаконні

органи влади, створені на тимчасово окупованій території, «у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора». Проте таке формулювання видається надмірним, оскільки окупаційна адміністрація за своєю природою вже є різновидом незаконного органу влади, створеного всупереч законодавству України. У зв'язку з цим доцільним є виключення зазначеного уточнення як зайвого.

Наступним етапом слід з'ясувати які функції є організаційно-розпорядчими, а які адміністративно-господарськими. Відповідне роз'яснення надано у Постанові пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». Так, організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо) [248]. У цьому ж нормативно-правовому акті є і визначення адміністративно-господарських обов'язків – це обов'язки по управлінню або розпорядженню державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями, ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомчих ревізорів та контролерів тощо [248].

Як обґрунтовано зазначає Є. Письменський, зайняття посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, слід розуміти як обіймання посади в

структурах, що здійснюють владні функції та створені поза межами встановленого в Україні правового порядку. При цьому зміст таких посад передбачає або керівництво діяльністю інших осіб, або здійснення управління чи розпорядження майном [264, с. 76]. Відтак, якщо особа займає або обіймає посаду, що передбачає виконання зазначених функцій, її дії підлягають кваліфікації за ч. 5 ст. 111-1 КК України.

Натомість у випадках, коли особа не наділена повноваженнями щодо керівництва іншими особами чи управління майном і виконує виключно професійні або технічні функції, її дії доцільно кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України [162].

Обґрунтованою є судова практика, за якої встановлюється відсутність підпорядкованих осіб як ознаки невиконання організаційно-розпорядчих функцій [43; 50; 80]. Аналогічно доцільно враховувати і відсутність повноважень щодо управління або розпорядження майном як критерію відмежування відповідних складів кримінальних правопорушень [333, с. 805].

Аналіз судової практики за ч. 2 ст. 111-1 КК України свідчить, що до кримінальної відповідальності за цією нормою притягуються особи, які обіймали посади, не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Зокрема, йдеться про спеціалістів і провідних спеціалістів, інженерів з охорони праці, системних адміністраторів, операторів набору даних, методистів, діловодів, помічників керівників, водіїв, охоронців, комірників тощо. Характер виконуваних ними обов'язків, як правило, зводився до технічного або допоміжного забезпечення діяльності відповідних органів, зокрема ведення документації, прийому громадян.

Значна частина таких осіб фактично виконувала функції соціального спрямування: здійснювала облік осіб, які потребують допомоги, брала участь у розподілі гуманітарної або фінансової допомоги, медикаментів, а також сприяла вирішенню питань забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб [333, с. 805].

Наприклад, вироком Бобринецького районного суду Кіровоградської

області громадянку України визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111-1 КК України. Суд встанови, що *«Громадянка України ОСОБА_3, будучи достеменно проінформованою та розуміючи факт захоплення м. Снігурівка Баштанського району Миколаївської області збройними силами рф, усвідомлюючи, що суверенітет України поширюється на всю її територію, Україна є унітарною державою, а її територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою, будучи обізнаною про те, що Миколаївська область є невід'ємною складовою частиною України, порядок утворення органів виконавчої влади регулюється виключно Конституцією України та законами України, діючи умисно та в інтересах і на користь російської федерації, добровільно займаючи, у період з серпня по листопад 2022 року (точного періоду органом досудового розслідування не встановлено, одна не раніше ніж з 24.08.2022 року та не довше ніж до 10.11.2022 року), посаду у незаконному органі влади, створеному окупаційною адміністрацією держави-агресора на тимчасово окупованій території м. Снігурівка Баштанського району Миколаївської області - «головного спеціаліста відділу соціального забезпечення військово-цивільної адміністрації Снігурівського району Херсонської області», здійснювала наступні функції, а саме:*

- прийом документів для призначення і виплат соціальної допомоги, пенсій, інших грошових виплат;*
- перевірка правильності заповнення заяви, оформлення та повноти документів, що підтверджують право заявника на відповідний вид соціальної допомоги;*
- надання громадянам у межах своїх повноважень, практичної, методичної та консультаційної допомоги у вирішенні питань щодо соціального захисту;*
- формування справ та ведення обліку громадян, які мають право на відповідний вид соціальної допомоги;*
- видача отримувачам соціальної допомоги відповідних документів*

(розрахункових ордерів) для отримання таких виплат відповідно до поданих заяв.

Суд кваліфікує її дії за ч. 2 ст. 111-1 КК України як добровільне зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або фінансово-господарських функцій, в окупаційній адміністрації держави-агресора [27].

Аналіз судової практики за ч. 5 ст. 111-1 КК України свідчить, що до кримінальної відповідальності за цією нормою притягуються особи, які обіймали керівні посади в незаконних органах влади, зокрема голови, їх заступники, керівники структурних підрозділів військово-цивільних адміністрацій, сільські голови тощо. Характер виконуваних ними повноважень свідчить про наявність у таких осіб організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій. Зокрема, йдеться про здійснення керівництва підлеглими працівниками, прийняття управлінських рішень, а також розпорядження майном відповідних установ. Саме наявність таких повноважень і обумовлює кваліфікацію їхніх дій за ч. 5 ст. 111-1 КК України [333, с. 806].

Наприклад, «...20.09.2022 розпорядженням № 06 виконуючої обов'язки голови військово-цивільної адміністрації Василівського району, мовою оригіналу – «исполняющая обязанности Главы Военно гражданской администрации Васильевского района», громадянки ОСОБА_6 (16.08.2023 вироком колегії суддів Жовтневого районного суду м. Запоріжжя, яку визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111 КК України) ОСОБА_5 призначено на посаду – виконуючої обов'язки голови окупаційного органу влади Водянської сільської військово-цивільної адміністрації Василівського району Запорізької області, яка пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих функцій.

ОСОБА_5, будучи на посаді, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих функцій – виконуючої обов'язки голови незаконного органу влади – Водянської сільської військово-цивільної адміністрації Василівського району

Запорізької області (мовою оригіналу - «исполняющая обязанности главы Водянской сельской Военно-гражданской администрации Васильевского района Запорожской области»), приймала рішення, розпоряджалась коштами спрямованими на виплату заробітної плати співробітникам незаконного органу влади – Водянської сільської військово-цивільної адміністрації Василівського району Запорізької області, працівникам комунальних підприємств громади та працівникам сфери культури та виконувала інші повноваження. Вказаними діями громадянка України ОСОБА_5, вчинила злочин, передбачений ч. 5 ст. 111-1 КК України, як добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території» [47].

У цьому вирокі встановлено, що обвинувачена розпорядження коштами незаконної військово-цивільної адміністрації, як важливої ознаки для кваліфікації за ч. 5 ст. 111-1 КК України. Втім, у формулюванні вироку не може бути використано сполучник «або», адже на цьому етапі кваліфікація діянь обвинуваченої має бути вже остаточна. Так, суд мав встановити що особа виконувала виключно організаційно-розпорядчі функції, або ж виключно адміністративно-господарські функції, або і ті і інші одночасно.

Аналіз судової практики за ч. 5 ст. 111-1 КК України свідчить, що під час ухвалення вироків суди часто обмежуються проголошенням лише їх резолютивної частини, використовуючи відповідну можливість в умовах воєнного стану згідно з ч. 15 ст. 615 КПК України [40; 82]. Унаслідок цього кількість повноцінно мотивованих рішень є значно меншою порівняно з практикою застосування ч. 2 ст. 111-1 КК України.

Крім того, у справах цієї категорії допускається здійснення спеціального (заочного) кримінального провадження, що ускладнює встановлення суб'єктивної сторони правопорушення, зокрема мотивів, цілей та позиції обвинуваченого. У ряді випадків суди також не приділяють належної уваги

з'ясуванню фактичного змісту функцій, які виконувала особа на відповідній посаді [34].

Водночас ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачає відповідальність за зайняття будь-якої посади у незаконних судових або правоохоронних органах, оскільки диспозиція норми не містить обмежень щодо характеру виконуваних функцій. Під такими органами слід розуміти установи, створені всупереч законодавству України, які здійснюють або імітують здійснення правосуддя чи правоохоронної діяльності на тимчасово окупованих територіях.

При цьому не має визначального значення ані їх формальна назва, ані повна відповідність функцій класичним моделям судових чи правоохоронних органів. Вирішальним є сам факт виконання ними відповідних владних повноважень у структурі окупаційної адміністрації [126, с. 55].

Як приклад, вироком Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області громадянина України було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України. У мотивувальній частині зазначеного судового рішення вказано, що «*на тимчасово окупованій території м. Херсон окупаційною адміністрацією, на базі державної установи «Північна виправна колонія (№ 90)», було утворено незаконний орган у сфері виконання покарань під назвою «Управление службы исполнения наказаний по Херсонской области» (далі – «УСИН по Херсонской области»), який був зареєстрований як юридична особа російської федерації та розпочав свою діяльність з 01.06.2022 року, об'єднавши всі установи виконання покарань, розташовані на тимчасово окупованій території.*

У подальшому, у червні 2022 року, але не раніше 01 червня 2022 року, на службу до вказаного органу було прийнято громадянина України ОСОБА_5, якого призначено посаду старшого оперуповноваженого оперативного відділу «УСИН по Херсонской области» та присвоєно спеціальне звання підполковника внутрішньої служби. До його службових обов'язків входило, зокрема, виявлення та документування кримінальних правопорушень відповідно до законодавства російської федерації на території відповідної

установи.

При цьому суд звернув увагу на положення п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», відповідно до яких до правоохоронних органів належать, зокрема, органи та установи виконання покарань, а також інші органи, що здійснюють правозастосовні чи правоохоронні функції. Відтак, створений окупаційною адміністрацією на тимчасово окупованій території орган «УСИН по Херсонської області» обґрунтовано визнано незаконним правоохоронним органом [73]. Як бачимо з вироку суду, досудовим розслідуванням не встановлювались функції і завдання, які виконувала ця особа. Адже відповідальність настає уже за факт обійняття посади у незаконному правоохоронному органі.

В іншому кримінальному провадженні за ч. 7 ст. 111-1 КК України суд визнав винним громадянина України, який до 10.05.2022 обіймав посаду старшого державного інспектора митного поста «Танюшівка» Луганської митниці Державної митної служби України. Усвідомлюючи факт здійснення відкритої збройної агресії з боку російської федерації, спрямованої на повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності та захоплення частини території України, він, з метою зайняття посади у правоохоронному органі, створеному на тимчасово окупованій території, а саме у так званому «Державному митному комітеті ЛНР», добровільно погодився на співпрацю з представниками окупаційної адміністрації російської федерації. Під час досудового розслідування встановлено, що зазначена особа пройшла так звану «професійну підготовку» на території псевдоутворення «ЛНР» як співробітник «Державного митного комітету» з числа осіб, які походять із звільнених або тимчасово окупованих районів.

В подальшому, ОСОБА_7 добровільно зайняв посаду у вказаному незаконному правоохоронному органі та на митному пості «Танюшівка» т. зв. «ДМК ЛНР» здійснював митне оформлення та пропуск товарів і транспортних засобів з РФ на тимчасово окуповану територію Луганської

області та у зворотному напрямку, а також складання протоколів про адміністративні правопорушення.

Крім того, продовжуючи реалізацію свого злочинного умислу, ОСОБА_7 у серпні 2022 року перебуваючи у форменому одязі працівника т.зв. «ДМК ЛНР» на території митного посту «Просяне», що розташований поблизу села Просяне, Марківської селищної громади, Старобільського району Луганської області здійснював контроль-оформлення легкового транспортного засобу, який слідував з тимчасово-окупованої території України в РФ» [55]. Орган досудового розслідування більш детально встановив об'єктивну сторону кримінального правопорушення, встановив функції, які виконував обвинувачений.

Аналіз судової практики показує, що вироки у цій категорії справ виносять за обіймання різних посад (ювенали, інспектори, дільничні, слідчі, оперативні працівники, кадровики) у поліції, пенітенціарній, митній службі, установі виконання покарань тощо.

У науковій літературі висловлюється позиція, відповідно до якої зайняття допоміжних посад (наприклад, прибиральника службових приміщень чи водія керівника суду) може визнаватися малозначним діянням [216, с. 358]. Водночас, як зазначає Р. Мовчан, у правозастосовній практиці сформувався інший підхід: навіть виконання суто технічних функцій не виключає кримінальної відповідальності за ч. 7 ст. 111-1 КК України. Зокрема, наявні вироки, у яких особи, що обіймали посади водіїв, були притягнуті до відповідальності за цією нормою [177, с. 131].

Відповідна позиція знайшла відображення і в практиці Верховного Суду. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у справі № 953/406/23 від 22.01.2024 зазначив, що конструкція ч. 7 ст. 111-1 КК України не містить посилення на статус «працівника правоохоронного органу», а тому відповідні аргументи захисту є нерелевантними. Суд дійшов висновку, що дії особи, яка обіймала посаду водія в незаконно створеному правоохоронному органі та забезпечувала його функціонування, обґрунтовано

кваліфіковано за ч. 7 ст. 111-1 КК України [223].

Аналогічний підхід застосовується і щодо осіб, які працюють у незаконних судових органах на тимчасово окупованих територіях, незалежно від характеру їхніх функцій. Зокрема, Н. Антонюк підкреслює, що структура суду передбачає чітке розмежування повноважень між суддями та працівниками апарату, однак діяльність останніх також спрямована на забезпечення функціонування суду, а отже, охоплюється змістом ч. 7 ст. 111-1 КК України [8, с. 63].

Водночас у доктрині існує і протилежна позиція. Так, М. Хавронюк вважає, що обіймання посад у апараті суду чи інших правоохоронних органів, які не пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій (наприклад, помічника судді чи судового розпорядника), слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 111-1 КК України [304].

Окремо слід відзначити позицію І. Медицького, який пропонує вдосконалити законодавче формулювання ч. 7 ст. 111-1 КК України шляхом уточнення, що кримінальна відповідальність за цією нормою має наставати лише за умови виконання особою організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій [170, с. 149].

Раніше ми зазначали, що у кожному випадку слід встановлювати чи було завдано істотної шкоди державі. Посада водія у порівнянні із посадою начальника місцевого райвідділу є менш небезпечною. Хоч водій незаконного правоохоронного органу і є його елементом, втім виконання ним своїх функцій не є підривною діяльністю. Так, Р. Мовчан звертає увагу на те, що посилена відповідальність у ч. 7 ст. 111-1 КК України має бути за зайняття не будь-яких посад у судових або правоохоронних органах, а лише тих, які пов'язані зі здійсненням функцій, притаманних судовим та правоохоронним органам, тобто посад суддів та працівників правоохоронних органів [177, с. 134].

Вважаємо, що у таких випадках особа повинна нести відповідальність за ч. 2 ст. 111-1 КК України. У поодиноких випадках зустрічаємо таку практику. Так, вироком Київського районного суду м. Харкова від 05.12.2022 *водія*

«Ізюмського міського райвідділу міліції управління внутрішніх справ у Харківській області» засуджено за ч. 2 ст. 111-1 КК України. Під час досудового розслідування встановлено, що він займався обслуговуванням автопарку гаража, утримував в належному технічному стані транспортні засоби, перевозив представників підрозділу вказаного незаконного органу влади до місця призначення, щоденно здійснювати фіксацію прибуття на робоче місце у відповідному журналі [38].

Також, потребує заміна сполучників «а також», «та/або» на сполучник «або». Адже за буквального тлумачення норми, кримінальній відповідальності підлягають особи які і займають посаду судді і беруть участь у незаконних збройних формуваннях одночасно. Враховуючи вищевикладене, пропонуємо викласти ч. 7 ст. 111-1 КК України у такій редакції:

*Добровільне зайняття громадянином України посади **пов'язаної зі здійсненням повноважень дізнавача, слідчого, оперативного працівника, прокурора, судді у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території** або добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, **або** в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -*

З об'єктивної сторони колабораційна діяльність, передбачена ч. 3 ст. 111-1 КК України, може виявлятися у таких формах:

1. Здійснення пропаганди у закладах освіти незалежно від типів та форм власності з метою:

- сприяння здійсненню збройної агресії проти України;*
- встановленню та утвордженню тимчасової окупації частини території України;*

– уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України.

2. *Впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти.*

Виокремлення покарання за колабораційну діяльність у закладах освіти є важливим аспектом, оскільки здійснення російської пропаганди щодо дітей на окупованих територіях є одним із способів ведення гібридної війни проти України. Стандарт освіти країни-агресора можна вважати одним із інструментів пропаганди, адже у російській навчальній програмі та літературі є безліч інформації для формування свідомості меншовартості, уявлення про «один народ», а також російських наративів, зокрема, що Україна лише частина колишньої СРСР та ніколи не мала власно історії як самобутньої держави [329, с. 510].

М. Хавронюк визначає пропаганду у контексті цієї норми як публічні виступи або інші форми комунікації, спрямовані на заперечення факту збройної агресії, її виправдання чи легітимацію, а також на формування переконання щодо відсутності відповідальності за такі дії [304]. У свою чергу, науковці Одеського державного університету внутрішніх справ розглядають пропаганду як цілеспрямовану діяльність, спрямовану на вплив на свідомість визначеної аудиторії шляхом формування її поглядів, емоцій та переконань у закладах освіти [172, с. 14].

Разом із тим, наведене визначення не повною мірою відображає деструктивний характер пропаганди. На це слушно звертають увагу Є. Письменський та Р. Мовчан, які визначають її як форму комунікації з учасниками освітнього процесу, що передбачає маніпулятивний вплив на їхню свідомість з метою формування уявлень, які виправдовують або підтримують збройну агресію проти України, сприяють утвердженню тимчасової окупації та заперечують необхідність притягнення держави-агресора до відповідальності. У таких умовах відповідні ідеї не лише не засуджуються, а й подаються як прийнятні та такі, що можуть бути відтворені іншими [197,

с. 13].

Важливо підкреслити, що пропаганда не обмежується одноразовими висловлюваннями, а має системний характер і може реалізовуватися у різних формах: через бесіди, навчальні матеріали, перегляд відеоконтенту, організацію заходів тощо. Визначальне значення для її кримінально-правової оцінки має саме мета відповідної діяльності [131].

Щодо впровадження стандартів освіти, то воно розглядається як діяльність, спрямована на приведення освітнього процесу у відповідність до певних вимог [172, с. 15]. Інші дослідники конкретизують, що йдеться про забезпечення відповідності освітнього процесу стандартам держави-агресора шляхом участі у розробленні, затвердженні та реалізації навчальних планів і програм або їх окремих складових [197, с. 13].

Обов'язковою ознакою складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України, є місце його вчинення – заклад освіти [197, с. 13]. Відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про освіту», під таким закладом слід розуміти юридичну особу публічного або приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [245].

До закладів освіти належать установи різних рівнів: дошкільної, початкової, базової та профільної середньої освіти, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Водночас до цієї категорії слід відносити також дошкільні та позашкільні заклади, навіть якщо вони не завжди прямо згадуються у відповідних наукових дослідженнях [304; 197].

Аналіз судових рішень щодо обрання запобіжних заходів та надання дозволів на спеціальне досудове розслідування у справах за ч. 3 ст. 111-1 КК України свідчить, що найчастіше дії осіб кваліфікуються саме як впровадження стандартів освіти держави-агресора [300; 298; 294; 297], або як поєднання цього діяння з пропагандою у закладах освіти [293; 295; 296].

Водночас впровадження таких стандартів за своєю суттю передбачає і пропагандистський вплив, оскільки воно об'єктивно сприяє легітимізації окупації, підтримці збройної агресії та формуванню відповідних ідеологічних

установок. Однак фіксація саме пропаганди як окремої форми діяння ускладнюється через специфіку доказування: відповідні висловлювання часто не мають матеріального закріплення, не документуються у момент їх проголошення, а отримання показань, зокрема від дітей, є об'єктивно утрудненим в умовах тимчасової окупації територій [334, с. 253].

Пропагандистська діяльність у закладах освіти може здійснюватися не лише на рівні керівництва, а й безпосередньо педагогічними працівниками, зокрема викладачами окремих дисциплін, зміст яких потенційно пов'язаний із формуванням світогляду та ідентичності дітей. Показовим є один із вироків суду, у якому встановлено, що *обвинувачена добровільно обійняла посаду в незаконно створеному освітньому закладі окупаційної адміністрації, а саме посаду так званого «вчителя російської мови та літератури ДЗУ лнр «Райгородська СШ». У подальшому, на початку вересня 2023 року, вона також зайняла посаду так званого «заступника директора з навчально-виховної роботи» цього ж закладу.*

Судом встановлено, що 21.02.2023, перебуваючи на посаді *«вчителя російської мови та літератури»*, обвинувачена організувала та провела позакласний захід під назвою *«Мой родной язык русский!»* (мовою оригіналу). Зазначений захід був спрямований на популяризацію російської мови, формування у здобувачів освіти позитивного ставлення до неї, стимулювання інтересу до її поглибленого вивчення як у навчальний, так і позанавчальний час, а також на виховання почуття гордості за російську культурну спадщину та ідеї *«наступності поколінь»*. Таким чином, відповідні дії були спрямовані на формування у дітей ідеологічних установок, що виправдовують та підтримують окупаційний режим, тобто містили ознаки пропаганди, спрямованої на утвердження тимчасової окупації частини території України.

Окрім цього, 22.02.2023 обвинувачена організувала підготовку до святкування 23 лютого *«Дня захитника Отечества»*. У межах цього заходу учні виготовляли плакати, малюнки та листівки на підтримку

військовослужбовців держави-агресора, які беруть участь у бойових діях. Такі дії, з урахуванням їх змісту та спрямованості, свідчать про здійснення пропаганди, метою якої було сприяння збройній агресії проти України, а також легітимація окупації.

Крім того, 16.03.2023 обвинувачена організувала та провела захід «литературная гостиня «С жаждой жизни до конца», присвячений 220-річчю від дня народження російського поета (мовою оригіналу). Метою цього заходу було формування у здобувачів освіти позитивного ставлення до російської літератури, популяризація її культурних цінностей, а також утвердження ідеї служіння «вітчизні», під якою фактично розумілася російська федерація. У цьому контексті відповідні дії також набувають ознак пропаганди, спрямованої на підтримку агресії та окупаційного режиму.

Отже, сукупність наведених дій свідчить про систематичний характер пропагандистської діяльності обвинуваченої у закладі освіти. Вони були спрямовані не лише на поширення окремих ідей, а й на формування у дітей відповідних переконань і ціннісних орієнтирів, що сприяють здійсненню збройної агресії проти України, а також встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини її території [53].

Натомість впровадження стандартів освіти країни-агресора передбачає створення певних документів, що сприяє кращій доказовій базі для досудового розслідування та дає можливість кваліфікувати дії особи об'єктивніше.

Аналіз судових рішень дає підстави виокремити перелік дій, які судами розцінюються як такі, що свідчать про впровадження стандартів освіти держави-агресора. Зокрема, до них віднесено:

- прийняття пропозиції та подальше обіймання посади керівника закладу освіти [293; 300; 298; 294; 297; 295; 296] (водночас у деяких судових рішеннях фіксується лише сам факт призначення на відповідну посаду та загальна вказівка на впровадження освітніх стандартів без детального опису конкретних дій [297]);

- проходження навчання, стажування, підвищення кваліфікації, а

також налагодження співпраці та обміну досвідом із закладами освіти держави-агресора [293];

- затвердження освітніх програм, які відповідають стандартам держави-агресора [293; 300; 294];

- організація, участь або сприяння проведенню спільних освітніх чи наукових заходів, курсів, конференцій разом із закладами освіти держави-агресора [293];

- впровадження освітніх компонентів, пов'язаних із навчанням та викладанням російської мови [293; 298];

- участь у нарадах, що проводяться окупаційними адміністраціями, під час яких вирішуються питання запровадження освітніх стандартів РФ у закладах освіти [300];

- організація заходів, спрямованих на усунення з освітнього середовища українських підручників, наочних матеріалів та символіки, у тому числі шляхом вилучення або знищення відповідних матеріалів, а також надання вказівок щодо усунення державної символіки України з приміщень закладу освіти [300];

- організація вступної кампанії та прийому осіб на навчання за освітніми стандартами держави-агресора [298];

- видача документів про освіту (атестатів), що підтверджують завершення навчання за такими стандартами, а також створення умов для отримання випускниками подвійних дипломів (так званих «ДНР», «ЛНР» та російської федерації) [294].

Водночас судова практика також дозволяє окреслити коло дій, які кваліфікуються як пропаганда у закладах освіти. До таких дій, зокрема, віднесено:

- публічне анонсування науково-методичної співпраці із закладами освіти держави-агресора, популяризація спільних освітніх ініціатив, стажувань, а також ідей отримання подвійних дипломів так званих «ДНР» і російської федерації [295];

- участь у інформаційних кампаніях держави-агресора, у тому числі створення та поширення матеріалів (зокрема постановочних фото чи відео) для пропагандистських медіа окупаційної влади [296].

В одній із судових ухвал дії особи були одночасно кваліфіковані як пропаганда у закладі освіти та впровадження стандартів освіти держави-агресора [293], однак у тексті рішення відсутнє чітке розмежування між цими формами протиправної діяльності.

На нашу думку, у наведених випадках кваліфікація дій за ознакою здійснення пропаганди у закладах освіти є необґрунтованою. Зокрема, анонсування певної діяльності не може розглядатися як завершене діяння, оскільки за своєю суттю воно відображає лише намір або прогноз подальших дій. Крім того, із такого анонсу неможливо встановити наявності спеціальної мети, яка є обов'язковою ознакою пропаганди у закладах освіти. Сам факт декларування майбутньої співпраці не свідчить про реальне здійснення впливу на свідомість осіб, а лише відображає потенційну можливість такої діяльності у майбутньому.

Окремо слід звернути увагу на те, що однією з ключових проблем цієї частини кримінально-правової норми є використання законодавцем словосполучення «заклад освіти» як обов'язкової ознаки складу кримінального правопорушення. Таке формулювання, на наш погляд, є недостатньо вдалим і потребує додаткового осмислення.

Об'єктивна сторона колабораційної діяльності в економічній сфері полягає у:

1) передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора;

2) провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора.

Поняття матеріальних ресурсів було розглянуто у попередньому розділі. Узагальнюючи наукові публікації за цією тематикою та уточнюючи окремі положення, М. Рубашенко та О. Зайцев зазначають, що передача матеріальних ресурсів може бути:

- платною і безоплатною;
- поворотною (передача в користування) чи безповоротною (передача-відчуження);
- суб'єкт може бути власником цих ресурсів, або ж лише володіти ними (у т.ч. без законних на те підстав);
- безпосередньо вручено, або через посередників (зокрема і окупаційну адміністрацію), або під час надання доступу до ресурсу, при якому заволодіння ним представники відповідних формувань здійснюють самотійно;
- юридично оформленою передачею або ж фактичною, без юридичного оформлення) [128, с. 311-312].

Поняття «воєнізованого» та «збройного» формування наведено у примітці до ст. 260 КК України («Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»). Так, під воєнізованими слід розуміти формування, які мають організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка. Під збройними формуваннями слід розуміти воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю.

Як зазначає М. Хавронюк, ключова відмінність воєнізованого формування від збройного полягає саме у відсутності в першого озброєння, придатного до практичного застосування. Така відсутність може бути обумовлена як фактичною нестачею відповідних засобів, так і специфікою виконуваних функцій, які не пов'язані безпосередньо з веденням бойових дій. Йдеться, зокрема, про діяльність інформаційного або пропагандистського характеру, функціонування у кіберпросторі чи виконання завдань,

спрямованих на виявлення проукраїнськи налаштованих осіб [306].

З урахуванням наведеного, до воєнізованих формувань можуть бути віднесені й окремі освітні та молодіжні структури, діяльність яких має ознаки військової організації. Зокрема, йдеться про кадетські класи, у межах яких здійснюється посилена фізична підготовка, вивчаються спеціалізовані військові дисципліни, а також запроваджується режим суворої дисципліни, наближений до умов проходження військової служби [301, с. 4; 220, с. 10]. До таких утворень також належать російські молодіжні рухи, зокрема «Двіженіє первих» (який за своєю суттю є аналогом радянської піонерської організації та виступає одним із наймасовіших рухів як у РФ, так і на тимчасово окупованих територіях), загальноросійський дитячо-юнацький військово-патріотичний рух «Юнармія», а також програма «Орлята Росії», яка фактично слугує початковим етапом залучення дітей до подальшого членства у зазначених організаціях [220, с. 12–14].

Спільною рисою таких структур є системне формування у їх учасників жорсткої дисципліни, підготовка до використання зброї, а також проведення відповідних навчально-тренувальних заходів (вишколів). З огляду на це, надання матеріальних ресурсів, зокрема приміщень, меблів чи іншого інвентарю, для забезпечення діяльності подібних мілітаризованих дитячих організацій, на нашу думку, має кваліфікуватися за ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Іншою формою економічного колабораціонізму є провадженням господарської діяльності з країною-агресором. Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГПК України, під господарською діяльністю слід розуміти діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [100].

За цією статтею може бути кваліфіковано діяння особи, яка співпрацює з російськими компаніями чи підприємцями, новоствореними органами державної ради. Для кваліфікації за цією частиною статті не має значення чи юридично оформлена особа підприємцем, або господарська діяльність

підприємства, установи, організації в Україні чи росії, адже на це немає відповідної вказівки у диспозиції. А також не має значення чи було укладено офіційні договори чи угоди про таку співпрацю. Хоча, наявність відповідних документів безумовно сприятиме повному та об'єктивному досудовому розслідуванню. Більш детально про суб'єкта, який здійснює господарську діяльність у співпраці з окупаційною владою розглянуто у наступному підрозділі.

Аналогічно як у ч. 2 ст. 111-1 у цій статті доцільно виключити словосполучення «у тому числі окупаційною адміністрацією держави агресора». А також замінити сполучники «та/або» на «або».

Колабораційна діяльність у виборчій сфері передбачена ч. 5 ст. 111-1 КК України та може бути вчинена у формах:

- *участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території;*
- *публічні заклики до проведення таких незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.*

Влада народу здійснюється через референдум, вибори та інші форми безпосередньої демократії і відповідно народ делегує свої повноваження представницьким органам та посадовим особам держави і місцевого самоврядування [287, с. 39-40]. Втім, країна-агресор є автократичною [284, с. 174] (влада в одних руках), а не демократичною (влада народу) державою, а вибори та референдум стали інструментами легітимізації такої влади.

Проведення виборів та або референдуму на окупованій території відповідно до законів країни-агресора суперечить законам України тож вони апріорі є незаконними. Вибори в Україні та рф як у країнах пострадянського простору мають певну зовнішню схожість, хоча, звісно, існують суттєві відмінності. Це зумовлено тим, що виборчі процеси у державі-агресорі протягом останніх двох десятиліть супроводжуються значними обмеженнями діяльності опозиційних сил, встановленням контролю над засобами масової інформації, а також застосуванням різноманітних механізмів впливу та

маніпулювання виборчими процедурами [271, с. 104].

Втім, для розуміння виборчого процесу можна звернутися до Виборчого кодексу України (далі – ВК України). Виборчий процес є поетапним та залежить від типу виборів (вибори президента, депутатів різних рівнів). Можна виділити такі етапи які є характерними для всіх видів виборів в Україні (ст.ст. 79, 137, 196 ВК України): 1) висунення і реєстрація кандидатів; 2) створення виборчих комісій; 3) проведення передвиборчої агітації; 4) утворення спеціальних виборчих дільниць, які існують на тимчасовій основі; 5) складення списків виборців, їх перевірка та уточнення; 6) голосування у день виборів; 7) підрахунок голосів виборців, встановлення підсумків голосування і результатів голосування та їх офіційне оголошення [23].

Для розуміння підстав та процесу проведення референдуму можна звернутись до Закону України «Про всеукраїнський референдум» [238], який має теж деякі схожі із виборами етапи (створення дільниці, голосування, підрахунок і офіційне оголошення результатів тощо). Отже, участь у проведенні у будь-якому з цих етапів є колабораційною діяльністю у виборчій сфері.

Науковці звертають увагу на те, що кримінально караною є тільки активна участь у таких заходах [126, с. 49; 133, с. 201; 207, с. 210]: робота у «виборчих комісіях будь-яких рівнів (керівництво, членство, спостереження за виборчим процесом) [297, с. 209], висунення своєї кандидатури, агітація виборів, участь в якості спостерігача [126, с. 49]. З огляду на етапи виборчого процесу, можна зробити висновок, що особа буде нести кримінальну відповідальність за активну участь у всіх етапах виборчого процесу, окрім голосування у день виборів.

Наприклад, дії ОСОБА_4 судом кваліфіковані за ч. 5 ст. 111-1 КК України, як участь в організації та проведенні незаконних виборів на тимчасово окупованій території. Суд встановив, що *«не пізніше 14.06.2023 року громадянка України ОСОБА_4, діючи умисно, керуючись корисливим та ідеологічним мотивом усвідомлюючи протиправність дій бажачучи настання*

негативних наслідків всупереч діючого законодавства України , перебуваючи на тимчасово окупованій рф території , а саме в с.Стульневе Чернігівської ОТГ Бердянського району Запорізької області, прийняла пропозицію невстановлених досудовим розслідуванням осіб із числа представників окупаційної вади та добровільно зайняла посаду у незаконному органі, секретаря «участковой избирательной комиссии № НОМЕР_1 Черниговского избирательного округа». В подальшому у період з 01.09.2023 до 10.09.2023 включно добровільно приймала активну участь в організації та проведенні публічних заходів політичного характеру у співпраці з окупаційною адміністрацією на підтримку держави-агресора рф в якості вищезазначеної посади, крім того не пізніше 14.06.2023 по 01.09.2023 ОСОБА_4 перебуваючи на вищезазначеній окупованій території проводила агітацію серед місцевого населення з метою проведення незаконних виборів а також проводила пропаганду щодо покращення життя та умов в цілому за результатами проведення незаконних виборів під правопором держави-агресора рф, також з 01.09.2023 по 10.09.2023 включно активно приймала участь в організації виборчого процесу, а саме разом з іншими невстановленими особами членами виборчої комісії вищезазначеного незаконного органу здійснювала подомовий обхід місцевих мешканців з метою забезпечення їх голосування , а також здійснювала підрахунок гоолосів та узагальнення виборів в тому числі обіймаючи вищезазначену посаду секретаря визначала переможця незаконно проведених виборів по території с. Стульневе» [29].

Поняття «публічних закликів» та необхідність вживання цього терміну в однині розглянуто нами у цьому підрозділі раніше.

Колабораційна діяльність у політичній сфері (ч.6 ст. 111-1 КК України);

- Організація, проведення та активна участь у заходах політичного характеру спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України

Відповідно до п. 2 примітки до ст. 111-1 КК України, під заходами політичного характеру розуміються з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції, круглі столи тощо. Тобто це ті заходи на яких позитивно оцінюється незаконне загарбання частини територій України, вихваляється така загарбницька політика рф, возвеличується російська армія. Організація заходу передбачає його підготовку: розробка плану заходу; таймінг; створення групи для проведення заходів та розподіл їх ролей у ньому; пошук місця та обладнання для заходу; запрошення учасників (виступаючих та учасників) тощо. Проведення заходу це дії, які здійснює особа безпосередньо під час того, як захід здійснюється: відкриття заходу; ведення; закриття заходу тощо. Під активною участю слід розуміти виступ на такому заході, виконання певних вказівок організатора заходу тощо [264, с 62]. Перебування на такому заході (в т.ч. з плакатом) не є активною участю, про що неодноразово зазначалось у доктрині [120, с. 139-140; 264, с. 62].

Наприклад, суд встановив, що «ОСОБА_5, не пізніше 01.02.2024, більш точний час досудовим розслідуванням з об'єктивних причин не встановлений, перебуваючи на тимчасово окупованій території м.Сєверодонецьк Луганської області, достовірно знаючи про незаконність створення збройними формуваннями «ЛНР» та окупаційною адміністрацією рф органів влади на окупованій ними території, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, маючи ідеологічні мотиви, здійснив захід політичного характеру у співпраці з державою-агресором, спрямованого на підтримку держави-агресора, її збройних формувань та на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, зокрема у м. Сєверодонецьк ініціював зустріч школярів з організації «Молодая Гвардия Единой России», представників ветеранської організації та військових із Пермського краю, які з 2022 року беруть участь у СВО, яка була частиною програми політичної партії держави-агресора «ЕДИНАЯ РОССИЯ» та мала на меті патріотичне виховання молоді.

Продовжуючи реалізацію своїх злочинних дій, направлених на підтримку

ідей держави-агресора РФ та її окупаційної політики, ОСОБА_5 не пізніше 12.03.2024, перебуваючи на тимчасово окупованій території м. Сєвєродонецьк Луганської області, підтримуючи ідеї військово-політичного керівництва рф щодо політичної, ідеологічної, національної нетерпимості та ненависті до української нації та державності, підтримуючи антиукраїнські рухи, спрямовані на відокремлення від України частини її території та населення, відстоюючи стійку проросійську позицію, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, маючи ідеологічні мотиви, взяв активну участь у заходах політичного характеру, спрямованих на підтримку держави-агресора, саме у виборах президента РФ, та здійснив публічне висловлювання під відеозапис, яким закликав жителів окупованого м. Сєвєродонецьк взяти участь у виборах та проголосувати за спільне нібито з Росією майбутнє задля відновлення знищеного міста, тим самим впливаючи на свідомість місцевих мешканців, формуючи у них ідеологію довіри до окупаційної влади російської федерації.

Таким чином, обвинувачений ОСОБА_5 своїми умисними діями, вчиненими з метою зміни меж території та державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, за попередньою змовою групою осіб, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 110 КК України. Крім того, обвинувачений ОСОБА_5 своїми умисними діями, які виразились в організації заходів політичного характеру, активній участі в таких заходах та здійсненні інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та її окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації та на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 6 ст. 111-1 КК України» [42].

Дещо скептично оцінюємо твердження, що «здійснення відповідних заходів у співпраці з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією є важливою ознакою цих форм колабораційної діяльності» [190, с. 46]. Оскільки за своїм змістом усі форми колабораційної діяльності,

окрім ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачають співпрацю із окупантом. Видається малоімовірним (неможливим?) проведення політичного заходу без участі (відома?) окупаційної адміністрації.

Також, не погоджуємось із думкою, що «законодавець указав тільки на частину із можливих форм проведення вказаних заходів і не розкрив суті політичного заходу». Автори вважають, що на таких заходах мають озвучуватися питання, які суперечать передусім конституційному устрою нашої держави, а не будь-які питання, серед яких, приміром, терпимість до сексменшин, що також підпадає під напрями політичної діяльності держави [190, с. 46-47]. Проте, на нашу думку, законодавець розкрив суть політичного заходу через мету, сформульовану у цій частині: «підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України». Крім того, ця норма розкривається у статті про колабораційну діяльність, яка в першу чергу підриває національну безпеку. Тож, очевидно що кримінально-караними будуть не будь-які політичні заходи, а ті, проведення яких реалізує зазначену мету, і які шкодять національній безпеці України. Очевидно, що проведення заходу, на якому розглядається питання «терпимості до сексменшин» не буде становити склад злочину, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК України.

Колабораційна діяльність у воєнній сфері(ч. 7 ст. 111-1 КК України).

- добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора

- надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Поняття «незаконного збройного» та «воєнізованого» формування нами

розглянуто під час аналізу економічного колабораціонізму. Участю в незаконному воєнізованому або збройному формуванні є вступ до цього злочинного об'єднання, перебування в ньому та подальше виконання в його складі будь-яких дій в інтересах держави-агресора [120, с. 144]. Як слушно зазначає О. Марін, для кваліфікації дій особи за ч. 7 ст. 111-1 КК України не має значення чи така участь була формалізована (укладено контракт, видано наказ, особу зарахована у штат відповідного підрозділу тощо) чи особа вчинила конклюдентні дії (особа взяла до рук зброю та почала виконувати команди керівника відповідного формування, виконувати завдання) [162]. Відповідальність настає з моменту початку участі особи у такому формуванні.

Відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК України настає також у випадку коли особа фактично не вступила до незаконного збройного чи воєнізованого формування, однак надавала їм допомогу у веденні бойових дій. Згідно з ст. 1 Закону України «Про оборону України», бойові дії – форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння) [244]. М. Хавронюк зазначає, що під наданням допомоги у веденні бойових дій слід розуміти вчинення дій, спрямованих на забезпечення їх здійснення, зокрема коригування вогню, облаштування окопів, спорудження фортифікаційних укріплень, передачу інформації про результати ураження цілей та інші подібні дії [306]. Схожу думку висловлює О. Марін [162].

Науковці зазначають що така допомога може бути у двох формах: 1) полегшення або посилення ефективності бойових дій незаконних формувань та 2) ускладнення, унеможливлення, зниження ефективності бойових дій ЗСУ та інших законних військових формувань [120, с. 146].

Наприклад, суд встановив, що «ОСОБА_5, перебуваючи за місцем свого

фактичного проживання, діючи умисно, з особистим мотивом, в умовах воєнного стану у травні 2023 року, за допомогою власного мобільного телефону марки «Samsung», використовуючи акаунт в соціально орієнтованій мережі «Однокласники - ОК.ru» під назвою « ОСОБА_6», у особистій переписці із користувачем « ІНФОРМАЦІЯ_13 » під псевдонімом « ОСОБА_8 », що належить діючому учаснику НЗФ т.зв. «ДНР», а саме ОСОБА_9, який є навідником 2-го танкового взводу 1-ї танкової роти тактичної групи «Купол» «100-й мотострелкової бригади ДНР» (відносно якого проводиться досудове розслідування в іншому кримінальному провадженні), на прохання останнього, передавав інформацію, про розташування та переміщення військових формувань Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, на території м. Лиман та Лиманської ТГ Донецької області, яка не була оприлюднена у відкритих джерелах Генеральним штабом Збройних Сил України, Міністерством оборони України та іншими уповноваженими державними органами [35].

Ознаками, що кваліфікують колабораційну діяльність, можуть бути визнані лише ті, які передбачені ч. 8 ст. 111–1 КК України. У цій частині наявні такі ознаки: 1) загибель людей; 2) настання інших тяжких наслідків, як наслідок діянь, які визначені у ч. 5-7 ст. 111–1 КК України. Саме ці небезпечні наслідки перетворюють колабораційну діяльність з формального складу на матеріальний [190, с. 107].

Під час кваліфікації діяння важливо встановлювати всі елементи складу кримінального правопорушення. До таких елементів, окрім інших, відносять місце вчинення кримінального правопорушення.

Аналізуючи наукові джерела можна виділити декілька позицій з приводу місця вчинення колабораційної діяльності [335, с. 183-184]:

(1) колабораційна діяльність може вчинятися тільки на тимчасово окупованій території, підконтрольній частині України та закордоном. Так, Т. Батраченко звертає увагу на те, що колабораційна діяльність, передбачена

ст. 111-1 КК України, не обмежується виключно тимчасово окупованими територіями, а може здійснюватися на будь-якій частині території України, у тому числі підконтрольній державній владі, а також за її межами, зокрема на території іноземних держав, включаючи державу-агресора. Це, у свою чергу, свідчить про можливість вчинення такого кримінального правопорушення дистанційно, зокрема щодо тимчасово окупованих територій [18, с. 88-89]. Водночас М. Хавронюк зазначає, що кримінально карані діяння, передбачені ч.ч. 2, 3, 5 і 7 ст. 111-1 КК України, як правило, вчиняються саме на тимчасово окупованій території України. Натомість діяння, передбачені ч. 4 та ч. 6 цієї статті, можуть бути реалізовані не лише в межах України, а й поза її територією [306].

(2) деякі форми колабораційної діяльності можуть вчинятися на тимчасово окупованій території України, а деякі – на окупованій, підконтрольній частині України. Так, судді О. Кравчук та М. Бондаренко, зазначають, що виключно на тимчасово окупованій території України можуть бути вчинені діяння, визначені у ч. 2 ст. 111-1 КК України; діяння, визначені ч. 4 ст. 111-1 КК України можуть учинятися як на тимчасово окупованій території, так і на підконтрольній території України; діяння, передбачені ч. 5 ст. 111-1 КК України вчиняються тільки на окупованій території, однак така форма як публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдумів – може бути вчинено і поза межами тимчасово окупованої території; добровільне зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території (ч. 7 ст. 111-1 КК) вчиняється тільки на окупованій території, а для решти складів, передбачених частиною цієї статті місце вчинення значення не має. Аналізу місця вчинення діянь, які визначені ч.ч. 1, 3, 6 у цій статті не здійснено [131]. У іншій спільній роботі, автори досліджують впровадження стандартів освіти країни-агресора та зазначають, що «загалом дії щодо впровадження освітніх стандартів держави-агресора можуть мати місце й на підконтрольній території» [132].

(3) колабораційна діяльність може бути вчинена на всій території України. Таку думку висловлює О. Кузьменко [151, с. 339], правозахисники [228, с. 19].

В окремих формах колабораційної діяльності місце вчинення є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу, адже прямо зазначена у нормі [107, с. 180-181]. Так, у диспозиціях ч.ч. 2, 5 та ч. 7 (у формі зайняття посади в незаконних судових або правоохоронних органах) ст. 111-1 КК України є пряма вказівка на тимчасово окуповану територію. Вказане цілком логічне, адже у цих формах колабораціонізму кримінальна відповідальність настає за зайняття посад, виконання функцій у незаконно створених установах на тимчасово окупованих територіях. Вказівка на місце також є у диспозиції ч. 3 ст. 111-1 КК України – заклад освіти, проте норма не містить конкретизації про те, що цей заклад освіти повинен знаходитися на тимчасово окупованій території. Однак, Є. Письменський цілком слушно зазначає, що у цій частині мова іде про заклади освіти, які утворені на окупованій території [264, с. 55]. Втім, освітньо-культурний колабораціонізм може бути вчинений за межами закладу освіти під час освітнього процесу [334, с. 255]. О. Марін також зазначає, що пропаганда у закладах освіти може здійснюватися і під час комунікації між учасниками освітнього процесу, що вибудовані для забезпечення дистанційного навчання (групи у соціальних мережах, батьківські чати та таке інше) [162]. Аналізуючи «впровадження стандартів освіти країни-агресора», як форму колабораційної діяльності А. Гутник погоджується із думкою О. Кравчука та М. Бондаренко [132] та зазначає, що впровадження стандартів освіти розпочинається з т.зв. міністерств, управлінь і відділів де приймається рішення про використання російської мови у навчанні, запровадження російської програми, використання російських підручників [101, с. 130].

Щодо інших форм колабораційної діяльності, які визначені у ч.ч. 1, 4, 6, 7 (у формі колабораційної діяльності у воєнній сфері) КК України, то тут обов'язкової ознаки щодо місця вчинення злочину немає. Те, що про місце не

конкретизовано у цих частинах слід оцінювати позитивно, адже діяння можуть підпадати під ознаки колабораційної діяльності, якщо особа співпрацює з російськими військовими на території, яка де-юре поки не вважається окупованою [263, с. 171]. Колабораційна діяльність вчиняється в умовах окупації, про що неодноразово наголошувалося у доктрині [304; 163, с. 68-69; 264, с. 46]. Отже, місцем вчинення колабораційної діяльності є повністю чи частково непідконтрольна територія України (тимчасово окупована територія, лінія зіткнення) [335, с. 185].

Місце вчинення колабораційної діяльності нерозривно пов'язано із часом вчинення, які разом є складовими обставини вчинення цього кримінального правопорушення – умови окупації. Що є визначальним у деяких випадках розмежування суміжних складів.

2.3. Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.

Суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, є важливим елементом для розуміння правової кваліфікації діянь, що підпадають під цю статтю. Ці ознаки включають в себе суб'єкта колабораційної діяльності, вину, мотив, мету злочину. Розглянемо їх детальніше.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Оскільки у ч. 2 ст. 22 КК України, яка містить перелік кримінальних правопорушень за вчинення яких несе відповідальність особа у віці від 14 до 16 років, то за загальним правилом, суб'єктом колабораційної діяльності може бути особа, якій до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років.

У доктрині висловлювалися думки щодо можливості зниження межі віку з якого може наставати кримінальна відповідальність для окремих проявів

колабораційної діяльності, зокрема воєнної. Так, Є. Письменський зазначає, що громадяни України віком від 14 років можуть залучатися (або ж уже залучаються?) до участі у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях [214, с. 337]. Громадяни України цього віку в контексті російсько-української війни потенційно можуть вчиняти і інші кримінальні правопорушення – проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, проти основ національної безпеки. Однак, тільки у ст. 112 КК України («Посягання на життя державного чи громадського діяча») та ст. 443 КК України («Посягання на життя представника іноземної держави») суб'єктом може бути особа віком від 14 років.

У міжнародно-правових актах щодо вербування та участі дітей у бойових діях зазначено різну граничну вікову межу, до досягнення якої дитина не може бути учасницею бойових дій. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), звичаєве МГП та Конвенція про права дитини встановлюють заборону на вербування, призов та участь дітей у бойових діях віком до 15 років. Римський статут МКС передбачає такий воєнний злочин як «набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях» [92]. Тож таке зниження граничного віку дійсно потребує подальшого фахового обговорення [214, с. 337]. І однозначно має узгоджуватися із нормами міжнародних актів.

Притягуватись до кримінальної відповідальності може тільки осудна особа (яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними – ч. 1 ст. 19 КК України). Сучасні теорія та практика кримінального права ґрунтуються на тому, що кожна особа, яка вчинила злочинне діяння, є осудною, допоки не доведено зворотне («презумпція осудності») [214, с. 338]. Наприклад, у одній із справ сторона захисту зазначала, що *«..не було встановлено осудності чи неосудності ОСОБА_5 , оскільки ця обставина не перевірялась під час*

досудового розслідування... Суд зазначив, що посилення захисника про непроведення перевірки щодо осудності чи неосудності ОСОБА_5, суд вважає також необґрунтованим, оскільки матеріали справи не містять відомостей щодо встановлення факту наявності в особи психічного захворювання або інших відомостей, які викликають сумнів щодо її осудності. Враховуючи, що досудове та судове кримінальне провадження було здійснено в спеціальному порядку за відсутності обвинуваченої, тому перевірка щодо її осудності здійснювалась шляхом витребовування інформації про перебування її на обліках, відповідно до яких відсутні відомості щодо перебування на обліках в нарко та психдиспансерах ОСОБА_5...» [78].

Якщо суд встановить що особа є обмежено осудною (особа під час вчинення кримінального правопорушення мала психічний розлад, не була здатна повною мірою усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та (або) керувати ними) – суд повинен врахувати це при призначенні покарання та може застосувати примусові заходи медичного характеру (ст. 20 КК України). Судову практику встановлення стану осудності у справах про колабораційну діяльність проаналізував Є. Письменський [214, с. 338-339].

У більшості частин ст. 111-1 КК України, за винятком ч. 4 та ч. 6, законодавець прямо вказує на таку ознаку суб'єкта, як громадянство України. Це зумовило наявність різних підходів у науковій доктрині щодо визначення суб'єкта колабораційної діяльності. Зокрема, Н. Антонюк, М. Бондаренко, Ю. Василенко, О. Кравчук, С. Лихова, М. Рубашенко, В. Сисоєва, Н. Шульженко, І. Яковюк [8, с. 57-58; 133, с. 202; 21, с. 272; 156, с. 144; 324, с. 133] зазначають, що кримінальні правопорушення, передбачені ч.ч. 1, 2, 3, 5, 7, 8 ст. 111-1 КК України, можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом – громадянином України, тоді як діяння, передбачені ч. 4 та ч. 6 цієї статті, допускають вчинення загальним суб'єктом.

Разом із тим, така логіка породжує певні суперечності. Зокрема, якщо у ч. 6 суб'єкт визначається як загальний, а у ч. 5 та ч. 7 як спеціальний, то у випадку кваліфікації діянь за ч. 8 ст. 111-1 КК України суб'єкт може набувати

як загальних, так і спеціальних ознак. Це залежить від того, яка саме диспозиція (ч. 5, ч. 6 чи ч. 7 ст. 111-1 КК України) покладена в основу кваліфікації діяння, що спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки [338, с. 104]. Загалом викликає сумніви логіка законодавця щодо виокремлення саме ч. 4 та ч. 6 ст. 111-1 КК України як таких, що передбачають можливість вчинення кримінального правопорушення загальним суб'єктом. Ймовірніше це ще одна помилка, яка створює проблеми правозастосування норми.

З метою усунення зазначеної проблеми О. Радутний пропонує відмовитися від обмеження кола суб'єктів у ст. 111-1 КК України лише громадянами України та визначити суб'єкта цього кримінального правопорушення як загального [261, с. 133]. Таку ж думку має А. Лігун [157, с. 100].

Підтримуємо думку авторів, які зазначають, що колабораційна діяльність за своєю суттю є взаємодією громадян певної держави з країною-агресором, тож нелогічно притягувати до кримінальної відповідальності за неї громадян іншої держави [120, с. 57]. Так, О. Кравчук, М. Бондаренко, С. Лихова та В. Сисоєва акцентують увагу на тому, що саме поняття колабораціонізму за своєю суттю передусім пов'язане з громадянами України [133, с. 202; 156, с. 144]. Водночас Є. Письменський і Р. Мовчан зазначають, що попри відсутність прямої вказівки у тексті кримінально-правової норми на громадянство як обов'язкову ознаку суб'єкта, зміст відповідних положень дозволяє дійти висновку, що таким суб'єктом фактично може бути лише громадянин України [216, с. 357].

Для унормування суб'єкта у ст. 111-1 КК України можна запропонувати різні способи. На думку, В. Кузнецова та М. Сийплові, яку підтримали М. Голінка, І. Медицький, у зв'язку із спорідненістю колабораційної діяльності з державною зрадою, суб'єктом відповідних кримінальних правопорушень слід визнавати саме громадянина України. Тож, такий суб'єкт повинен бути визначений у всіх складах кримінальних правопорушень [149,

с. 386; 94, с. 254; 169, с. 65]. З чим ми також погоджуємось [338, с. 104].

На нашу думку, є ще одне рішення цієї проблеми – прийняття нового кодексу. Так, проект нового Кримінального кодексу України (станом на 30.01.2023 року), визнає суб'єктом колабораційної діяльності громадянина України, про що позитивно зазначали М. Рубашенко та Р. Мовчан [269, с. 335].

Тому, не слід буквально тлумачити ч. 4 та ч. 6 ст. 111-1 КК України та вважати суб'єктом колабораційної діяльності і громадян України і іноземців і осіб без громадянства. Адже це не логічно притягувати до відповідальності за ч. 4 ст. 111-1 КК України громадянина росії за ведення господарської діяльності у взаємодії з росією [120, с. 57; 264, с. 108]. На підтвердження такої позиції вказує і судова практика. Так, Є. Письменський зазначає, що за даними офіційної статистики за 2022-2023 рр. за колабораційну діяльність не було засуджено жодної особи, яка б не була громадянином України [214, с. 341].

Отже, суб'єктом діянь, які визначені у кримінальних правопорушеннях ст. 111-1 КК України може бути фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років та є громадянином України.

Залежно від форми колабораційної діяльності, науковці пропонують виділяти певні додаткові ознаки суб'єкта, з огляду на специфіку взаємодії з ворогом [264, с. 56-57]. Наприклад, суб'єктом впровадження стандартів освіти країни-агресора в закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України) є той громадянин України, який уповноважений окупаційною адміністрацією держави-агресора на таку діяльність (насамперед ідеться про керівника, заступника, керівника структурного підрозділу, до компетенції яких належить впровадження стандартів освіти, членів методичних, педагогічних та вчених рад) [184, с. 116; 264, с. 56-57]. Тобто, суб'єктом впровадження у вказаних закладах стандартів освіти держави-агресора є не лише службові особи таких закладів, які виконують відповідні організаційно-розпорядчі функції (насамперед представники незаконних окупаційних органів, директори шкіл, ректори, завучі, проректори та інші уповноважені особи), але й ті вчителі та інші педагогічні працівники, які могли сприяти окупаційній владі у розробленні

навчального плану або/та освітньої програми держави-агресора [120, с. 245].

Раніше нами висловлювалася позиція, відповідно до якої визначене коло суб'єктів виглядає дещо звуженим, оскільки кримінальну відповідальність за діяння, передбачені ч. 3 ст. 111-1 КК України, мають нести не лише представники керівництва закладу освіти, але й інші учасники освітнього процесу, зокрема вихователі, вчителі та викладачі, незалежно від навчальної дисципліни, яку вони викладають (наприклад, історію чи фізику) [334, с. 254]. Разом із тим, у подальших наукових дослідженнях було виявлено протилежний підхід, відповідно до якого віднесення до складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України, такого прояву, як безпосереднє викладання навчальних предметів на основі вже впроваджених стандартів освіти держави-агресора на тимчасово окупованих територіях, може розглядатися як надмірно розширене тлумачення норми. У зв'язку з цим зазначений підхід не відповідає вимогам доступності та передбачуваності кримінального закону [153, с. 126]. Аналогічної позиції дотримуються З. Загинеї-Заболотенко та І. Присяжнюк, які наголошують, що диспозиція ч. 3 ст. 111-1 КК України передбачає кримінальну відповідальність саме за дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-окупанта. Водночас притягнення до відповідальності звичайних педагогічних працівників, які виконують виключно професійні обов'язки, пов'язані з викладанням навчальних дисциплін, без здійснення організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у закладі освіти або щодо нього, є необґрунтованим [113, с. 173]. Такі ж висновки сформулювало Головне слідче управління СБ України [120, с. 245].

Проте, здійснювати пропаганду у закладах освіти може будь-який працівник закладу освіти. За умов буквального тлумачення відповідної норми до пропаганди у закладі освіти можуть бути віднесені будь-які виступи чи звернення (за наявності мети, визначеної у цій частині статті), що здійснюються у коледжах, університетах та інших закладах освіти, незалежно від того, чи є особа, яка їх виголошує, працівником такого закладу, чи ні [334,

с. 254]. Н. Антонюк зазначає, що до кримінально відповідальності за пропагандистську діяльність у закладах освіти на користь держави-агресора мають бути притягнені не тільки вчителі, а й будь-які особи, які використовуватимуть цей заклад з метою пропаганди [8, с. 61]. На даний час у ЄДРСР наявні вирoki за ч. 3 ст. 111-1 КК України виключно щодо осіб, які працювали чи працюють у закладах освіти. Однак, вважаємо що внесення змін до цієї норми, про які йшлося у попередньому розділі, з метою акценту на «освітній діяльності» а не на «закладі освіти» є вкрай актуальним.

Щодо встановлення додаткових ознак суб'єкта колабораційної діяльності у формі провадження господарської діяльності (ч. 4 ст. 111-1 КК України), першочергового значення набуває з'ясування того, хто саме діяв та ухвалював відповідні рішення від імені суб'єкта господарювання [264, с. 68]. Як зазначає М. Хавронюк, суб'єктом такого кримінального правопорушення може бути виключно особа, яка здійснює господарську діяльність як підприємець або виступає керівником чи іншою службовою особою підприємства. Водночас працівники, які виконують допоміжні чи технічні функції, такі як продавці, водії, охоронці чи вантажники, не можуть визнаватися суб'єктами цього злочину [306].

Слід розмежовувати суб'єкта цього кримінального правопорушення та суб'єкта господарювання, адже вони не завжди можуть збігатися. Якщо особа зареєструвалась як підприємець на окупованій території відповідно до законодавства держави-агресора то вона не є підприємцем згідно законодавства України, а отже не суб'єктом господарювання. Проте, якщо ця особа здійснює діяльність, яка має всі ознаки господарської, у взаємодії з державою-агресором то такі діяння є колабораційними [120, с. 128-129].

Водночас, слід констатувати, що такий підхід є дещо обмеженим, адже тоді особи які здійснюють господарську діяльність, але не мають відповідних документів (українських чи держави-агресора) до кримінальної відповідальності притягатися не будуть. Особа може розпочати здійснювати господарську діяльність, а «узаконити» її пізніше, проте це не повинно

впливати на можливість притягнення її до кримінальної відповідальності. Тож, у цьому аспекті погоджуємось із Є. Письменським, який вважає, що наявність реєстрації (як підприємця чи юридичної особи – прим. Т.Ю.)... не повинна впливати на факт виконання діяльності, що за своїми сутнісними ознаками становить господарську активність [264].

Слід також зазначити про певні особливості суб'єкта колабораційної діяльності за роботу в інтересах держави-агресора. Як зазначає О.Марін, ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за виконання функцій у 1) незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території та 2) в окупаційній адміністрації держави-агресора. При цьому відповідальність диференційована (посилюється) залежно від того, які це посади і де конкретно вони займаються. Робота у всіх інших юридичних особах: на підприємствах, установах (які не є органами незаконної окупаційної влади), організаціях, закладах освіти, медичних закладах, приватних компаніях сама по собі не є колабораційною діяльністю та не тягне кримінальної відповідальності [162].

Таким чином, для ефективного застосування законодавства необхідно чітко визначати ознаки суб'єктів колабораційної діяльності та враховувати специфіку їхньої діяльності при кваліфікації [332, с. 172-174].

Активну дискусію серед правників та науковців викликають пропозиції щодо внесення змін до статті «Колабораційна діяльність» в контексті криміналізації професійної діяльності, зокрема яка пов'язаної з наданням послуг адвоката. Такі пропозиції передбачені у законопроекті №10136 від 09.10.2023 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України» [233]. Проти прийняття відповідних змін виступили члени РАУ (А. Кривошопка, Г. Лазарчук, О. Каденко) [110],

Зауважимо, що така пропозиція надана не вперше. Так, раніше було запропоновано законопроект №8077 від 26.09.2022 «Про внесення змін до

статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» (далі – законопроект №8077) [236]. У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної ради України на законопроект №8077, негативно оцінено встановлення кримінальної відповідальності адвокату за співпрацю з окупаційною владою. Наголошується, що адвокат, який здійснює діяльність на тимчасово окупованій території, може виконувати критично важливу функцію, вживаючи всіх можливих заходів для захисту прав, свобод і законних інтересів осіб, які зазнають необґрунтованих переслідувань, а також виступати єдиною можливістю протидії свавільним затриманням, залякуванням, політично мотивованому переслідуванню, катуванням та іншим протиправним діям з боку держави-агресора або її окупаційної адміністрації. При цьому самі адвокати, які працюють на тимчасово окупованих територіях, також нерідко зазнають тиску та переслідувань [179].

Крім того, критичні зауваження щодо відповідного законопроекту висловлені в Аналітичній записці «Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозицій по зміні законодавства», підготовленій експертами низки правозахисних організацій, зокрема ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ», ГО «Донбас СОС», ГО «Крим SOS», БФ «Восток SOS», БО «БФ «Стабілізуєшн Суппорт Сервісез», ГО «Центр прав людини ZMINA» та ГО «Кримська правозахисна група». Автори звертають увагу на висновок ГНЕУ та підкреслюють, що адвокати на тимчасово окупованих територіях України, зокрема в Криму, здійснюють захист прав громадян України у так званих окупаційних судах та часто залишаються єдиним каналом зв'язку таких осіб із їхніми родинами. У підсумку фахівці зазначають, що запровадження нового складу злочину, передбаченого законопроектом № 8077, може створити реальну загрозу для забезпечення прав і законних інтересів громадян України, які перебувають на тимчасово окупованих територіях [228, с. 20–22]. Адвокати також звертають

увагу на проблемах, які можуть виникнути внаслідок криміналізації діяльності адвокатів на окупованих територіях та негативних наслідках прийняття законопроекту № 8077 [272].

Один із авторів законопроекту № 8077 І. Фріс згодом зазначив, що він з колегами отримав багато повідомлень від адвокатської спільноти щодо цього законопроекту. Тому, було зареєстровано альтернативний законопроект № 8301 від 23.12.2022 [249], у якому адвокатів було виключено [161].

Звісно не всі адвокати діють «за покликанням». Окремі особи дійсно співпрацюють з ворогом та надають розвіддані на прифронтовій території [2], очолюють незаконні органи [311; 90], беруть участь у проведенні незаконних референдумів [1] тощо. Однак, є адвокати, які залишились на окупованих територіях та продовжують працювати, адже повинні забезпечувати себе і свою сім'ю. Як слушно зазначає О. Марін, очевидно, що не може будь-яка робота визнаватися колабораційною діяльністю [162].

Очевидно, що адвокат на окупованих територіях буде працювати за законодавством держави-агресора чи окупованих територій. Однак, вважаємо що такі діяння не здатні спричинити істотного впливу на встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України. У випадку співпраці із ворогом, яка несе істотну шкоду – такий адвокат повинен притягуватися до кримінальної відповідальності за відповідними нормами КК України у загальному порядку.

На підсумок слід зазначити, що законопроекти про криміналізацію адвокатської діяльності на окупованих територіях має бути далеко не першим у списку доповнень та удосконалень ст. 111-1 КК. Адже попри численні недоліки конструкції статті на які звертають увагу науковці досі не подано законопроекту який би пропонував їх комплексне вирішення [330, с. 240-242].

Водночас у наукових дослідженнях звертається увага на проблему потенційної кримінальної відповідальності інших професійних груп, зокрема медичних та фармацевтичних працівниць, діяльність яких в умовах тимчасової окупації може перебувати на межі між виконанням професійних

обов'язків і формами співпраці з державою-агресором [175; 341].

Встановлення суб'єктивної сторони є найбільш складним з усіх елементів складу кримінального правопорушення. Законодавчі визначення вини та її форм «прив'язані» до суспільно небезпечних наслідків. Тож можуть бути прийнятні для кримінальних правопорушень із матеріальним складом [107, с. 189]. Однак, колабораційна діяльність є кримінальним правопорушенням із формальним складом. Щодо з'ясування змісту вини у кримінальних правопорушеннях із формальним складом, у науковій літературі сформувалося чотири основні підходи до вирішення цього питання. Відповідно до них такі правопорушення можуть вчинятися:

1. виключно з прямим умислом або з необережності у формі недбалості. У межах цього підходу відсутня необхідність встановлення психічного ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків. Акцент переноситься на саме діяння, з моменту вчинення якого кримінальне правопорушення вважається закінченим, а вина визначається як психічне ставлення особи до дії або бездіяльності. При цьому інтелектуальний елемент умислу охоплює лише усвідомлення суспільно небезпечного характеру поведінки, тоді як ставлення до наслідків не формується і, фактично, не може виникнути;
2. виключно з прямим умислом, оскільки вчинення таких правопорушень з необережності виключається;
3. як умисно, так і з необережності, однак у такому випадку встановлення конкретної форми та виду вини є неможливим;
4. формальних складів кримінальних правопорушень взагалі не існує.

На користь останнього підходу, зокрема, свідчить конструкція норм КК України, що регулюють питання вини. Так, у ст. 23 КК України використано сполучник «та», що вказує на одночасне існування як дії (бездіяльності), так і її наслідків. Аналогічно, у ст.ст. 24 та 25 КК України законодавець оперує як категоріями дії (бездіяльності), так і наслідків, що також підтверджує

відповідну концепцію [107, с. 189-190]. Щодо досліджень форм колабораційної діяльності, то науковці схилиються до того, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності характеризується умислом. Втім, щодо виду умислу думки науковців різняться.

Так, окремі науковці вказують, що колабораційна діяльність може бути вчинена виключно з прямим умислом. При цьому суб'єкт усвідомлює суспільно небезпечний характер власної поведінки (дії чи бездіяльності), передбачає можливі наслідки у вигляді посилення потенціалу або розширення можливостей держави-агресора, окупаційної адміністрації чи збройних формувань, які беруть участь у збройній агресії проти України, та свідомо прагне їх настання [120, с. 148].

Отже, у разі вчинення колабораційної діяльності слід виходити з того, що вина особи проявляється виключно у формі прямого умислу. У зв'язку з цим така форма вини повинна прямо фіксуватися у всіх процесуальних документах, що стосуються встановлення вини особи у вчиненні відповідного кримінального правопорушення [116, с. 104]. У судовій практиці теж зустрічаємо вказівку на прямий умисел обвинуваченого. Наприклад, *«ОСОБА_5 , будучи громадянином України, знаходячись на тимчасово окупованій території Херсонської області, не пізніше 10.07.2022, переслідуючи прямий умисел спрямований на завдання шкоди національним інтересам України, розуміючи протиправність своїх дій, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки своїх дій та бажаючи їх настання добровільно погодився на співпрацю з представниками незаконних збройних формувань рф, та надав згоду на призначення його на посаду «полицейского» в структурі незаконного правоохоронного органу «ГУ МВД Херсонской области», та з метою забезпечення ефективного виконання покладених на нього завдань «полицейского» отримав посвідчення, формений одяг правоохоронного органу рф з надписом «ПОЛИЦИЯ» та зброю від представників держави-агресора... ОСОБА_5 визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення (злочину), передбаченого ч.7 ст.111-1 КК України...» [74].*

Є науковці, які вважають, що колабораційна діяльність характеризується прямим умислом, а злочин, передбачений ч. 8 ст. 111-1 КК України, характеризується прямим умислом до діяння та умислом або необережністю до наслідків [324, с. 134].

Інші – вважають, що суб'єктивна сторона визначається прямим або непрямим умислом (Ю. Василенко [21], К. Гончаренко [96, с. 141], Н. Симоненко [275; с. 92]; колектив авторів ОДУВС [172, с. 25]. Так, Є. Письменський зазначає, що суб'єктивна сторона колабораційної діяльності є однаковою для всіх її проявів і характеризується виною у формі умислу, який може бути як прямим, так і непрямим. У такому випадку особа: 1) усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, тобто розуміє, що шляхом надання допомоги державі-агресору здатна завдати шкоди охоронюваним кримінальним правом цінностям, зокрема інтересам держави у сфері забезпечення національної безпеки; 2) передбачає неминучість або можливість настання такої шкоди; 3) бажає її настання або свідомо допускає, що внаслідок вчинення відповідних дій така шкода може бути заподіяна об'єкту кримінально-правової охорони [264, с. 52; 184, с. 116]. Таку ж позицію підтримує А. Лігун [157, с. 101].

Ця ж позиція є і в судовій практиці. Наприклад, Рівненський міський суд Рівненської області у вирозі зазначив, що *«суб'єктивна сторона кримінального правопорушення передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України характеризується прямим або непрямим умислом»* [54]. Аналогічну думку щодо суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 111-1 КК України висловлює Заводський районний суд м. Запоріжжя [32]. У іншій справі, цей суд зазначає що з прямим і непрямим умислом можуть вчинятися кримінальні правопорушення, визначені ч.ч. 1, 5, 6 ст. 111-1 КК України [31].

Ми погоджуємось із думкою, що колабораційна діяльність може вчинятися із прямим чи непрямим умислом. В обох випадках особа усвідомлює що співпраця з окупантом є порушенням та що такі діяння

завдадуть шкоду суверенітету України, однак вона по різному ставиться до наслідків. Якщо особа чекала на прихід російський військ, підтримує окупаційну політику та хоче співпрацювати з нею, вчиняє діяння, які підпадають під одну чи декілька із форм колабораційної діяльності, то в даному випадку є прямий чи непрямий умисел. Втім, у справах про колабораційну діяльність важливо з'ясовувати чи дійсно діяння особи були суспільно небезпечними (чи була завдана істотна шкода фізичній, юридичній особі, суспільству чи державі – ч. 2 ст. 11 КК України). Адже, як ми зазначали у попередньому розділі, робота на посаді комірника, сторожа не може вважатися колабораційною діяльністю, адже не завдає шкоди національній безпеці держави.

Якщо ж особа співпрацює з загарбниками вимушено (бажання вижити, утримувати сім'ю, страх перед свавільністю дій з боку воєнних формувань в умовах окупації), то це може оцінюватись як обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння: крайня необхідність (ст. 39 КК України) або фізичний або психічний примус (ст. 40 КК України) [329, с. 510].

При дослідженні питання добровільності і вимушеності, слід звернути увагу, що частина форм колабораційної діяльності містить вказівку на добровільність, а частині – ні. Тож, з цього приводу у науковій спільності ведуться активні дискусії. Так, одні науковці не зазначають про цю проблему побудови статті, проте звертають увагу на ознаку добровільності колабораційної діяльності загалом. О. Козаченко та О. Мусиченко вказують, що у вузькому розумінні колабораціонізм – це лише добровільна усвідомлена співпраця [124, с. 408]. Ю. Василенко, аналізуючи питання розмежування колабораційної діяльності та державної зради, зазначає, що положення ст. 111-1 КК України охоплюють різні форми добровільної взаємодії з ворогом у період збройної агресії проти України та умовах тимчасової окупації [21, с. 271].

Друга група науковців (С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова, О. Кравчук,

М. Бондаренко, З. Загине́й-Заболотенко, І. Поштаренко та інші) під час кримінально-правового аналізу вказаної статті здійснюють її буквальне тлумачення та зазначають про обов'язкову ознаку добровільності при кваліфікації діянь лише за ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України [172, с. 25; 131, с. 2; 111, с. 319; 225, с. 184–185, 187].

Інші науковці, думку яких ми підтримуємо, зауважують на тому, що вказівка на «добровільність» у ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України є зайвою та пропонують її виключити. До таких науковців належать В. Кузнецов, М. Сийплові, Ю. Орлов, Н. Прібиткова, А. Андрушко, А. Вознюк, О. Дудоров, І. Жук, В. Кузнецов, Р. Мовчан, Є. Письменський, В. Черней, С. Чернявський, О. Шармар [149, с. 13; 188, с. 43; 184, с. 103-104] та інші.

Як зазначають Є. Письменський та Р. Мовчан, відсутність прямої вказівки на ознаку «добровільності» у відповідних положеннях ст. 111-1 КК України не перешкоджає застосуванню при кримінально-правовій оцінці діянь норм ст. 40 КК України, що регулюють питання фізичного чи психічного примусу. Науковці обґрунтовують, що незалежно від того, чи міститься у диспозиції норми згадка про добровільність, дії, вчинені під впливом примусу, тобто недобровільно, у тому числі передбачені ст. 111-1 КК України, не можуть розглядатися як кримінально протиправні. Відповідно, ознака добровільності поведінки виключається у випадках, коли така поведінка є наслідком примусу, тобто зумовлена наявністю обставин, які особа не могла подолати у конкретній ситуації. Йдеться, зокрема, про випадки, коли рішення щодо участі у колабораційній діяльності приймається під впливом фізичного або психічного тиску з боку представників держави-агресора [216, с. 358]. Тож, вважаємо, що виключення вказівки на добровільність усуне проблему, яка виникає під час кримінально-правової оцінки колабораційних діянь та під час їх кваліфікації [331, с. 263].

Наприклад, у одному із вироків суд встановив, що *жінка здійснювала подворовий обхід жителів села з урною для бюлетенів та наданими їй бюлетенями, у супроводі озброєних військових рф. На судовому засіданні*

обвинувачена вину не визнала. Так, вона повідомила що після окупації почався безлад, проводились перевірки цивільного населення, мешканці населеного пункту були налякані. Всім було відомо про випадок страти військовим рф однієї з мешканок населеного пункту, за непокору. В один із днів біля будинку жінки зупинився військовий автомобіль, з якого вийшло двоє військових, які були одягнені у форму без розпізнавальних знаків, із закритими балаклавами обличчями та які мали при собі зброю. Військові перевірили документи та зазначили, що їм відомо про те, що раніше жінка брала участь у виборчих процесах. Обвинувачена підтвердила це, на що військові вимагали проведення псевдореферендуму у селі. Жінка відповіла, що в неї немає для цього «аргументів», маючи на увазі підстави. Після цього, один з військових запитав у неї, чи її життя не є «аргументом» для цього, при цьому він тримав автомат в її бік та клацав ним. Обвинувачена злякалась і заплакала, після цього військові пішли. Через декілька днів до будинку обвинуваченої знову приїхали двоє російських військових. Вони знову спитали, чи потрібні їй ще якісь «аргументи» для участі в проведенні референдуму. Також вони нагадали, що у неї тяжко хвора, лежача мати. Всі зазначені висловлювання та дії військових обвинувачена розцінювала як погрози собі і близьким. У цій справі суд робить посилання і на ст. 39 КК України і на ст. 40 КК України та зазначає про недоведеність стороною обвинувачення за стандартом поза розумним сумнівом суб'єктивної сторони злочину, а саме: що участь у проведенні зазначеного незаконного референдуму обвинувачена приймала з прямим умислом, добровільно, за відсутності психологічного примусу збоку військовослужбовців збройних формувань рф, тобто що обвинувачена не діяла в стані крайньої необхідності... Суд визнав обвинувачену невинуватою у зв'язку з недоведеністю складу кримінального правопорушення [51].

Під час кваліфікації діянь особи за ч. 3 чи ч. 6 ст. 111-1 КК України обов'язковим є встановлення специфічної мети. Так, метою пропаганди у закладах освіти є сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території

України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України (ч. 3 ст. 111-1 КК України). Метою організації та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією є підтримка держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України (ч. 6 ст. 111-1 КК України).

Втім, не зовсім зрозуміло для чого законодавець виділяє мету саме у цих формах колабораційної діяльності. Адже колабораційна діяльність за своєю суттю у вузькому значенні є співпрацею з ворогом. Така діяльність уже передбачає собою сприяння збройній агресії, встановленню, утвердженню тимчасової окупації, її підтримці, уникненню відповідальності за здійснення рф збройної агресії проти України. Тож діяння, які визначені у інших формах колабораційної діяльності тим чи іншим чином реалізують таку мету. Наприклад, зайняття посади в окупаційній адміністрації чи проведення референдуму також спрямовані на невизнання російського вторгнення, підтримку окупаційного режиму.

Інші форми колабораційної діяльності не передбачають обов'язкове встановлення мотиву і мети, однак вони є обставинами, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК). Як показує аналіз матеріалів судової практики, зокрема за ч.1 ст. 111-1 КК України суди, як правило, не виокремлюють ані мету, ані мотив, що спонукали суб'єкта вчинити кримінальне правопорушення [116, с. 104].

На це також звертає у вирокх суд. Так, у одній із справ *«захисник зазначив, що сторона обвинувачення не надала суду доказів причетності ОСОБА_14 до бандформувань. Крім цього, залишається незрозумілим, якими мотивами керувався ОСОБА_3 при вчиненні інкримінованих йому дій. Також, ОСОБА_3 не повідомляв координати з прив'язкою до об'єктів і його дії не мали цілеспрямованого та систематичного характеру.»* Відхиляючи аргументи сторони захисту, суд зазначив *«Мета і мотив злочину - це*

факультативні ознаки суб'єктивної сторони злочину. Вони вимагають свого встановлення лише у тих випадках, коли про це прямо зазначено у законі (в диспозиції статті Особливої частини КК) або коли вони однозначно випливають із змісту злочину. З огляду на викладене, на переконання суду, встановлення у цьому кримінальному провадженні мотиву злочину не є обов'язковим, оскільки це прямо не зазначено диспозицією ч. 7 ст. 111-1 КК України та не впливає на зміст цього злочину... ОСОБА_3 визнати винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 7 ст. 111-1 КК України[30].

Висновки до розділу 2.

У другому розділі дослідження проведено аналіз об'єкта, об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України.

Об'єкт колабораційної діяльності охоплює суспільні відносини, пов'язані з національною безпекою України, суверенітетом і територіальною цілісністю, що піддаються посяганням через співпрацю з державою-агресором та її окупаційною адміністрацією. Визначено, що саме захист цих конституційних цінностей становить основну мету кримінальної відповідальності за колабораційні дії.

Щодо об'єктивної сторони встановлено, що колабораційна діяльність виявляється у різноманітних діях або бездіяльності, що мають суспільно небезпечний характер і сприяють зміцненню окупаційного режиму або держави-агресора. У цьому контексті увага звертається на конкретні форми вчинення – наприклад, робота у незаконних органах влади, організація та проведення заходів, пропаганда тощо. Особливості об'єктивної сторони включають також необхідність встановлення обставин, за яких ці дії мають місце.

Підрозділ про суб'єктивну сторону висвітлює питання винуватості, що є складним через формальний характер складу злочину. Проаналізовано різні

позиції науковців щодо форм вини, які можуть бути прямим або непрямим умислом, з акцентом на те, що колабораційна діяльність зазвичай характеризується умислом і добровільністю, хоча у законодавстві є суперечності щодо останнього. Виявлено важливість диференціації між добровільними діями та тими, що здійснені під примусом, для правильного кваліфікування злочину та застосування норм кримінального права. Наведено приклад судової практики, який ілюструє врахування примусу та крайньої необхідності як обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Крім того, розглянуто особливості суб'єкта колабораційної діяльності, зокрема питання віку, осудності, громадянства, а також правової кваліфікації осіб, які здійснюють господарську діяльність на окупованих територіях. Виявлено неоднозначності у законодавстві щодо визначення суб'єкта злочину, що потребує уніфікації підходів для забезпечення ефективного правозастосування.

Узагальнюючи, розділ демонструє, що кримінально-правове регулювання колабораційної діяльності є комплексним і включає численні наукові та практичні дискусії, зокрема щодо об'єкта посягання, форм прояву злочину, суб'єктного складу та вини. Вказано на необхідність вдосконалення законодавства з метою усунення суперечностей, що сприятиме більш чіткій і справедливій кваліфікації колабораційних дій у кримінальному провадженні.

Розділ 3.

РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

3.1. Розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України.

Складна будова статті про колабораційну діяльність створює проблему розмежування складів кримінальних правопорушень в межах цієї норми. Невизначеність або широке тлумачення відповідних норм може призводити до зловживань або порушення принципу правової визначеності. Саме тому питання розмежування правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України потребує детального аналізу з урахуванням доктринальних підходів, судової практики та конституційних принципів кримінального права.

Для розмежування посадового колабораціонізму, який передбачений у ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України слід поетапно з'ясувати: 1) орган, у якому особа обійняла посаду; 2) назву посади та 3) функції, які фактично виконувала особа. Для кваліфікації за ч. 2 і ч. 5 ст. 111-1 КК України, особа має працювати у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, за ч. 7 ст. 111-1 КК України – у незаконних правоохоронних чи судових органах.

Наступним етапом є встановлення назви займаної особою посади. Попри те, що на перший погляд із самої назви посади може видаватися очевидним її зміст, сторона обвинувачення зобов'язана з'ясувати конкретні функції, які особа фактично виконувала або повинна була виконувати, незалежно від формального найменування посади. При цьому застосування норм українського законодавства для визначення змісту таких функцій є неможливим. Наприклад, особа може обіймати посаду «заступника начальника», однак фактично виконувати функції охоронця. Відповідні обов'язки можуть бути закріплені у внутрішніх документах, зокрема посадовій інструкції. З огляду на те, що держава-агресор подає інформацію у

викривленому та вигідному для себе форматі, така невідповідність між назвою посади і реальними функціями є цілком очікуваною.

Водночас аналіз судових рішень свідчить, що у частині вироків взагалі не конкретизуються функції, які виконувала особа [44; 75; 28], або ж навіть не зазначається її конкретна посада [81]. Додаткові труднощі при дослідженні судової практики створює також те, що окремі вирoki ухвалюються у порядку спрощеного провадження або на підставі угод, що істотно обмежує можливість встановлення всіх фактичних обставин справи [333, с. 805].

Цікавим у цьому аспекті є вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 02.09.2024. У цій справі *особа обіймала посаду начальника відділу земельних відносин «Военно-гражданская администрация пгт Куйбышево Пологовского района Запорожской области»*, втім функції та повноваження цієї особи достовірно встановити не виявилось можливим. Суд констатував, що *«фактично єдиним, на чому ґрунтується обвинувачення в цій частині, це назва посади «начальник відділу», що зазвичай вказує на наявність організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, однак в даному випадку це є лише припущенням, адже не можна виключати іншого – обвинувачений не був наділений такими функціями. Беручи до уваги підвищений поріг вимогливості до доказування у кримінальних провадженнях in absentia, суд приходить до висновку, що за відсутності конкретних і змістовних доказів ствердження обвинувачення про наділення обвинуваченого організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями не доведено поза розумним сумнівом, що виключає кваліфікацію його діяння за ч. 5 ст. 111-1 КК України... за таких умов, оскільки всі сумніви слід тлумачити на користь обвинуваченого, суд приходить до висновку, що діяння обвинуваченого містить склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 111-1 КК України»* [46]. Як бачимо, у цій справі суд вважає що сама посада керівника не означає, що особа виконує функції, визначені ч. 5 ст. 111-1 КК України, з чим ми абсолютно погоджуємось

Під час здійснення кваліфікації діянь необхідно враховувати, чи спричинили дії особи істотну шкоду інтересам держави, тобто визначати, чи можуть такі дії вважатися малозначними у контексті застосування ч. 2 ст. 111-1 КК України. О. Марін обґрунтовано зазначає, що окремі категорії працівників, зокрема кухарі, сторожі, водії та інші, навіть у разі їх роботи в незаконних органах влади, не здатні в межах виконання своїх трудових функцій суттєво вплинути на процес встановлення чи утвердження тимчасової окупації частини території України. У зв'язку з цим такі діяння слід розглядати як малозначні [162]. Водночас аналіз правозастосовної практики свідчить про іншу тенденцію, оскільки до кримінальної відповідальності притягуються особи, дії яких за своїм змістом можуть бути віднесені до малозначних.

Так, наприклад, у вироку зазначено, що *громадянка України ОСОБА_3, будучи обізнаною про факт окупації м. Снігурівка Баштанського району Миколаївської області збройними силами російської федерації, усвідомлюючи, що суверенітет України поширюється на всю її територію, а сама держава є унітарною та її територія в межах державного кордону є цілісною і недоторканою, розуміючи, що Миколаївська область є складовою частиною України, а порядок формування органів виконавчої влади визначається виключно Конституцією та законами України, діючи умисно та в інтересах держави-агресора, у період з серпня 2022 року по 11 листопада 2022 року добровільно обіймала посаду «кухаря» у так званому «Государственном бюджетном образовательном учреждении Херсонской области «Снигиревская школа Снигиревского муниципального округа».*

При цьому, всупереч вимогам Закону України «Про місцеве самоврядування», вона здійснювала дії, спрямовані на підготовку до початку освітнього процесу у вказаному закладі, який на підставі так званого «Временного положения», ухваленого окупаційною адміністрацією («Военно-гражданской администрацией Снигиревского района Херсонской области»), перебував під її контролем.

У підсумку такі дії були кваліфіковані за ч. 2 ст. 111-1 КК України як

добровільне зайняття громадянином України посади, що не пов'язана з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у структурі окупаційної адміністрації держави-агресора [25]. Обвинувачена визнала вину та уклала угоду з прокурором. Втім, складно погодитись, що кухарка, яка готувала дітям їсти у школі завдала шкоду національній безпеці України.

Особливу увагу в межах аналізованої судової практики привертають вироки Снігурівського міськрайонного суду Миколаївської області, Бобринецького районного суду Кіровоградської області (до якого було тимчасово передано територіальну підсудність справ Снігурівського районного суду у зв'язку з неможливістю здійснення правосуддя під час воєнного стану за рішенням Верховного Суду на період з 16.03.2022 по 31.03.2023 [247; 230]) та Казанківського районного суду Миколаївської області (куди окремі кримінальні провадження скеровувалися через відсутність необхідної кількості суддів для їх розподілу [299]). Зокрема, у період з 03.04.2023 по 02.10.2023 було ухвалено 16 вироків за ч. 2 ст. 111-1 КК України стосовно осіб, які обіймали посади охоронців. Із них: у закладах дошкільної освіти – 7 випадків [26; 59; 60; 62; 67; 69; 61], у школах – 3 [37; 65; 70], у військово-цивільних адміністраціях – 3 [63; 64; 58], у будинках дитячої та юнацької творчості – 2 [68; 71], у дитячо-юнацькій спортивній школі – 1 [66].

У змісті вироків зазначається, що відповідні особи виконували обов'язки з чергування, спрямовані на недопущення сторонніх осіб, а в окремих випадках також здійснювали певні господарські роботи. Така практика свідчить про застосування формального підходу до кваліфікації дій осіб, які перебували на тимчасово окупованих територіях. Очевидно, що виконання функцій охоронця у закладі освіти не може розглядатися як таке, що спричиняє істотну шкоду державі, а відтак подібні діяння мають ознаки малозначності.

Про шаблонність і формалізованість підходу до розгляду таких справ

свідчить і наявність однакової описки у 15 із 16 вироків (за винятком рішення Казанківського районного суду Миколаївської області [37]), де замість коректного формулювання «адміністративно-господарських функцій» використано термін «фінансово-господарських функцій».

До категорії малозначних доцільно було б віднести, зокрема, діяння комірника, який забезпечував належний стан приміщення та здійснював прибирання території місцевого будинку культури, навіть з урахуванням того, що це приміщення використовувалося окупаційною владою для проведення агітаційних заходів [36]. Подібним чином слід оцінювати і дії провідного інженера з охорони праці лісгоспу, який займався отриманням і розподілом гуманітарної допомоги, а також брав участь у зборах [45].

На проблему відмежування колабораційної діяльності від малозначних діянь звертає увагу й Є. Письменський. Науковець підкреслює, що дії, пов'язані з розповсюдженням гуманітарної допомоги, продуктів харчування чи медикаментів, навряд чи можуть спричинити шкоду національним інтересам держави. Аналізуючи судову практику, він доходить висновку, що у випадках надання допомоги вразливим категоріям населення, які перебувають в умовах окупації, суди мали б застосовувати положення ч. 2 ст. 11 КК України, визнаючи такі діяння малозначними [164, с. 121–123]. Зазначена позиція видається обґрунтованою та заслуговує на підтримку [333, с. 806–806].

Так як відповідальність настає з моменту обіймання відповідної посади, то кожне наступне діяння особи на цій посаді: незаконні політичні заходи, інформаційна діяльність у співпраці з окупантами і т.д. повинні бути кваліфіковані окремо.

Однак, незрозумілою залишається ситуація щодо освітян. Судова практика показує, що керівників закладів освіти (завідувачів, директорів, ректорів) притягають до кримінальної відповідальності не за обіймання посади, а за конкретну діяльність – впровадження стандартів освіти або пропаганду у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України). Такий підхід

видається не зовсім справедливий, адже у розділі 2.2 ми аналізували судові вироки, у яких до кримінальної відповідальності притягнуто сторожів (охоронців) закладів освіти за ч. 2 ст. 111-1 КК України. А шкода, яка завдана внаслідок кожного із цих діянь є дуже різною. Тож виникає питання: Чи слід додатково кваліфікувати діяння керівника закладу освіти за ч. 2 або ч. 5 ст. 111-1 КК України?

За визначенням закону до «окупаційної адміністрації рф» входять державні органи, структури, які здійснюють управління окупованими територіями, в т.ч. органи, організації, підприємства та установи, включаючи правоохоронні та судові органи, нотаріусів та суб'єктів адміністративних послуг [242]. Тож військово-цивільна адміністрація окупованої території керує усіма закладами освіти, зокрема через його керівника. Кожен очільник такого закладу укладає угоду чи договір з військовою-цивільною адміністрацією окупаційної влади, а сам заклад, як зазначають окупанти «створюється» або «реорганізовується» (фактично тільки перейменовується) при цих же адміністраціях.

Керівник закладу освіти виконує організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, адже розпоряджається майном закладу освіти, персоналом. Однак, як слушно зазначає О. Марін, варто розрізняти статус установи, де працює особа. Якщо установа виконує суто професійні (не владні) функції (управління охорони здоров'я та лікарні, управління освіти та школи чи інші заклади освіти), то зайняття посад у такій категорії установ, не є злочином і не тягне за собою кримінальної відповідальності [162]. Отже, фактично саме зайняття посади директора закладу освіти не повинно бути кваліфіковано за ч. 5 ст. 111-1 КК України. Попри це, поодинокі випадки притягнення директора до кримінальної відповідальності за ч. 3 та за ч. 5 ст. 111-1 КК України зустрічаються на практиці.

Наприклад, окрім ст. 3 ст. 111-1 КК України за пропаганду у закладах освіти та впровадження стандартів освіти країни-агресора, суд встановив, що *«...у невстановлені досудовим розслідуванням дату та час ОСОБА_5*

окупаційною владою російської федерації була перепризначена на посаду директора Рівненського ліцею в с. Рівне Генічеського району Херсонської області та отримала повноваження з виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій щодо діяльності цього закладу. В подальшому, але не пізніше 27.07.2022, Рівненський ліцей окупаційною владою Херсонської області перейменований в «державну бюджетну освітню установу Херсонської області «Рівненська школа генічеського муніципального округу» (государственное бюджетное образовательное учреждение херсонской области «ровненская школа генического муниципального округа») та на виконання наказу Департаменту освіти і науки Херсонської області «Про прийняття державних бюджетних освітніх установ до нового 2022-2023 навчального року» від 22.08.2022 №212 прийнятий до державної системи освіти країни агресора російської федерації. Таким чином, ОСОБА_5 своїми умисними діями добровільно зайняла посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території. Суд кваліфікує дії обвинуваченої ОСОБА_5 за ч. 5 ст. 111-1 КК України, як добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території [76].

Аналогічно таку кваліфікацію дій отримала «ОСОБА_5, яка окупаційною владою Російської Федерації була призначена на посаду директора Генічеської санаторної школи-інтернату в м. Генічеськ Херсонської області та отримала повноваження з виконання організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій щодо діяльності цього закладу [77].

Тож, не можемо погодитись із рішенням суду, що «..лише самого факту добровільного зайняття громадянином України однієї із таких (не уточнено яких – прим. Т.Ю.) посад достатньо для кваліфікації відповідних дій за ч. 3

ст. 111-1 КК України. Адже суспільна небезпечність їх є очевидною: особа впроваджує стандарти освіти держави-агресора у закладах освіти, що допомагає агресору закласти в розумінні здобувачів освіти хибного сприйняття щодо агресії проти України...» [79]. Втім, ч. 3 ст. 111-1 КК України взагалі не передбачає зайняття якої-небудь посади. Обґрунтування, яке використав суд стосується виключно посадового колабораціонізму. А саме речення «вирвано» з контексту вебінару для суддів, яке проводили Н. Антонюк та Г. Анісімов. В оригіналі це речення відображено у текстовому підсумку результату вебінару та відповідній презентації: «Лише самого факту добровільного зайняття громадянином України однієї із таких посад достатньо для кваліфікації відповідних дій *за частинами 2, 5 або 7 ст. 111-1 КК України*» (курсив – Т.Ю.) [11; 12].

Інша буде ситуація, якщо особа керує не державним, а приватним закладом освіти. Так як надання освітніх послуг передбачає необхідності реєстрації особи як підприємця чи створення юридичної особи за вимогами держави-агресора та сплату податків, то це, відповідно, може бути кваліфіковано як провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади (ч. 4 ст. 111-1 КК України).

Іншою проблемою, яку спостерігаємо із аналізу судової практики є розмежування форм колабораційної діяльності в інформаційній сфері: ч. 1 ст. 111-1 КК України (публічне заперечення, заклик...), ч. 3 ст. 111-1 КК (пропаганда у закладах освіти), ч. 6 ст. 111-1 КК України (здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державною-агресором, окупаційною адміністрацією). Кожна з цих форм колабораційної діяльності має спільні ознаки: 1) висловлення певних поглядів; 2) антиукраїнський характер; 3) публічність (хоча ця ознака прямо зазначена тільки у ч. 1 ст. 111-1 КК України, однак вона притаманна ч. 3 і ч. 6 ст. 111-1 КК України); 4) співпраця з державою-агресором (ця ознака зазначена тільки у ч. 6 ст. 111-1 КК України, втім ст. 111-1 КК України завжди стосується співпраці з державою-агресором,

про що ми уже зазначали раніше).

Так, за ч. 1 ст. 111-1 КК України кваліфікують публічні заперечення збройної агресії чи публічні заклики до підтримки рішень, дій держави-агресора. Наприклад, перебуваючи на ринку, особа закликала перехожих отримувати паспорти громадянина рф, переконувала що окупаційна адміністрація допоможе усім пенсіонерам, а життя буде ще краще ніж до окупації.

Пропаганда у закладах освіти (ч. 3 ст. 111-1 КК України) це по суті теж певні публічні заперечення збройної агресії чи заклики на підтримку окупанта. Однак, пропаганда є більш тривалою діяльністю, а не разовою дією, як ч. 1 ст. 111-КК України. Тобто, створюється ціла система, в якій чим більше контролю над тим, що чують люди, тим краще. Тому, один виступ не можна вважати пропагандою.

Так, наприклад, Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області визнав *громадянку України ОСОБА_6 винною у здійсненні пропаганди в закладах освіти незалежно від їх типу та форми власності з метою сприяння збройній агресії проти України, утвердження тимчасової окупації частини її території, а також уникнення відповідальності держави-агресора за вчинення такої агресії. Суд встановив, що, перебуваючи на тимчасово окупованій території Херсонської області у травні 2022 року (точний час не встановлено), ОСОБА_6, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, діючи умисно, всупереч інтересам України, її суверенітету та територіальній цілісності, добровільно, без застосування примусу, погодилася на пропозицію представників окупаційної адміністрації рф щодо впровадження стандартів освіти держави-агресора в освітніх закладах на тимчасово окупованій території.*

Реалізуючи досягнуті домовленості, у травні 2022 року ОСОБА_6, перебуваючи в смт Сиваське Генічеського району Херсонської області, добровільно обійняла посаду директора так званого «государственного бюджетного образовательного учреждения Херсонской области «Сивашская

школа №2» Новотроїцького муніципального округу». З метою забезпечення впровадження освітніх стандартів держави-агресора вона у липні 2022 року пройшла відповідні курси перекваліфікації на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим, після чого приступила до виконання своїх службових обов'язків.

Крім цього, починаючи з травня по грудень 2022 року (точний час не встановлено), ОСОБА_6 організовувала та проводила виховні заходи пропагандистського характеру, спрямовані на працівників закладу освіти, учнів та їхніх батьків. Також за її розпорядженням під час урочистих заходів у закладі систематично виконували гімн російської федерації та піднімали її державний прапор.

У період з травня 2022 року і надалі, перебуваючи на посаді директора зазначеного закладу, виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, ОСОБА_6 умисно, з особистих і політичних мотивів, впроваджувала та забезпечувала приведення освітнього процесу у відповідність до стандартів держави-агресора, а також здійснювала пропаганду у закладі освіти. Це проявлялося, зокрема, у вилученні української мови та українознавчих дисциплін із навчальної програми, запровадженні вивчення російської мови, історії та географії росії, мілітаризації освітнього процесу, схилянні педагогічних працівників до співпраці, а також переслідуванні вчителів, які відкрито демонстрували свою українську національну ідентичність.

Таким чином, суд дійшов висновку, що ОСОБА_6 вчинила всі дії, які вважала необхідними для доведення злочину до кінця, зокрема щодо здійснення пропаганди в закладах освіти та впровадження стандартів освіти держави-агресора з метою сприяння збройній агресії проти України, утвердження тимчасової окупації її території та уникнення відповідальності за такі дії [33].

Наведений приклад судової практики переконливо свідчить про те, що пропаганда у закладах освіти у розумінні ч. 3 ст. 111-1 КК України не може

розглядатися як одноактне висловлювання чи окремий публічний прояв позиції особи. Її сутність полягає у цілеспрямованій, систематичній діяльності, що має ознаки тривалого ідеологічного впливу на осіб. Йдеться не стільки про комунікацію, скільки про формування стійкого інформаційно-ціннісного середовища, у межах якого поступово змінюються світогляд дітей, педагогів і батьків, нормалізується присутність окупаційної влади та легітимізується збройна агресія держави-агресора. Саме ця тривалість і повторюваність відрізняє пропаганду від разових форм публічних заперечень чи закликів, передбачених іншими складами кримінальних правопорушень.

Крім того, специфіка освітнього середовища істотно підвищує суспільну небезпечність відповідних діянь. Заклад освіти виконує не лише освітню функцію, але й формує базові цінності, громадянську ідентичність та правосвідомість підростаючого покоління. Втручання у цей процес шляхом витіснення українського культурного та мовного компонентів, символічної мілітаризації освітнього простору фактично спрямоване на довгострокове переформатування національної ідентичності. На відміну від більшості інших форм колабораційної діяльності, наслідки яких мають ситуативний або короткостроковий характер, вплив на освітню сферу здатен проявлятися протягом багатьох років, оскільки сформовані в дитячому та підлітковому віці установки, переконання й моделі поведінки відзначаються високим рівнем стійкості та важко піддаються подальшій корекції. У результаті створюються передумови для формування покоління осіб із спотвореним сприйняттям історичних подій, легітимізацією окупаційної влади, що, у свою чергу, може ускладнювати процеси реінтеграції деокупованих територій та відновлення єдиного правового і культурного простору держави. Таким чином, шкода заподіюється не лише поточним інтересам державної безпеки, а й майбутньому державності як такої, що об'єктивно зумовлює підвищений ступінь суспільної небезпечності цього різновиду колабораційної діяльності.

У ч. 3 ст. 111-1 КК України також передбачено що пропаганда має здійснюватися у закладах освіти. Тобто, є чітко визначене місце вчинення

цього злочину, яке є важливим для відмежування ч. 3 ст. 111-1 КК України від інших форм колабораційної діяльності. Однак, при буквальному тлумаченні, до пропаганди у закладі освіти можуть бути віднесені усі виступи та звернення (з метою зазначеною у цій частині статті) здійснені у школі, коледжі, університеті тощо, незалежно від того ким є ця особа (працівником закладу освіти чи ні) [334, с. 254] та на яку аудиторію вони спрямовані. Тобто, якщо в закладі освіти проводяться зустрічі російської партії із місцевими жителями, які за своєю суттю вже є пропагандистськими – такі діяння теж підпадають під ч. 3 ст. 111-1 КК України. Адже місце вчинення цього правопорушення – заклад освіти. Однак, це невірно.

Частина 3 ст. 111-1 КК України безпосередньо пов'язана зі сферою освітнього процесу, оскільки стосується впливу керівників і педагогічних працівників на молодь, а також формування їхнього сприйняття подій, що відбуваються в державі. Пропагандистська діяльність у цьому контексті має системний характер і реалізується різноманітними способами: під час загальних зборів учнів і студентів, у межах навчальних занять, через організацію спортивних, освітніх і наукових заходів, святкових подій за участю здобувачів освіти, а також за допомогою літератури, мистецтва та інших засобів впливу.

Аналіз судових рішень свідчить, що у всіх випадках притягнення до відповідальності за здійснення пропаганди відповідні дії вчиняли особи, які обіймали керівні посади (зокрема заступники деканів, директори, ректори, проректори) [300; 298; 294; 297; 295; 296] або поєднували управлінські та викладацькі функції [293]. Водночас не можна виключати можливість здійснення пропаганди і звичайними педагогічними працівниками. Наприклад, класний керівник може систематично впливати на учнів під час уроків, виховних годин чи позакласних заходів.

Крім місця вчинення, суттєве значення для кваліфікації має спрямованість пропаганди на конкретну аудиторію – дітей, учнів, студентів. Йдеться про осіб, які з огляду на вік та рівень розвитку не завжди здатні

критично оцінювати інформацію, повною мірою усвідомлювати події, що відбуваються, і тому є більш вразливими до маніпуляцій, навіювання та інших форм впливу з боку дорослих [184, с. 85].

Крім того, пропагандистська діяльність може здійснюватися і поза межами закладу освіти, але в межах освітнього процесу, наприклад під час екскурсій, конкурсів, змагань чи інших заходів, передбачених навчальною програмою.

З огляду на викладене, з метою забезпечення єдиного розуміння та уніфікованого застосування норми, а також акцентування уваги на учасниках освітнього процесу (здобувачах освіти та педагогічних працівниках), а не на місці її реалізації, доцільно виключити із ч. 3 ст. 111-1 КК України словосполучення «заклад освіти» та викласти диспозицію цієї норми у такій редакції:

Здійснення громадянином України пропаганди під час освітнього процесу з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в освітній процес [334, с. 254].

На ще одну проблему відмежування ч. 1 ст. 111-1 КК України від ч. 3 ст. 111-1 КК України звертає увагу А. Гутник. Авторка провела аналіз повідомлення про підозру директорці школи за ч. 3 ст. 111-1 КК України. у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора та зазначила, що до таких епізодів, зокрема, було віднесено і публікацію у пропагандистському Телеграм-каналі фото директорки на фоні прапорів росії та портрету путіна у кабінеті і її відео-виступ для Телеграм-каналу [102].

У Єдиному державному реєстрі судових рішень знайдено вирок у цій справі, винесений Ленінським районним судом міста Запоріжжя. Так, судом встановлено, що «... ОСОБА_3 реалізуючи свій злочинний умисел, направлений

на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти, ОСОБА_3 ,після повної окупації військовослужбовцями збройних сил російської федерації території смт.Якимівка Мелітопольського району Запорізької області, тобто зсередини квітня2022року,перебуваючи на території зазначеного селища міського типу, усвідомлюючи, що в Україні введено воєнний стан, керуючись ідеологічними та корисливими мотивами, добровільно погодилась на співпрацю з окупаційною владою російської федерації, та добровільно прийняла пропозицію та обійняла посаду директора «Акимовской школы №26», яка розташованана тимчасово окупованій території.

З метою підтримки дій окупаційної влади російської федерації у період з середини квітня 2022 року до 18 листопада 2022 року ОСОБА_3 , будучи громадянкою України, як директор «Акимовской школы №26», знаходячись у смт Якимівка Мелітопольського району Запорізької області, тобто на тимчасово окупованій території, прийняла участь у публікаціях з постановочними кадрами для пропагандистських засобів масової інформації окупаційної влади на каналі « ІНФОРМАЦІЯ_2 », розміщеному у месенджері «Telegram» за web-адресою ІНФОРМАЦІЯ_3 інформаційному пості від 01.07.2022 на вказаному каналі, ОСОБА_3 прокоментувала здійснений за допомогою органів окупаційної влади екстрений ремонт у будівлі «Акимовской школы №26», висловила подяку голові окупаційної влади ОСОБА_6 , надію про подальше співробітництво з органами окупаційної влади для виведення школи на кращий рівень. Крім того, в інформаційному пості на вказаному каналі від 01.09.2022, присвяченому «Дню знань», ОСОБА_3 висловила велику подяку представникам окупаційної влади ОСОБА_6 , та його заступнику, вчителям та технічному персоналу, наголосивши, що з їхньою допомогою існує надбане. Також, в інформаційному пості на вказаному каналі від 26.09.2022, присвяченому загальному збору «Мы Великая Россия», ОСОБА_3 присутня на фото з прапорами та портретом президента країни-агресора у кабінеті, при цьому текст інформаційного посту несе слова подяки останній за підтримку

окупаційної влади. Окрім цього, в інформаційному пості на вказаному каналі від 21.10.2022, присвяченому робочому візиту міністра освіти з числа окупаційної влади ОСОБА_7, ОСОБА_3 присутня на фото прибулих у залі засідань для вирішення організаційно-розпорядчих питань.

Тим самим, ОСОБА_3, використовуючи отримані повноваження спланувала та організувала освітній процес в очолюваній нею «Акимовской школе №26» у відповідності до вимог законодавства про освіту країни-агресора, а саме федеральний закон «Об образовании в российской федерации»...Тобто, ОСОБА_3 вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 3 ст. 111-1 КК України, а саме вчинила умисні дії, спрямовані на впровадження громадянином України стандартів освіти держави-агресора в учбовому закладі» [41].

На думку А. Гутник, кожен із цих епізодів слід було кваліфікувати самостійно. Так, публікацію у телеграм-каналі за ч. 1 ст. 111-1 КК України або ч. 3 ст. 436-2 КК України, адже фото на фоні портрету путіна та прапорів у службовому кабінеті директора: (1) не підтверджує впровадження стандартів освіти країни-агресора; (2) висловлює підтримку політики путіна; (3) робить це публічно. Відеоролик, у якому директорка дякує окупаційній владі за ремонт слід кваліфікувати за ч. 3 ст. 436-2 КК України. Адже у цьому відео директорка дає коментар: (1) місцевому пропагандистському каналу; (2) у позаосвітній період (влітку); (3) інформація спрямована на аудиторію читачів/слухачів медіа, а не учасників освітнього процесу [102, с. 75-76]. Обидва епізоди загалом не пов'язані з освітнім процесом та не підтверджують здійснення впровадження стандартів освіти країни-агресора.

Схожі випадки також зустрічаємо у інших справах. Наприклад, не знайшли своєї кваліфікації діяння директорки: щодо надання інтерв'ю та висловлення вдячності російській владі за їх участь в функціонуванні школи, надіслане обладнання для школи, а також про майбутні плани щодо роботи цієї школи в нових умовах [77]; щодо участі у постановочному відео для пропагандистських засобів масової інформації окупаційної влади, на якому в

приміщенні ліцею директорка демонструвала коробки з-під комп'ютерної техніки та коментувала, що вона надана до вказаного закладу для організації освітнього процесу за освітніми стандартами та навчальними планами російської федерації [76]. В обох випадках діяння директорок було кваліфіковано за ч. 3, 5 ст. 111-1 КК України. Про помилковість кваліфікації за ч. 5 ст. 111-1 КК України йшлося раніше. Як бачимо, для якісної кваліфікації колабораційної діяльності треба враховувати багато умов та факторів, які на неї впливають.

Наведена позиція свідчить про наявність суттєвої проблеми розширювального тлумачення ознак ч. 3 ст. 111-1 КК України у правозастосовній практиці. Фактичне ототожнення будь-яких публічних проявів лояльності до окупаційної влади з «впровадженням стандартів освіти держави-агресора» розмиває межі складу кримінального правопорушення. За відсутності безпосереднього зв'язку відповідних дій з організацією або змістом освітнього процесу такі епізоди втрачають ознаки співпраці у сфері освіти й набувають характеру інформаційно-пропагандистської активності, що має кваліфікуватися за іншими нормами кримінального закону.

З огляду на це, ключовим критерієм відмежування ч. 1 ст. 111-1 КК України та ч. 3 ст. 111-1 КК України доцільно вважати не форму зовнішнього вираження поведінки (публікація, виступ, фото чи коментар), а її функціональне спрямування та реальний вплив на освітній процес. Якщо дії особи спрямовані на трансформацію змісту навчання, кадрової політики, мовного режиму, організаційної структури закладу чи впровадження нормативних актів держави-агресора, йдеться саме про інституційне впровадження стандартів освіти. Натомість публічні висловлювання, участь у медіа-матеріалах або символічна демонстрація підтримки окупаційної влади, які не пов'язані з виконанням управлінських чи педагогічних функцій, за своєю правовою природою є самостійними інформаційними проявами колабораціонізму і не повинні штучно «поглинатися» більш тяжким складом.

Здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором

(ч. 6 ст. 111-1 КК України) слід також відмежовувати від ч. 1 ст. 111-1 КК України. На цю проблему також звертають науковці [128, с. 399]. В обох випадках інформація може поширюватися у мережі Інтернет або за допомогою засобів масової інформації (п. 1 Примітки до ст. 111-1 КК України). Водночас доцільним видається використання терміна «медіа», який використано у профільному законі та який набрав чинності 31.03.2023 [241].

Основною відмінністю між цими формами колабораціонізму є характер взаємодії особи з представниками держави-агресора та ступінь інституціоналізації її діяльності. Для кваліфікації за ч. 6 ст. 111-1 КК України необхідною є саме співпраця, тобто спільне створення, збирання, одержання чи поширення інформації разом із представником держави-агресора, окупаційної адміністрації або під їх координацією, контролем чи матеріальною підтримкою. Така співпраця може виявлятися у виконанні редакційних завдань, участі у підготовці сюжетів чи програм, погодженні змісту матеріалів. Інакше кажучи, особа стає елементом організованої пропагандистської інфраструктури, а її діяльність набуває системного характеру.

Натомість створення інформації (закликів і заперечень) за ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачає що особа робить це самостійно. Передбачає автономність поведінки суб'єкта. Особа діє самостійно, без погодження чи інструктажу з боку представників держави-агресора, без включення до організаційних структур окупаційної адміністрації та без виконання визначених ними функцій. У таких випадках ідеться про індивідуальні, хоча й суспільно небезпечні, прояви публічної підтримки чи виправдовування агресії, але не про участь у спільній інформаційній діяльності.

Суттєве значення має і часовий та функціональний критерій. Ч. 6 ст. 111-1 КК України охоплює саме інформаційну діяльність як процес, тобто тривалу, повторювану або організовану активність, що має ознаки професійності чи систематичності. Йдеться про низку взаємопов'язаних дій, об'єднаних спільною метою інформаційного впливу на аудиторію в інтересах держави-

агресора. Водночас за ч. 1 ст. 111-1 КК України здебільшого кваліфікується разове або епізодичне діяння, яке не формує самостійної інформаційної кампанії.

Так, якщо особа створює декілька відеороликів на підтримку держави-агресора, які систематично виходять на місцевому пропагандистському телеканалі, готуються за участю представників окупаційної адміністрації та є складовою узгодженої медійної політики, такі дії слід розглядати як інформаційну діяльність у співпраці з агресором і кваліфікувати за ч. 6 ст. 111-1 КК України. У цьому разі кількість окремих матеріалів не має самостійного значення, оскільки вони становлять елементи єдиного процесу. Натомість якщо особа одноразово записала відеоролик із закликами на підтримку держави-агресора та опублікувала його на власній сторінці у соціальних мережах без будь-якої координації з окупаційними структурами, такі дії утворюють склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 111-1 КК України. Кожна наступна публікація у такому разі може кваліфікуватися окремо за ч. 1 ст. 111-1 КК України або за ст. 436-2 КК України залежно від змісту матеріалу та інших обставин.

Аналогічні підходи застосовуються і щодо організації, проведення, активної участі у політичних заходах, передбачених ч. 6 ст. 111-1 КК України. Хоча зовні такі дії також пов'язані з публічними висловлюваннями чи закликами, їх суспільна небезпечність полягає у заздалегідь спланованому, організованому характері та спрямованості на масовий вплив. Це не спонтанна заява у випадковому місці, а подія з визначеними датою, часом, місцем і цільовою аудиторією, що має сценарій, координацію учасників і чітко сформульовану політичну мету.

З огляду на це, проведення зустрічі представників російської політичної сили з місцевими жителями у закладі освіти, а також організація чи активна участь у такому заході, повинні кваліфікуватися саме за ч. 6 ст. 111-1 КК України, оскільки йдеться не про окремі висловлювання, а про структуровану політичну діяльність у взаємодії з окупаційними суб'єктами.

Слід також розмежовувати організацію, проведення та активну участь у заходах політичного характеру (ч. 6 ст. 111-1 КК України) від участі в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території або публічні заклики до їх проведення (ч. 5 ст. 111-1 КК України).

Це розмежування має значення для правильної юридичної оцінки діянь, оскільки обидві норми стосуються схожих форм колабораційної діяльності, але відрізняються за об'єктом посягання та ступенем конкретизації. Проблема полягає у тому, що вибори і складові цього процесу (наприклад, передвиборча агітація) це теж політичні заходи. Тобто, ч. 6 ст. 111-1 КК України за своїм змістом охоплює ч. 5 ст. 111-1 КК України: організація і проведення політичних заходів включає в себе організацію і проведення незаконних виборів чи референдумів. Тож, даному випадку є конкуренція загальної та спеціальної норм, коли загальна норма (ч. 6 ст. 111-1 КК) формально поглинає спеціальну (ч. 5 ст. 111-1 КК), що створює ризики неоднакового застосування закону на практиці.

Для розмежування ч. 5 і ч. 6 ст. 111-1 КК України слід з'ясовувати загальну політичну ситуацію на тимчасово окупованій території. Адже, якщо розпочато виборчий процес, то переважно всі заходи політичного характеру проводяться в межах цього процесу. Отже, дії осіб, які здійснюють організацію та проведення заходів політичного характеру в цей час (з метою проведення виборів і в межах виборчого процесу) мають бути кваліфіковані за ч. 5 ст. 111-1 КК України, а ця норма вважатися спеціальною щодо ч. 6 ст. 111-1 КК України. Після проведення виборів та оголошення офіційного результату, організацію і проведення заходів політичного характеру слід кваліфікувати за ч. 6 ст. 111-1 КК України.

При цьому ключовим критерієм розмежування виступає не лише хронологічний період, а й доведена мета дій особи: якщо заходи безпосередньо обслуговували виборчий процес і були його невід'ємною частиною, пріоритет має спеціальна норма ч. 5 ст. 111-1 КК України; якщо ж

вони мали самостійний політичний характер поза виборчим контекстом – застосовується ч. 6 ст. 111-1 КК.

Загалом не зовсім зрозуміло, чому законодавець визначив що за проведення незаконних виборів відповідальність має бути м'якшою ніж за проведення будь-якого іншого незаконного політичного заходу. Така диференціація санкцій виглядає непослідовною з позицій принципів пропорційності та справедливості покарання, адже незаконні вибори є одним із найвідчутніших проявів легітимізації окупаційного режиму, що не поступається за суспільною небезпекою іншим політичним заходам. Вважаємо, що відповідальність за ці дії повинна бути однаковою.

Також видається алогічно, що кримінальна відповідальність за публічні заклики до проведення незаконних виборів та/або референдуму (ч. 5 ст. 111-1 КК України) є такою ж як за організацію, проведення або участь у проведенні незаконних виборів (ч. 5 ст. 111-1 КК України) та карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років із додатковими покараннями. Особа не може бути позбавлена волі за публічні заклики в той час, коли кримінальна відповідальність за публічні заклики до підтримки рішень чи дій держави-агресора, збройних формувань, окупаційної адміністрації (ч. 1 ст. 111-1 КК України) і яка, за своїм змістом, охоплює публічні заклики до проведення незаконних виборів (ч. 6 ст. 111-1 КК України), передбачає позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Тому, відповідну частину слід виключити із ч. 5 ст. 111-1 КК України, а публічні заклики до незаконних виборів, референдуму кваліфікувати за ч. 1 ст. 111-1 КК України.

Науковці також слушно звертають увагу на те, що у ч. 5 і у ч. 6 ст. 111-1 КК України невдало використано єднальний сполучник «та» у формулюванні диспозиції «організація *та* проведення» (курсив – Т.Ю.) [264, с. 60-61]. З урахуванням вищевикладеного, доцільно викласти ч. 5 ст. 111-1 КК України у такій редакції:

«Добровільне зайняття громадянином України посади, пов'язаної з

виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також організація чи проведення незаконних виборів, референдумів чи інших заходів політичного характеру, а також активна участь у них на тимчасово окупованій території.

А у ч. 6 ст. 111-1 КК України виключити словосполучення «організація та проведення заходів політичного характеру» та «активна участь у таких заходах».

Проблемним видається розмежування передача матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора (ч. 4 ст. 111-1 КК України) та надання допомоги таким формуванням у веденні бойових дій (ч. 7 ст. 111-1 КК України). Так, ч. 4 ст. 111-1 КК України завжди передбачає передачу матеріальних ресурсів. Натомість, ч. 7 ст. 111-1 КК України передбачає допомогу у будь-який інший спосіб, окрім передачі матеріальних ресурсів.

Така законодавча конструкція передбачає, що передача матеріальних ресурсів є спеціальним видом допомоги, а ч. 7 ст. 111-1 КК України охоплює всі інші форми сприяння, що не пов'язані з передачею ресурсів. Проте на практиці ці форми часто перетинаються, оскільки передача ресурсів може супроводжуватися активними діями, які безпосередньо сприяють веденню бойових дій, що створює ризик неповної або неправильної кваліфікації.

Цікавим у цьому аспекті є наступний вирок. Чоловік, який проживав на окупованій території проводив огляд та ремонт (в т.ч. заміну деталей, передачу акумулятора до автомобіля) військової техніки збройних сил рф. Дії чоловіка було кваліфіковано за ч. 4 ст. 111-1 КК України [52]. Цей вирок наводять автори одного із посібників по кваліфікації правопорушень, пов'язаних з колабораційною діяльністю як приклад правильної кваліфікації діянь особи у формі передачі матеріальних ресурсів [190, с. 50-51]. Втім, цей же вирок

наведено у практичному посібнику щодо розслідування колабораційної діяльності, який вийшов раніше. У ньому Є. Письменський пропонує цей вирок як приклад розмежування ч. 4 і ч. 7 ст. 111-1 КК України. Науковець зазначає, що судячи з матеріалів справи кваліфікація таких дій особи за ч. 4 ст. 111-1 КК України є неповною. Очевидно, що ремонт ворожої техніки є наданням допомоги у веденні бойових дій, а отже діяння особи мають бути кваліфіковані за ч. 4 та ч. 7 ст. 111-1 КК України [264, с. 131-132].

Наведений судовий прецедент особливо показовий, оскільки в ньому поєднуються два елементи: фактична передача матеріального ресурсу (акумулятор) та виконання робіт з огляду й ремонту техніки.

Саме через цю поєднану природу діяння маємо протилежні оцінки: одні автори вбачають у ньому лише передачу ресурсів, інші – комплексну допомогу у веденні бойових дій. Така розбіжність у наукових і практичних виданнях свідчить про відсутність чітких критеріїв розмежування і потребу в єдиному підході, який би враховував як спосіб, так і реальний зміст вчинених дій.

У підсумку, для правильної кваліфікації доцільно аналізувати, чи ремонтні роботи та передача ресурсів становили єдине ціле, спрямоване на підтримку боєздатності ворожої техніки, і за наявності такої єдності застосовувати кваліфікацію за сукупністю ч. 4 та ч. 7 ст. 111-1 КК України.

Проблематика розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, полягає у складності формулювань, відсутності усталеної практики та недосконалості окремих законодавчих конструкцій. Практика свідчить про формальний підхід до кваліфікації дій осіб, зокрема в освітній та інформаційній сферах, без урахування їхнього змісту, регулярності та цільової аудиторії. Необхідно чітко розмежовувати пропаганду в межах освітнього процесу, участь у політичних заходах та публічні заклики до співпраці з агресором. Окрему складність становить відмежування організації незаконних виборів від інших політичних заходів, а також допомогу незаконним збройним формуванням у формі передачі матеріального забезпечення та без нього. Наявні приклади свідчать про

потребу уточнення диспозицій відповідних частин ст. 111-1 КК України. Задля забезпечення правової визначеності доцільно переглянути формулювання та структуру статті, зосередивши увагу на фактичній поведінці та обставинах її вчинення. Це сприятиме однаковому і справедливому застосуванню кримінального закону.

3.2. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень.

Законодавець в один день 03.03.2022 доповнив КК України статтями «Колабораційна діяльність» та «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» [231; 232]. Згодом, 14.04.2023 КК України було доповнено статтею про пособництво державі-агресору [234]. Безпосередній аналіз ст. ст. 111, 111-1, 111-2, 436-2 КК України призводить до висновку про наявність значної кількості недоліків тактичного (техніко-юридичного і правозастосовного) характеру, які візуалізуються у численних та не виправданих практичною необхідністю ситуаціях [188, с. 42]. Розглянемо їх детальніше.

Відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від державної зради (ст. 111 КК України).

Відмежування цих норм становить одну з найбільш дискусійних і водночас практично значущих проблем сучасного кримінального права України.

У підрозділі 1.2. ми зазначали, що вважаємо колабораційну діяльність диференційованою формою кримінальної відповідальності за державну зраду. Такі форми державної зради як: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту та надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України були «розкриті» у формах колабораційної діяльності.

Це означає, що законодавець, запроваджуючи ст. 111-1 КК України,

фактично конкретизував окремі прояви державної зради, які відбуваються саме в умовах тимчасової окупації, і встановив для них самостійну кримінально-правову норму.

О. Кравчук та М. Бондаренко звертають увагу, що ключовою контекстуальною відмінністю між цими кримінальними правопорушеннями є те, що колабораційна діяльність здійснюється вже в умовах наявної окупації або збройної агресії. Як критерії їх розмежування автори пропонують враховувати такі ознаки: 1) суб'єкт державної зради завжди є громадянином України, тоді як колабораційна діяльність не обмежується виключно таким суб'єктом; 2) державна зрада може вчинятися в інтересах будь-якої іноземної держави, тоді як колабораційна діяльність передбачає сприяння саме державі-агресору; 3) державна зрада охоплює лише ті форми поведінки, які прямо визначені у ст. 111 КК України, зокрема перехід на бік ворога в умовах збройного конфлікту або надання допомоги іноземній державі чи її представникам у проведенні підривної діяльності проти України. Водночас ч. 6 ст. 111-1 КК України прямо передбачає, що відповідальність за здійснення політичних заходів чи інформаційної діяльності у взаємодії з державою-агресором настає лише за відсутності ознак державної зради. Разом із тим, як колабораційна діяльність, так і державна зрада спрямовані на заподіяння шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, а також державній, економічній чи інформаційній безпеці України. У зв'язку з цим вирішальне значення для правильного розмежування зазначених складів кримінальних правопорушень (ст. 111 та ст. 111-1 КК України) належить саме практиці їх застосування судами [133]. Схожу позицію підтримують і інші науковці [94, с. 254; 145, с. 315; 152, с. 195; 159, с. 218].

Втім, з такою позицією складно погодитись. Адже про те, що суб'єктом колабораційної діяльності є виключно громадянин України ми детально зазначали у підрозділі 2.3, а отже це не може бути розмежувальною ознакою. Щодо запропонованої розмежувальної ознаки як «вчинення на користь

держави-агресора» то вона загалом зрозуміла, адже навряд чи за ст. 111-1 КК України будуть кваліфіковані діяння громадянина України, на користь Китайської народної республіки.

Серед пропонованих ознак розмежування науковці та практики також зазначають обстановку вчинення злочину – період збройного конфлікту [120, с. 197]. Однак не розкривають детально цю думку. Автори також зазначають до появи ст. 111-1 КК України, зокрема її ч. 7, означені дії, вчинені до 15 березня 2015 року, мали кваліфікуватись як сукупність злочинів, передбачених ст. ст. 111 та 260 КК України [120, с. 197]. Ймовірно тут описка, а мова йде про 15 березня 2022 року – адже саме в цей день набрав чинності закон, яким КК України було доповнено статтею про колабораціонізм.

Ще складніше на практиці розмежувати ч. 7 ст. 111-1 КК України та ст. 111-1 КК України. А точніше ч. 7 ст. 111-1 КК України та ч. 2 ст. 111 КК України, адже стаття «Колабораційна діяльність» була прийнята вже після введення воєнного стану [229; 231]. За своїм змістом такі форми державної зради як перехід на бік ворога в період збройного конфлікту, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України) можуть бути реалізовані через такі дії як добровільна участь в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України (ч. 7 ст. 111-1 КК України). Отже, ми маємо ситуацію, коли одна й та сама суспільно небезпечна поведінка може одночасно підпадати під ознаки двох різних складів злочинів.

Ю. Орлов та Н. Прібіткова зазначають, що явних розмежувальних критеріїв при відмежуванні ч. 1 ст. 111 КК України та ч. 7 ст. 111-1 КК

України немає [188, с. 43]. Незважаючи на актуальність цієї проблематики, ні в науковій доктрині ні на практиці ця проблема не знайшла свого повного вирішення.

На думку Н. Антонюк, існує низка випадків, коли діяння особи слід кваліфікувати за сукупністю ст. 111 і ст. 111-1 КК України [8, с. 65]. Так, зокрема, громадяни України, які обійняли відповідні посади, передбачені ч.ч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України, у незаконно створених органах влади, правоохоронних чи судових структурах на тимчасово окупованих територіях і розпочали виконання функцій, пов'язаних із такими посадами, підлягають притягненню до кримінальної відповідальності за сукупністю кримінальних правопорушень. Зокрема, їхні дії можуть одночасно кваліфікуватися як державна зрада, оскільки відповідна діяльність здатна утворювати одну з її форм, а також як колабораційна діяльність, з огляду на факт добровільного зайняття посади в незаконному органі влади [8, с. 60–61]. Таку ж позицію має З.Загинець-Заболотенко [111, с. 321]. Аналогічно, щодо державної зради і колабораційної діяльності у воєнній сфері зазначають і інші науковці. Так, пропонується дії громадянина України, по який перейшов на бік ворога та в подальшому здійснював колабораційну діяльність у вигляді участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора, утворюють реальну сукупність та в умовах воєнного стану мають бути кваліфіковані за ч. 2 ст. 111 та ч. 7 ст. 111–7 КК України [126, с. 68].

Аналізуючи судову практику, М. Рубашенко та С. Харитонов зазначають, що за одних і тих самих обставин справи, в одних випадках діяння особи було кваліфіковано за сукупністю ч. 7 ст. 111-1 КК України і ч. 2 ст. 111 КК України, в інших – виключно за ч. 7 ст. 111-1 КК України. Це такі випадки, де обвинувачений «вирішив прийняти участь у бойових діях на боці ворога (держави-агресора) – рф, перейшовши на територію, контрольовану ворогом та в місце дислокації військ збройних сил рф». Якщо особа переходить з неокупованої території на окуповану із вказаною метою, то вона вчиняє

перехід на бік ворога поза умовами окупації, що виключає кваліфікацію за ч. 7 ст. 111-1 КК України, і лише її подальші дії на окупованій території потребуватимуть кваліфікації за цією нормою [128, с. 464].

Втім, найбільш точно про розмежування колабораційної діяльності і державної зради зазначає Є. Письменський. На його думку, колабораційна діяльність є окремим проявом державної зради, а тому встановлення сукупності цих кримінальних правопорушень є неприпустимим і становить порушення принципу *non bis in idem*. Тож участь у складі незаконних збройних чи воєнізованих формувань, створених на тимчасово окупованій території, та/або у збройних формуваннях держави-агресора, не може водночас оцінюватися як перехід на бік ворога, оскільки вона становить окремий прояв такого переходу [207, с. 328].

Отже, слід зробити висновок про те, що за ст. 111-1 КК України повинні бути кваліфіковані дії громадян України, які після 15.03.2022 (дата набрання чинності змін до КК України, якими кодекс було доповнено ст. 111-1 КК України) вчинили державну зраду, перебуваючи в умовах окупації. Вчинення державної зради поза умовами окупації, під час перебування на підконтрольній території України (наприклад м. Ужгород), закордоном, повинно кваліфікуватися за ст. 111 КК України [335, с. 186].

Аналогічно за ч. 7 ст. 111-1 КК України повинні бути кваліфіковані діяння поліцейського, прокурора, судді чи іншої особи, яка складала присягу на вірність українському народові, однак в умовах окупації займає посаду у незаконному правоохоронному чи судовому органі. Адже це та ж сама державна зрада в умовах окупації. *De lege ferenda* ст. 111-1 КК України має передбачати таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення колабораційної діяльності особою, яка перебуває під присягою на вірність українському народові.

Запровадження такої кваліфікуючої ознаки посилить відповідальність за особливо небезпечні форми колаборації та підкреслить зраду довіри держави, оскільки особа, яка присягала на вірність українському народові, свідомо порушує цю присягу в умовах окупації, що суттєво підвищує суспільну

небезпеку її діянь.

Вартує уваги позиція, що такі діяння як «добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/ або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формуваннях України» мають надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки. Тому, Р. Мовчан пропонує виключити з ч. 7 ст. 111-1 КК України відповідну вказівку. Відповідно, особи які вчинили такі діяння несли відповідальність за ч. 2 ст. 111 КК України з її максимально суворими санкціями [176].

Водночас, виключення цих діянь із ст. 111-1 КК України може призвести до того, що частина колабораційних проявів, які відбуваються виключно в окупаційних умовах, втратить свою спеціальну правову оцінку і повернеться до загальної норми про державну зраду, що суперечить ідеї законодавця про диференціацію відповідальності саме за колаборацію.

Розмежування колабораційної діяльності у воєнній сфері (ч. 7 ст. 111-1 КК України) та створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України).

Серед науковців можна виділити кілька підходів для розмежування зазначених правопорушень. Перший підхід – за територією вчинення. О. Кравчук та М. Бондаренко зазначають, що в разі участі особи в таких формуваннях, які створені на тимчасово окупованій території, настає відповідальність за ч. 7 ст. 111-1 КК України, а в разі участі в інших формуваннях (не на тимчасово окупованих територіях) – діятиме ч. 2 ст. 260 КК України [133, с. 202]. Дещо схоже трактує це положення Н. Симоненко. На її думку, якщо особа добровільно бере участь у такому формуванні на тимчасово окупованій території, тоді слід кваліфікувати за ст. 111-1 КК України. В іншому випадку – за ст. 260 КК України [275, с. 105]. Тобто, значення має місце створення незаконного формування чи місце перебування особи, яка бере у ньому участь. Цей підхід акцентує увагу на територіальному

контексті окупації як визначальному фактору, що дозволяє відрізнити колаборацію, яка відбувається в умовах втрати контролю України над територією, від загальнокримінальних проявів створення незаконних формувань.

Другий підхід пропонують Н. Антонюк та Г. Анісімов. Вони вважають, що кваліфікація за ст. 260 КК України застосовується лише в тому разі, коли йдеться не про воєнний стан чи збройний конфлікт [12]. Такий підхід спирається на специфіку воєнного стану як додаткової обставини, що змінює правову оцінку діяння, переводячи його з площини загальнокримінальної небезпеки в сферу посягань на національну безпеку в умовах агресії.

Третій підхід полягає у тому, що склади кримінальних правопорушень, які передбаченні в ч.ч. 4, 7 ст. 111-1 КК України, є спеціальними по відношенню до відповідних складів, передбачених частинами 1-3 ст. 260 КК України. Як відомо, при конкуренції загальної та спеціальної норм, слід застосовувати спеціальну [149, с. 386; 126, с. 68]. Цей підхід ґрунтується на класичному правилі конкуренції норм кримінального права і дозволяє уникнути дублювання кваліфікації, надаючи пріоритет нормі, яка детальніше описує специфічні обставини окупації та колаборації.

На нашу думку для правильної кваліфікації слід врахувати наступне. По-перше, місце створення незаконних формувань: тимчасово окупована територія, або територія держави-агресора – ч. 7 ст. 111-1 КК України; підконтрольна територія України, або територія іншої держави, окрім держави-агресора – ст. 260 КК України. По-друге, обстановка вчинення злочину: умови окупації – ч. 7 ст. 111-1 КК України, поза умовами окупації – ст. 260 КК України. По-третє, ці незаконно створені формування існують задля ведення бойових чи інших дій в межах збройного конфлікту – ч. 7 ст. 111-1 КК України, з іншою метою (наприклад корисливою) – ст. 260 КК України. Ці ознаки мають бути враховані разом.

Запропонований комплексний критерій дозволяє проводити розмежування не за однією ізольованою ознакою, а за сукупністю об'єктивних

і суб'єктивних елементів, що забезпечує більш точну юридичну оцінку.

Перша і третя ознаки розмежування ст. 260 КК України і ч. 7 ст. 111-1 КК України за своїм змістом схожі на контекстуальний елемент, який використовують для розмежування воєнних та загальнокримінальних злочинів. Тобто, якщо контекстуальний елемент є – це колабораційна діяльність. На думку Н. Антонюк контекстуальний елемент має дві ознаки: встановлення того, що поведінка виконавця відбувалась у контексті та була пов'язана з міжнародним збройним конфліктом, та того, що виконавець усвідомлював фактичні обставини, які встановлювали існування збройного конфлікту [9, с. 30]. У випадку кваліфікації участі у незаконних формуваннях, як форми колабораційної діяльності (ч. 7 ст. 111-1 КК України), таке формування повинно бути пов'язане з збройним конфліктом. Воно створене на окупованій території чи території агресора та має відповідну мету, яка диктується метою збройного конфлікту. Учасники-виконавці усвідомлюють, що відбувається збройний конфлікт та що вони діють під час нього.

Застосування контекстуального елемента до ч. 7 ст. 111-1 КК України дозволяє підкреслити, що колабораційна діяльність у воєнній сфері не є просто участю в незаконному формуванні, а саме свідомим сприянням агресору в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Інша ситуація, коли незаконне формування існує поза цим контекстом. Наприклад, на окупованій території створено незаконне збройне формування, яке має на меті грабувати підприємства, установи та організації. Воно не пов'язане із збройним конфліктом. У таких випадках, попри територіальну ознаку окупації, відсутність зв'язку з метою конфлікту та відсутність усвідомлення контексту агресії дозволяють кваліфікувати діяння за ст. 260 КК України як загальнокримінальне, а не як колабораційне.

Розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та терористичного акту і суміжних з цим явищем діянь (ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 258-6 КК України).

Аналогічно із розмежуванням ч. 7 ст. 111-1 КК України зі ст. 260 КК

України – діяння пов’язані із збройним конфліктом мають бути кваліфіковані за ч. 7 ст. 111-1 КК України. Такий підхід впливає з того, що колабораційна діяльність у воєнній сфері є спеціальною нормою, яка враховує специфіку тимчасово окупованої території та участь у структурах держави-агресора саме в умовах міжнародного збройного конфлікту.

Журналісти, політики або інші люди, які не розуміють різниці та загалом не здійснюють кваліфікації, ототожнюють військові, воєнні злочини і терористичні акти. Це ототожнення є не лише термінологічною неточністю, а й суттєвою юридичною помилкою, оскільки змішує норми, що захищають різні об’єкти кримінально-правової охорони: з одного боку – суверенітет і обороноздатність держави в умовах окупації, з іншого – громадську безпеку та порядок, які порушуються терористичними актами поза або незалежно від збройного конфлікту.

Наприклад, набуло поширення словосполучення «теракт в Оленівці», яким називають підриг колишньої колонії, на основі якої окупанти створили фільтраційну в’язницю в селищі Молодіжне, Оленівської селищної ради Волноваського району Донецької області в ніч на 29.07.2022. Внаслідок вибуху загинули українські військовополонені. Такі дії є воєнним злочином, а не терористичним актом.

Причина полягає саме в тому, що цей епізод відбувся в контексті активних бойових дій і стосувався військовополонених – категорії осіб, захист яких регулюється нормами міжнародного гуманітарного права та окремими нормами КК України про воєнні злочини і колабораційну діяльність, а не загальними нормами про тероризм. Тому, коли злочин вчинено у контексті збройного конфлікту – він не може бути кваліфікований як терористичний акт чи інші суміжні із цим явище правопорушення.

Участь особи в незаконних збройних формуваннях агресора на окупованій території, надання допомоги в бойових діях проти Збройних Сил України чи інших законних формувань завжди відбувається в умовах збройного конфлікту і є формою колабораційної діяльності (ч. 7 ст. 111-1 КК

України). Кваліфікація таких дій за ст. ст. 258–258-6 КК України була б порушенням правил конкуренції кримінально-правових норм і призводила б до неправильного визначення як ступеня суспільної небезпеки, так і кола суб'єктів відповідальності.

Навпаки, терористичний акт передбачає спеціальну мету – порушення громадської безпеки, залякування населення або провокацію органів влади, і зазвичай вчиняється поза прямим зв'язком з бойовими діями регулярних збройних формувань. Саме тому дії, які прямо пов'язані з веденням збройного конфлікту на боці агресора в умовах окупації, мають отримувати виключно кваліфікацію за ст. 111-1 КК України.

Такий чіткий розподіл дозволяє уникнути дублювання відповідальності, забезпечити правильне застосування принципу спеціальної норми та сформувати єдину правозастосовну практику, яка враховуватиме реальний контекст вчинення діяння – перебування на тимчасово окупованій території та безпосередній зв'язок із збройним конфліктом.

Відмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) від виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України).

Науковці та практики пропонують різні способи розмежування вищезазначених злочинів, а в деяких випадках ці способи кардинально протилежні. Розглянемо їх детальніше.

Об'єкт злочину. Різний родовий об'єкт кримінальних правопорушень – національна безпека та безпека людства. Хоча, за змістом поняття безпеки людства охоплює в тому числі і національну безпеку [124, с. 410; 8, с. 59].

Ознака публічності. О. Козаченко та О. Мусиченко вважають, що саме ознака публічності може виступати критерієм розмежування відповідних кримінальних правопорушень [124, с. 410]. Натомість Р. Мовчан звертає увагу, що для складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, публічність не є обов'язковою умовою, оскільки заперечення збройної агресії російської

федерації проти України може мати місце навіть у межах індивідуального спілкування. Водночас для кваліфікації діяння за ч. 1 ст. 111-1 КК України як форми колабораційної діяльності необхідним є встановлення саме публічного характеру поведінки. Відповідно до п. 1 примітки до цієї статті, публічність має місце тоді, коли відповідні висловлювання адресовані невизначеному колу осіб, зокрема здійснюються через мережу Інтернет або засоби масової інформації. Разом із тим, ч. 3 ст. 436-2 КК України містить кваліфікуючу ознаку у вигляді використання засобів масової інформації, що, з огляду на наведене визначення, також фактично свідчить про публічний характер відповідних дій [178, с. 199].

Іншу позицію висловлює Н. Антонюк, яка зазначає, що ознака публічності у ч. 1 ст. 111-1 та ч. 1 ст. 436-2 КК України дійсно має відмінності, однак не може розглядатися як самостійний критерій для розмежування цих складів кримінальних правопорушень [8, с. 59].

Ю. Орлов та Н. Прібиткова звертають увагу на те, що у практичній діяльності органи Служби безпеки України та Національної поліції орієнтуються переважно саме на ознаку публічності, яка прямо закріплена у ч. 1 ст. 111-1 КК України. Хоча такий підхід є зручним у застосуванні, він, на думку авторів, не повною мірою відповідає змісту та меті криміналізації відповідних суспільно небезпечних діянь [188, с. 43]. Дослідники підкреслюють, що ключовим має бути розмежування за об'єктом посягання, оскільки йдеться про різні групи суспільних відносин. Вони також зазначають, що заперечення злочину агресії за своєю соціальною сутністю тісно пов'язане із самим злочином агресії, фактично сприяє його продовженню та поширенню, а отже ставить під сумнів доцільність збереження у ч. 1 ст. 111-1 КК України такого діяння, як публічне заперечення збройної агресії проти України. У зв'язку з цим пропонується здійснювати кримінально-правову оцінку таких дій виключно за ч. 1 ст. 436-2 КК України [187, с. 121].

Факти, які заперечуються. Так, положення ч. 1 ст. 111-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за заперечення здійснення будь-

якої збройної агресії проти України [178, с. 199]. Як приклад, можна навести республіку білорусь, яка відповідно до норм міжнародного права визнається державою-агресором, що діє на боці російської федерації, хоча формально наразі не виступає безпосередньою стороною збройного конфлікту [126, с. 73].

Водночас у ст. 436-2 КК України конкретизується, що кримінально караним є заперечення збройної агресії проти України, яка: а) здійснюється саме російською федерацією; б) розпочалася у 2014 році [178, с. 199].

За суб'єктом. Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, то за ч. 1 ст. 111-1 КК України ним є спеціальний суб'єкт – громадянин України, який досяг 16-річного віку. Натомість у складі злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, суб'єкт є загальним, тобто будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16 років [279; 178, с. 199].

Аналіз вищезазначених норм дає підстави зробити висновок, що вони співвідносяться як загальна (ч. 1 ст. 111-1 КК України) та спеціальна (ч. 1 ст. 436-2 КК України). А за загальновідомим правилом при конкуренції загальної та спеціальної норми застосовується спеціальна норма.

Водночас таке співвідношення не може тлумачитися виключно формально, лише через співставлення диспозицій норм. Для правильного відмежування необхідно враховувати соціально-правову природу відповідних діянь та їх функціональну спрямованість. Якщо кримінально-правова заборона, передбачена ст. 436-2 КК України, спрямована передусім на охорону інформаційного простору від поширення ідей, що виправдовують агресію та воєнні злочини, то ст. 111-1 КК України має на меті протидію практичній взаємодії з ворогом та підриву основ національної безпеки через реальне сприяння державі-агресору. Таким чином, у першому випадку йдеться переважно про ідеологічний вплив, у другому – про поведінку, що має ознаки фактичної допомоги агресору.

Виправдовування або заперечення агресії саме по собі створює загрозу інформаційній безпеці, формує хибні уявлення та може сприяти поширенню пропагандистських наративів, однак не завжди супроводжується

безпосереднім включенням особи у діяльність окупаційних структур. Натомість колабораційна діяльність, навіть у її інформаційних проявах, характеризується більш тісним зв'язком із інтересами держави-агресора та спрямованістю на досягнення конкретного практичного результату, що об'єктивно підсилює шкоду для національної безпеки.

Доцільно також враховувати спрямованість умислу суб'єкта. Для складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, достатнім є усвідомлення факту поширення матеріалів або висловлювань, що виправдовують чи заперечують агресію, незалежно від наявності мети сприяти конкретним діям окупаційної влади. Водночас для форм колабораційної діяльності типовою є орієнтація поведінки на підтримку або забезпечення інтересів держави-агресора, що проявляється у готовності до взаємодії, координації або виконання визначених функцій. Такий умисел має більш предметний і прикладний характер.

Крім того, різним є і характер суспільно небезпечних наслідків. Діяння, передбачені ст. 436-2 КК України, посягають переважно на морально-ціннісну сферу та міжнародно-правовий порядок, підриваючи засудження злочину агресії як такого. Натомість колабораційна діяльність безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати свій суверенітет, функціонування органів влади та стабільність суспільних інститутів.

Отже, при кваліфікації конкретних дій доцільно виходити з комплексної оцінки: встановлення факту публічності, суб'єкта, змісту висловлювань або матеріалів є необхідним, але недостатнім. Вирішальним має бути з'ясування, чи набуває поведінка особи характеру реального сприяння державі-агресору або її структурам. За відсутності такого зв'язку дії слід розглядати в межах ст. 436-2 КК України, тоді як наявність співпраці, координації або виконання функцій в інтересах окупаційної влади свідчить про необхідність кваліфікації за ст. 111-1 КК України.

Н. Антонюк зазначає, що у випадках, коли особі інкримінується діяння виключно у формі заперечення відповідних дій, їх доцільно кваліфікувати за ч. 1 ст. 436-2 КК України, оскільки цей склад кримінального правопорушення

має ширший зміст. Зокрема, це впливає із співвідношення об'єктів посягання, де у ст. 436-2 КК України йдеться про безпеку людства, тоді як у ст. 111-1 КК України – про національну безпеку України.

Разом із тим, не виключається можливість кваліфікації діяння за сукупністю обох зазначених норм. Це зумовлено тим, що ч. 1 ст. 436-2 КК України передбачає кілька альтернативних форм вчинення відповідного кримінально караного діяння. Відтак, якщо суспільно небезпечна поведінка проявляється в інших формах, окрім заперечення, можливість одночасної кваліфікації за обома статтями не виключається [8, с. 59].

Аналогічну позицію висловлюють й інші дослідники, які вказують на допустимість одночасної кваліфікації дій суб'єкта як за ч. 1 ст. 111-1 КК України, так і за ч. 1 ст. 436-2 КК України [126, с. 74].

Розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів (ст. 436-1 КК України).

Виготовлення і поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів може утворювати сукупність кримінальних правопорушень.

Наприклад, громадянин України, який відкрито носить на собі одяг із зображенням державних прапорів, гербів чи інших символів СРСР, УРСР, або в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки, інші символи чи атрибутику (ч. 1 ст. 436-1 КК України) може виступати на заході політичного характеру в умовах окупації (ч. 6 ст. 111-1 КК України). Чи громадянин України виготовляє таку сувенірну продукцію (ч. 1 ст. 436-1 КК України), при цьому веде свою діяльність як підприємець, укладає угоди із іншими компаніями рф, сплачує податки (ч. 4 ст. 111-1 КК України). Використання вищеописаних символів також можливе під час здійснення пропаганди у закладах освіти з

метою, зазначеною у ч. 3 ст. 111-1 КК України. Тому, кожен такий факт повинен бути кваліфікований за двома статтями.

Водночас зазначені склади кримінальних правопорушень відрізняються за своїм безпосереднім об'єктом посягання та соціально-правовою природою. Якщо ст. 436-1 КК України спрямована передусім на охорону конституційного ладу, історичної пам'яті та недопущення відтворення ідеології тоталітарних режимів, то ст. 111-1 КК України покликана протидіяти фактичній співпраці з державою-агресором і підризу національної безпеки через конкретні форми взаємодії з окупаційною владою. Відтак сама по собі демонстрація або виготовлення забороненої символіки не свідчить автоматично про колабораційну діяльність, якщо відсутній зв'язок із підтримкою чи забезпеченням інтересів окупаційних структур.

Ключовим критерієм розмежування у цьому випадку доцільно вважати функціональну спрямованість поведінки особи. Використання символіки може мати самостійний пропагандистський характер, що утворює склад злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, однак у ситуаціях, коли такі дії стають елементом більш широкої діяльності, спрямованої на легітимізацію або організаційне забезпечення окупаційного режиму, вони набувають додаткового кримінально-правового значення як спосіб реалізації колабораціонізму. У такому разі символіка виконує не лише ідеологічну, функцію, адже фактично стає засобом впливу на населення та формування лояльності до держави-агресора.

Слід також урахувати характер та масштаб відповідних дій. Разове публічне демонстрування заборонених зображень, як правило, не виходить за межі складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України. Натомість систематичне використання такої символіки у межах організованих заходів, інформаційних кампаній, освітнього процесу або господарської діяльності в інтересах окупаційної адміністрації свідчить про інтегрованість особи у структури чи політику держави-агресора, що зумовлює необхідність додаткової кваліфікації за відповідними частинами ст. 111-1 КК України.

Отже, при вирішенні питання про кримінально-правову оцінку необхідно встановлювати не лише сам факт виготовлення чи поширення забороненої символіки, а й контекст її використання, мету та зв'язок із конкретними формами співпраці з ворогом. За наявності такого зв'язку має місце реальна сукупність кримінальних правопорушень, оскільки кожна норма охоплює самостійний аспект суспільно небезпечної поведінки та спрямована на захист різних груп суспільних відносин.

Розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пропаганди війни (ст. 436 КК України).

Незважаючи на назву ст. 436 КК України, яка містить термін «пропаганда», диспозиція цієї статті не містить цього терміну. Натомість відповідальність за цією статтею настає за публічні заклики до агресивної війни, або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів, що може бути схожими із публічними закликами, зазначеними у ч. 1 ст. 111 КК України.

Водночас термінологічна невідповідність між назвою статті та її змістом зумовлює певні труднощі у правозастосуванні, оскільки створює уявлення про ширший спектр заборонених форм поведінки, ніж це фактично передбачено диспозицією. Фактично йдеться не про пропаганду як тривалий і системний процес впливу на суспільну свідомість, а про конкретні публічні заклики або дії з розповсюдження відповідних матеріалів, що мають чітко визначену спрямованість на ініціювання збройного протистояння. Така конструкція зближує зазначений склад злочину з формальними деліктами, де кримінально караним є сам факт висловлення або поширення заклику незалежно від настання наслідків.

Розмежувальними ознаками є родовий об'єкт цих злочинів, про що йшлося раніше під час розмежування колабораційної діяльності зі ст. 436-2 КК України. Різний також предмет заклику. Так, у ст. 436 КК України особа закликає до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а у ч. 1

ст. 111-1 КК України особа закликає до підтримки рішень, дій держави-агресора, окупаційної адміністрації, незаконних збройних формувань та співпраці з ними, а також до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території.

Таким чином, у першому випадку йдеться про спонукання до початку або ескалації збройного протистояння як такого, тобто до створення самого факту війни чи конфлікту, тоді як у другому випадку криміналізується підтримка вже існуючих протиправних дій держави-агресора та сприяння їх продовженню. Отже, відмінність полягає не лише у змісті висловлювань, але й у стадії розвитку суспільно небезпечної ситуації, на яку спрямовані відповідні дії.

З огляду на вищезазначене (зокрема родовий об'єкт), видається що ст. 436 КК України покликана запобігти розв'язанню воєнного конфлікту або агресивної війни. Тобто за цією статтею особа може нести відповідальність якщо збройний конфлікт ще не розпочався. Наприклад, за цією статтею мають нести відповідальність особи, які публічно закликають воювати з Республікою Молдова. На міжнародному рівні визнано наявність міжнародного збройного конфлікту між РФ та Україною, а тому алогічно притягувати особу до відповідальності за публічні заклики до розв'язування воєнного конфлікту, якщо воєнний конфлікт уже розв'язано. Те саме, щодо заклику до агресивної війни.

У цьому контексті ст. 436 КК України має превентивний характер і спрямована на недопущення виникнення або розширення війни як явища, що становить загрозу міжнародному миру та безпеці людства. Натомість колабораційна діяльність, передбачена ст. 111-1 КК України, виникає у ситуації, коли збройний конфлікт уже існує, а суспільно небезпечність полягає у внутрішньому підриві обороноздатності держави через підтримку агресора. Тобто перша норма охороняє мир як стан відсутності війни, тоді як друга – стійкість держави в умовах вже наявної агресії.

Натомість, ст. 111-1 КК України застосовується під час існуючого

збройного конфлікту. Відповідно до норм Міжнародного гуманітарного права, окупація є одним із видів міжнародного збройного конфлікту [186]. Тож, презюмується що збройний конфлікт уже є.

Крім того, відмінності простежуються і в характері взаємодії особи з суб'єктами протиправної діяльності. Для колабораціонізму типовою є наявність зв'язку з конкретним агресором або його структурами, що може проявлятися у співпраці, координації чи сприянні їх діяльності. Натомість пропаганда війни за ст. 436 КК України може здійснюватися автономно, без будь-якого контакту з іноземною державою чи її представниками, що додатково підкреслює самостійність цього складу злочину.

Слід також звернути увагу на потребу унормування КК України із нормами Міжнародного гуманітарного права, а також надання визначень у КК України чи профільних законах таких термінів як «агресивна війна», «воєнний конфлікт», «глорифікація», «іррегулярні незаконні збройні формування». На нашу думку, КК України перенасичений словами та словосполученнями, без яких можна обійтися без втрати головної мети норми.

Уніфікація понятійного апарату та чіткість дефініцій сприяли б однаковому розумінню змісту кримінально-правових заборон і мінімізували б ризик конкуренції норм або їх довільного тлумачення. Відсутність законодавчих визначень ключових категорій змушує правозастосувача звертатися до доктрини або міжнародно-правових джерел, що не завжди забезпечує передбачуваність кримінальної відповідальності. У цьому зв'язку системне узгодження кримінального законодавства із міжнародними стандартами видається необхідною передумовою ефективної протидії як колабораціонізму, так і пропаганді війни.

Розмежування колабораційної діяльності у економічній сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України).

Ю. Орлов та Н. Прібиткова зазначають, що при буквальному та системному тлумаченні положень ч. 4 ст. 111-1 і ч. 1 ст. 111-2 КК України

можна дійти висновку, що притягнення до кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ч. 4 ст. 111-1 КК України, можливе лише за відсутності ознаки добровільності, тобто у випадках примусової передачі відповідних ресурсів. Водночас такий підхід, на думку авторів, не повністю відображає соціальну природу колабораціонізму, яка полягає у добровільній співпраці населення з окупаційною владою, у тому числі в умовах вимушеної добровільності, за винятком ситуацій крайньої необхідності.

Саме добровільність як юридично значущий критерій, що у межах складу кримінального правопорушення може бути співвіднесений із обстановкою його вчинення, повинна бути покладена в основу розмежування колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. При цьому, як підкреслюють дослідники, таке розмежування насамперед має бути чітко визначене на законодавчому рівні, а вже потім знаходити своє відображення у правозастосовній практиці [187, с. 124–125].

Вказана обставина свідчить про те, що критерієм відмежування має виступати не лише характер переданих ресурсів або формальний спосіб їх надання, а передусім контекст взаємодії особи з представниками держави-агресора. Колабораційна діяльність у економічній сфері характеризується включеністю особи у функціонування окупаційного господарського механізму, коли передача майна чи здійснення господарських операцій фактично стає елементом забезпечення життєдіяльності окупаційного режиму. Натомість пособництво державі-агресору може мати більш фрагментарний або епізодичний характер і не обов'язково пов'язане з системною економічною інтеграцією в окупаційні структури.

Порівнюючи предмет протиправного впливу, І. Медицький зазначає, що у контексті ст. 111-2 КК України він є ширшим за обсягом, додатково включаючи у собі поняття «інші активи», які Податковий кодекс України в одних випадках ототожнює з терміном «майно», в інших же – доповнює характеристику згадкою про «нематеріальні активи» (наприклад, об'єкти права інтелектуальної власності – патенти, товарні знаки, ноу-хау тощо) [169,

с. 64].

Така розширена конструкція предмета злочину фактично охоплює не лише матеріальні ресурси, а й результати інтелектуальної, організаційної чи фінансової діяльності, що здатні забезпечити стратегічні інтереси агресора. У цьому аспекті пособництво державі-агресору потенційно може мати більш вагомий вплив на обороноздатність та економічну стійкість держави, ніж окремі форми колабораційної господарської активності, що також ускладнює однозначне визначення меж між зазначеними складами злочинів.

У доктрині пропонується декілька способів вирішення цієї колізії.

Так, М. Хавронюк пропонує розглядати конкуренцію ч. 1 ст. 111-1 КК України та ч. 1 ст. 436-2 КК України, ч. 2 ст. 436-2 КК України; ч. 4 ст. 111-1 КК України та ст. 111-2 КК України, як темпоральної колізії норм і застосовувати положення нормативно-правового акта, що набрав чинності пізніше (крім випадків, коли новий закон посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи – див. частини 2–4 ст. 5 КК України) [309]. Такі ж позиції мають, зокрема щодо розмежування ч. 4 ст. 111-1 КК України та ст. 111-2 КК України мають інші науковці [219, с. 269-270].

Разом із тим застосування виключно темпорального критерію не завжди дозволяє досягти справедливого результату, оскільки не враховує різну соціальну спрямованість відповідних норм. Формальне надання переваги пізнішій нормі може призводити до необґрунтованого посилення кримінальної відповідальності або, навпаки, до штучного звуження сфери криміналізації, що суперечить принципам індивідуалізації покарання та пропорційності.

О. Дудоров та Р. Мовчан наголошують, що у подібних ситуаціях необхідно керуватися принципом правової визначеності. Згідно з цим принципом, у разі нечіткості, суперечливості або недостатньої визначеності норм позитивного права правозастосовний орган повинен тлумачити такі норми на користь невідданого суб'єкта, особливо якщо іншою стороною є

держава чи орган місцевого самоврядування. Такий підхід обґрунтовується тим, що саме держава несе відповідальність за недоліки правового регулювання, якщо вона не забезпечила формулювання чітких і зрозумілих правил поведінки. У цьому контексті застосовується правило пріоритету найбільш сприятливого для особи тлумачення норми [106, с. 103; 292].

З огляду на зазначене, передача матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора має кваліфікуватися за ч. 4 ст. 111-1 КК України [176, с. 130]. Водночас для інкримінування цього складу кримінального правопорушення не вимагається встановлення спеціальної мети заподіяння шкоди Україні [106, с. 104].

Зазначений підхід заслуговує на підтримку, оскільки у ситуації нормативної конкуренції саме держава несе ризик нечіткості власного регулювання. Тлумачення сумнівів на користь особи відповідає як конституційним засадам кримінального права, так і практиці міжнародних інституцій щодо забезпечення передбачуваності кримінальної відповідальності.

Цікаву позицію висловлює Н. Антонюк. Суддя зазначає, що ст. 111-2 КК України передбачає кримінальну відповідальність за організаційні дії, які полягають насамперед у збиранні та накопиченні матеріальних ресурсів чи інших активів. Окрім цього, законодавець охоплює криміналізацією і наступні дії після такого збирання, зокрема їх підготовку та/або передачу стороні-агресору. Відтак, дії осіб, які, наприклад, добровільно здійснюють збір комп'ютерної техніки, засобів зв'язку, транспортних засобів для представників держави-агресора, її збройних формувань або окупаційної адміністрації, слід кваліфікувати як пособництво державі-агресору за ст. 111-2 КК України. Водночас особи, які безпосередньо передають такі ресурси, підлягають кримінальній відповідальності за ч. 4 ст. 111-1 КК України [8, с. 62].

Фактично авторка пропонує функціональний підхід до кваліфікації, за якого дії зі збирання, акумулювання та організації ресурсного забезпечення

розглядаються як більш активна та координуюча форма сприяння агресору, що й зумовлює застосування ст. 111-2 КК України. Водночас безпосередня передача майна в умовах окупації може розглядатися як прояв колабораційної інтеграції у діяльність окупаційної адміністрації, що обґрунтовує кваліфікацію за ч. 4 ст. 111-1 КК України. Такий розподіл дозволяє диференціювати відповідальність залежно від ролі особи у загальному механізмі забезпечення агресії.

Натомість міркування Ю. Орлова та Н. Прібиткової видаються такими, які найбільше відповідають самій ідеї диференціації відповідальності за державну зраду та доповнення КК нормою про колабораційну діяльність. Так, дослідники пропонують удосконалити редакцію ч. 4 ст. 111-1 КК України шляхом чіткого закріплення обставини вчинення відповідних діянь – а саме умов тимчасової окупації частини території України. За такого підходу всі інші дії, пов'язані з передачею матеріальних ресурсів представникам держави-агресора, які здійснюються поза межами окупованої території, підлягатимуть кваліфікації як пособництво державі-агресору [187, с. 124–125]. Водночас у межах цього дослідження неодноразово підкреслювалося, що колабораційна діяльність за своєю природою відбувається саме в умовах окупації, і ця обставина у багатьох випадках має вирішальне значення для розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень при їх кваліфікації.

Запропонований ними критерій «обстановки окупації» має істотне практичне значення, оскільки дозволяє чітко пов'язати колабораційну діяльність із просторово-часовими межами функціонування окупаційного режиму. Саме на таких територіях економічна активність особи об'єктивно набуває політичного значення та може безпосередньо зміцнювати контроль агресора. Поза межами окупації аналогічні дії втрачають ознаки колаборації та логічніше охоплюються конструкцією пособництва або державної зради.

У висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України щодо законопроекту, яким пропонувалося доповнити КК України ст. 111-2, акцентовано увагу на тому, що положення ст.ст. 111 та

111-1 КК України вже містять достатні правові підстави для притягнення особи до кримінальної відповідальності за різні форми взаємодії з представниками держави-агресора, а також із незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованих територіях, включаючи окупаційну адміністрацію. У цьому контексті запровадження окремого складу злочину у вигляді пособництва державі-агресору розцінюється як прояв надмірної криміналізації. Серед можливих негативних наслідків такого підходу називається, зокрема, виникнення штучної конкуренції кримінально-правових норм, а також порушення принципу економії кримінально-правової репресії [83, с. 2–3]. Втім, ні ці зауваження ні зауваження Президента України щодо недостатньої чіткості норми [259, с. 1] не були враховані, а закон поспішно прийнято.

Вказані застереження свідчать про наявність ризику надмірної криміналізації, коли множинність близьких за змістом складів злочинів ускладнює правозастосування та породжує штучну конкуренцію норм. За таких умов межі кримінальної відповідальності стають менш передбачуваними, що негативно впливає на принцип юридичної визначеності та може призводити до неоднакової судової практики.

У проєкті Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення (№7570 від 20.07.2022) запропоновано виключити ст. 111-2 КК України, оскільки вона передбачає колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже визначені у ст. 111-1 КК України, а окремі її положення включити до тексту ст. 111-1 КК України [226].

На зазначену проблему неодноразово звертали увагу й науковці. Зокрема, В. Шлапаченко вказує, що запровадження ст. 111-2 КК України не забезпечило належної конкретизації та розмежування форм співпраці з державою-агресором, а натомість призвело до виникнення конкуренції кримінально-правових норм, зокрема у вигляді темпоральної колізії. Більше

того, аналіз диспозицій ст. 111-1 та ст. 111-2 КК України свідчить про те, що остання фактично охоплює положення ст. 111-1 КК України в узагальненому вигляді, проте передбачає більш суворі санкції. Така законодавча конструкція суперечить принципам нормотворення та ускладнює правильну юридичну кваліфікацію відповідних діянь.

У зв'язку з цим авторка підтримує пропозицію щодо виключення ст. 111-2 КК України, оскільки вона дублює окремі форми колабораційної діяльності, вже передбачені ст. 111-1 КК України. Натомість окремі положення цієї норми доцільно інтегрувати до ст. 111-1 КК України із відповідним диференціюванням кримінальної відповідальності [322, с. 169–170]. Аналогічну позицію займають А. Політова та Н. Легунова, які наголошують, що ст. 111-1 КК України вже містить вичерпний перелік діянь, що охоплюють пособництво державі-агресору, а відтак існування ст. 111-2 КК України є недоцільним і вона підлягає виключенню [221, с. 94].

Втім, виключення ст. 111-2 КК України може мати і негативні наслідки. Так, О. Мармура та О. Пасека звертають увагу, що наслідком внесення змін або скасування окремих кримінально-правових норм може стати непритягнення до кримінальної відповідальності або звільнення від неї осіб, які вчинили діяння, передбачені такими нормами, до моменту набрання чинності відповідними змінами до КК України. При цьому у разі зміни норми йдеться лише про ті діяння, які перестають охоплюватися її змістом. У такому випадку існує ризик, що значна кількість осіб, які вчинили колабораційну діяльність у різних формах або пособництво державі-агресору, а по суті – діяння, близькі до державної зради, зможуть уникнути кримінальної відповідальності. Отже, приймаючи так звані «спеціальні» кримінально-правові норми, законодавець фактично потрапляє у певну пастку: після їх запровадження подальше скасування або істотна зміна таких норм стає проблематичною без ризику порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності [166, с. 8]. Безумовно, особи які співпрацюють з державою-агресором мають нести відповідальність за вчинені діяння.

Звільнення чи уникнення відповідальності не є позитивним моментом. Втім, поки ст. 111-2 КК України залишається у КК України залишається і складність відмежування цієї норми від суміжних правопорушень, порушується принцип пропорційності покарання.

Водночас кримінально-правове реагування має бути системним та внутрішньо узгодженим. Надмірне дублювання схожих за змістом норм не посилює ефективність протидії колабораціонізму, а, навпаки, створює труднощі при кваліфікації та ризик непропорційного покарання. З огляду на це доцільним видається або чітке законодавче розмежування сфер застосування ст. 111-1 та ст. 111-2 КК України через закріплення критеріїв добровільності, обстановки окупації та характеру участі особи, або ж консолідація відповідних положень в межах єдиної норми із належною диференціацією санкцій. Такий підхід сприяв би підвищенню передбачуваності правозастосування та відповідності кримінального закону його охоронній функції.

Тож, виключення ст. 111-2 КК України є необхідним для вирішення окреслених проблем правозастосування. Відтак, пособництво державі-агресора, залежно від обстановки вчинення, доцільно кваліфікувати за раніше прийнятими нормами. Якщо відповідне діяння вчинене в умовах окупації – ст. 111-1 КК України, поза межами окупації – ст. 111 КК України.

Висновки до розділу 3

У розділі проведено детальний аналіз розмежування складів колабораційної діяльності та кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю, зокрема ст.ст. 111, 111-2, 260, 436, 436-1 та 436-2 КК України.

Приділено увагу розмежуванню окремих частин ст. 111-1, зокрема її ч. 7, що стосується участі у незаконних збройних формуваннях на окупованих територіях, та ч. 4 – економічної співпраці з державою-агресором. Науковці та практика погоджуються, що критеріями розмежування є місце вчинення

діяння, його добровільність та мета, а також усвідомлення збройного конфлікту як контекстуального елемента. Також розглянуто проблеми конкуренції норм та принципу *non bis in idem* щодо застосування ст. 111-1 КК України та ст. 111 КК України.

З'ясовано, що ключовим критерієм для кваліфікації дій за ст. 111-1 КК України є обстановка вчинення злочину – тимчасова окупація, що визначає соціальну небезпеку і воєнний контекст діяння. При цьому підкреслено, що дії, вчинені поза умовами окупації, мають кваліфікуватися за іншими статтями, зокрема ст. 111 КК України.

Додатково проаналізовано розмежування колабораційної діяльності зі злочинами, пов'язаними з пропагандою, виготовленням забороненої символіки, пособництвом державі-агресору, що підкреслює важливість чіткого визначення суспільної небезпеки, публічності та суб'єкта злочину. Наголошено на необхідності уніфікації правозастосування та законодавчого уточнення відповідних понять, щоб уникнути надмірної криміналізації і забезпечити ефективну протидію колаборації в умовах воєнного конфлікту.

Отже, для підвищення правової визначеності і справедливості кваліфікації колабораційних правопорушень, зокрема за ст. 111-1 КК України, необхідно чітко враховувати обстановку вчинення, контекст збройного конфлікту, а також забезпечити гармонізацію національного кримінального законодавства з нормами міжнародного гуманітарного права.

ВИСНОВКИ

1. Колабораційна діяльність у кримінальному праві України сформувалась у три послідовні етапи, які відображають політичні та історичні зміни в державі. Перший етап (2001–2014 рр.) характеризується відсутністю окремої кримінально-правової регламентації колабораціонізму, який розглядався переважно істориками у контексті Другої світової війни, а правова відповідальність охоплювалася загальною нормою про державну зраду. Другий етап (2014–2022 рр.) супроводжувався активними дискусіями та спробами законодавчого закріплення окремої норми про колабораційну діяльність, що стало реакцією на початок окупації частини території України. Третій етап почався з 2022 року, коли було введено ст. 111-1 КК України, що детально регламентує колабораційну діяльність, що свідчить про законодавчу відповідь на нові виклики. Незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, низка проблем залишаються нерозв'язаними, зокрема щодо удосконалення правового регулювання та кваліфікації таких злочинів, що обґрунтовує необхідність подальших досліджень і розробки практичних рекомендацій для правозастосовної діяльності.

2. У результаті проведеного дослідження встановлено, що існують три основні підходи щодо кримінально-правової природи норми про колабораційну діяльність: перший трактує її як криміналізацію нових діянь, другий розглядає колабораційну діяльність як диференціацію відповідальності за державну зраду, а третій, змішаний, поділяє окремі форми колаборації на диференційовані прояви державної зради і вперше криміналізовані діяння. Проведений аналіз дозволяє підтримати другий підхід, який базується на тому, що колабораційна діяльність охоплювалася нормою про державну зраду до появи спеціальної статті 111-1 КК України, а її відокремлення є необхідним у зв'язку з особливостями суспільно-правових умов, зокрема, тривалою окупацією частини території України.

Визначено, що фактором, який істотно впливає на законодавчу оцінку ступеня суспільної небезпеки колабораційної діяльності, є саме окупація, що триває з 2014 року, що обумовлює потребу у застосуванні більш диференційованого та пом'якшеного підходу до відповідальності осіб, які діяли під умовами обмеженого вибору. Крім того, суспільний запит на справедливість, який підтверджується результатами опитувань громадської думки, свідчить про пріоритетність притягнення колаборантів до відповідальності та їх усунення з владних структур як важливий чинник правового регулювання.

3. Проведеним аналізом об'єктів складів кримінальних правопорушень за ст. 111-1 КК України враховано, що колабораційна діяльність є привілейованою формою державної зради. Визначено, що загальним об'єктом виступають суспільні відносини, охоронювані кримінальним законом (ст. 1 КК України). Родовим об'єктом доцільно вважати саме національну безпеку, враховуючи як чинне законодавство, так і попередній профільний закон. Встановлено, що колабораційна діяльність одночасно впливає на зовнішню та внутрішню безпеку держави, що виключає необхідність виділення видових об'єктів.

Запропоновано визначати безпосередній об'єкт за сферами, на які вони посягають: державну, воєнну, інформаційну та економічну безпеку. Додатковими обов'язковими об'єктами колабораційної діяльності визначено життя та право власності, адже саме ці об'єкти захищені окремими статтями КК України. Факультативним об'єктом можуть бути інші суспільні відносини, які не завжди піддаються шкоді (наприклад, нормальний розвиток неповнолітніх).

Предметом колабораційної діяльності слід вважати стандарти освіти держави-агресора, матеріальні ресурси та інформацію. Для розуміння «стандартів освіти держави-агресора» запропоновано використовувати метод доведення від протилежного. Так, стандартом освіти держави-агресора є (1) один чи декілька документів, який (які) (2) видано державою-агресором

(окупаційною адміністрацією) та спрямовано на (3) організацію освітнього процесу (4) всупереч українським стандартам (зокрема, визначених Законом України «Про освіту» та іншими нормативно-правовими актами).

4. Характеристика ознак об'єктивної сторони проводилась за сферами: інформаційною (чч. 1 і 6 ст. 111-1 КК України), адміністративною (чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України), освітньою (ч. 3 ст. 111-1 КК України), економічною (ч. 4 ст. 111-1 КК України), виборчою (ч. 5 ст. 111-1 КК України), політичною (ч. 6 ст. 111-1 КК України), воєнною (ч. 7 ст. 111-1 КК України).

За результатом дослідження колабораційної діяльності в інформаційній сфері запропоновано виключити ч. 1 ст. 111-1 КК України та доповнити відповідною нормою КУпАП, оскільки таке діяння є проступком, завдана шкода не підриває національну безпеку, а покарання має вибірковий характер. Щодо ч. 6 ст. 111-1 КК України, рекомендовано виключити вказівку на ознаку державної влади та унормувати «заклики» в одиничній формі.

Посадовий колабораціонізм, передбачений у чч. 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України, вимагає поетапного з'ясування: у якому органі працює особа та які функції вона виконує. Запропоновано виключити вказівку, що до незаконних органів влади слід також відносити окупаційну адміністрацію держави-агресора, оскільки це надмірно деталізує статтю та є очевидним. Визначено, що для встановлення виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій слід з'ясувати, чи були у особи підлегли та чи мала вона право управляти або розпоряджатися майном.

У дискусії щодо покарання осіб, які займають посади у правоохоронних чи судових органах, зазначено, що чинна норма тлумачиться надто широко, тому притягнення до відповідальності водія чи інших технічних працівників за ч. 7 ст. 111-1 КК України є надмірним. Запропоновано внести зміни до цієї норми.

Проаналізовано колабораційну діяльність в освітній сфері (ч. 3 ст. 111-1 КК України). Зроблено висновок, що керівник закладу освіти, який впроваджує стандарти держави-агресора, зазвичай одночасно здійснює і

пропаганду, проте через складність доказування такі випадки рідко фіксуються.

Охарактеризовано колабораційну діяльність в економічній сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України). Запропоновано відносити до незаконних воєнізованих формувань організації, табори, які мають ієрархію, сувору дисципліну, навчають користуватись зброєю і проводять вишколи. Запропоновано зміни до відповідної норми.

Розглянуто колабораційну діяльність у виборчій сфері (ч. 5 ст. 111-1 КК України) з пропозицією використовувати чинне українське виборче законодавство для розуміння етапів виборів, функцій спостерігачів, комісій тощо.

Зроблено висновок, що політичний колабораціонізм (ч. 6 ст. 111-1 КК України) завжди підриває національну безпеку, тому кримінальній відповідальності підлягають не будь-які політичні заходи, а лише ті, які спрямовані на завдання шкоди національній безпеці України.

Зазначено, що у ст. 111-1 КК України має значення місце вчинення злочину, оскільки в окремих формах воно прямо зазначене (чч. 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК України), а в інших місце визначається з урахуванням умов окупації. Відтак, місцем вчинення колабораційної діяльності, якщо це не деталізовано у частині, є повністю або частково непідконтрольна територія України (тимчасово окупована територія, лінія зіткнення).

5. Суб'єктом колабораційної діяльності, з огляду на її спорідненість із державною зрадою, є фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку та є громадянином України. Додаткові ознаки суб'єкта визначаються конкретною сферою колабораційної діяльності: у сфері освіти впроваджувати стандарти держави-агресора можуть лише особи, уповноважені на це окупаційною адміністрацією та наділені відповідними функціями, тоді як пропаганду в закладах освіти може здійснювати будь-яка особа. Для кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 111-1 КК України не має значення чи була взагалі особа зареєстрована як фізична особа-підприємець чи юридична особа.

Щодо форми вини, існують три підходи: колабораційна діяльність вчиняється виключно з прямим умислом; у ч. 8 ст. 111-1 КК України – прямим умислом до діяння і різним умислом щодо наслідків; або ж вона може вчинятися як із прямим, так і з непрямим умислом. Підтримано останній підхід.

Обґрунтовано пропозицію виключити з тексту ст. 111-1 КК України згадку про «добровільність» діяння, оскільки випадки вимушеного колабораціонізму слід розглядати як обставини, що виключають кримінальну протиправність (крайня необхідність – ст. 39 КК України або фізичний чи психічний примус – ст. 40 КК України).

6. У результаті дослідження здійснено розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК України, що дало змогу чітко визначити критерії відмежування посадового колабораціонізму (ч.ч. 2, 5, 7 КК України). Для правильної кваліфікації дій особи необхідно з'ясовувати: 1) орган, у якому особа обійняла посаду; 2) офіційну назву посади; 3) фактичні функції, які вона виконувала. Встановлено, що формальне зазначення посади керівника не є достатнім – ключовим є визначення, чи виконувала особа організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, а також чи становили її дії загрозу національній безпеці, чи були малозначними, що може слугувати підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Підтверджено і розвинено наукову позицію, згідно з якою керівники закладів освіти не підпадають під відповідальність за ч. 5 ст. 111-1 КК України, за винятком випадків, коли приватний заклад веде господарську діяльність у співпраці з державою-агресором, що утворює склад злочину, передбачений ч. 4 ст. 111-1 КК України.

Проведено відмежування складів колабораційної діяльності в інформаційній сфері (ч.ч. 1, 3, 6 ст. 111-1 КК України). Їх спільними ознаками є: висловлення певних поглядів, антиукраїнський характер висловлювань, публічність, а також співпраця з державою-агресором. Встановлено, що

пропаганда, передбачена ч. 3 ст. 111-1 КК України, має системний характер, пов'язаний з освітнім процесом і спрямований на здобувачів освіти. Місце її вчинення (заклад освіти) не слід вважати виключною розмежувальною ознакою, оскільки пропаганда може здійснюватися дистанційно або поза межами навчального часу. Запропоновано внести відповідні зміни до норми.

Визначено, що розмежування ч. 6 та ч. 1 ст. 111-1 КК України ґрунтується на наявності взаємодії з представником держави-агресора у першому випадку, та разовому самотійному вчиненні діяння – у другому. У свою чергу, ч. 5 ст. 111-1 КК України пропонується вважати спеціальною нормою щодо ч. 6, оскільки заходи, пов'язані з виборами, мають політичний характер і підлягають кваліфікації саме за ч. 5 ст. 111-1 КК України. Обґрунтовано доцільність виключення з ч. 5 ст. 111-1 КК України положення про «публічні заклики до незаконних виборів чи референдуму» та внесення змін до ч.ч. 5, 6 зазначеної статті.

7. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень вимагає уточнення ознак, які традиційно вважаються розмежувальними. Недоцільно відносити до таких ознак суб'єкта, оскільки в обох випадках це громадянин України; державу, на користь якої вчинено злочин, адже сумнівно, що він може бути вчинений на користь не держави-агресора; а також форми вчинення державної зради, які хоч і прямо вказані у диспозиції статті, проте логічно «розкриваються» у складах колабораційної діяльності. Обстановка – період збройного конфлікту – може виступати однією з важливих ознак. Аналіз позицій науковців щодо розмежування ч. 7 ст. 111-1 КК України та ч. 1 ст. 111 КК України свідчить, що більш обґрунтованою є позиція, відповідно до якої колабораційна діяльність є різновидом державної зради, а тому кваліфікація за сукупністю цих статей суперечить принципу «не двічі за одне і те ж». Ключовою розмежувальною ознакою у цьому випадку є наявність або відсутність умов окупації.

Щодо відмежування колабораційної діяльності у воєнній сфері (ч. 7

ст. 111-1 КК України) від створення незаконних воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України) обґрунтовано доцільність застосування підходу, за яким визначальними є: місце створення формувань – тимчасово окупована територія держави-агресора (колабораційна діяльність), обстановка – умови окупації (колабораційна діяльність), а також мета створення – ведення бойових чи інших дій у межах збройного конфлікту (колабораційна діяльність).

Встановлено, що розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та терористичного акту й суміжних з ним діянь (ст.ст. 258–258-6 КК України) доцільно здійснювати за обставинкою – умовами окупації, при цьому неприпустимим є ототожнення воєнного злочину та терористичного акту. Аналіз співвідношення ст. 436-2 КК України та ч. 1 ст. 111-1 КК України показав, що вони перебувають у відносинах загальної та спеціальної норм, а отже, за загальним правилом, у разі конкуренції має застосовуватися спеціальна норма, хоча у певних випадках можлива і сукупність злочинів.

Доведено, що виготовлення і поширення комуністичної чи нацистської символіки (ст. 436-1 КК України) та колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України) можуть утворювати сукупність злочинів. Визначено, що розмежувальними ознаками колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК України) та пропаганди війни (ст. 436 КК України) є родовий об'єкт та предмет заклику: ст. 436 КК України застосовується, якщо збройний конфлікт ще не розпочався, а ст. 111-1 КК України – у період уже існуючого конфлікту.

Встановлено помилковість використання ознаки добровільності як критерію відмежування колабораційної діяльності у економічній сфері (ч. 4 ст. 111-1 КК України) та пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Обґрунтовано пропозицію виключити ст. 111-2 КК України, а кваліфікацію діянь здійснювати залежно від обставинки: якщо вони вчинені в умовах окупації – за ст. 111-1 КК України, а поза умовами окупації – за ст. 111 КК України.

8. З урахуванням вищенаведеного, пропонується викласти ст.111-1

КК України у такій редакції:

Частину першу виключити

ч. 2. Зайняття громадянином України посади, не пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора

ч. 3. Здійснення громадянином України пропаганди під час освітнього процесу з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України, а також дії громадян України, спрямовані на впровадження стандартів освіти держави-агресора в освітній процес

ч. 4. Передача громадянином України матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території,

ч.5. Зайняття громадянином України посади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій, у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, у тому числі в окупаційній адміністрації держави-агресора, або добровільне обрання до таких органів, а також організація чи проведення незаконних виборів, референдумів чи інших заходів політичного характеру, а також активна участь у них на тимчасово окупованій території.

ч. 6. Здійснення громадянином України інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України-

ч.7. Зайняття громадянином України посади пов'язаної зі здійсненням

повноважень дізнавача, слідчого, оперативного працівника, прокурора, судді у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території або добровільна участь громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, або в збройних формуваннях держави-агресора чи надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, -

А також виключити ст. 111-2 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адвокати-колаборанти з Лисичанська засвітилися в реєстрі «ЛНР». Хто працює на окупантів. Попасна.City. 24.03.2023. URL: <https://popasnaya.city/articles/274480/advokati-kolaboranti-z-lisichanska-zasvitilisya-v-reyestri-lnr-hto-pracyuye-na-okupantiv> (дата звернення: 01.12.2025).
2. Адвокат-колаборант шпигував за українськими блокпостами у Краматорську – СБУ. 21.08.2023. УНН: веб-сайт. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/2042652-advokat-kolaborant-shpiguvav-za-ukrayinskimi-blokpostami-u-kramatorsku-sbu> (дата звернення: 01.12.2025).
3. Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2022 р.). Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 156 с.
4. Аналіз пропозицій змін до законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність. Центр прав людини ZMINA, ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ», БО БФ «Стабілізуєш Суппорт Сервісез», ГО Кримська правозахисна група, ГО «КримSOS», БФ «Восток SOS», ГО «Донбас-СОС». 01.09.2022. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/09/analiz-zmin-do-zakonodavstva_kolaboracijna-diyalnist_red-1.pdf
5. Аналіз пропонованих змін до законодавства щодо відповідальності за колабораційну діяльність (Проекти Законів за р. н. 10136 та 10136-1). Центр прав людини ZMINA ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ»» Благодійний фонд «Схід-SOS» ГО «КримSOS» ГО «Донбас SOS» Кримська правозахисна група БО БФ «Стабілізуєш Суппорт Сервісез» БФ «Право на захист». 2023. URL: <https://r2p.org.ua/storage/documents/7b7a3f10acb4b0636337918c16fe2fa7>

74eaf939_original.pdf (дата звернення: 01.12.2025).

6. Аналіз пропонованих змін до законодавства щодо відповідальності за колабораційну діяльність (проекти законів за р. н. 8301, 8301-1, 8301-2). Центр прав людини ZMINA ГО «Громадський холдинг “ГРУПА ВПЛИВУ”» Благодійний фонд «Схід-SOS» ГО «КримSOS» ГО «Донбас SOS» Кримська правозахисна група БО БФ «Стабілізуєш Сторону Сервіс» БФ «Право на захист». 06.03.2023. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7377> (дата звернення: 01.12.2025).
7. Аналітичний огляд результатів соціологічних досліджень щодо ставлення суспільства до колабораціонізму та правосуддя щодо нього. УГСПЛ. 2024. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/Analitchnyy-ohliad-rezultativ-sotsiolohichnykh-doslidzhen-1.pdf>
8. Антонюк Н. Державна зрада і колабораційна діяльність: питання кримінально-правової кваліфікації. *Слово Національної школи суддів України*. 2021. № 4 (37). С. 56–68. DOI: [https://10.37566/2707-6849-2021-4\(37\)-5](https://10.37566/2707-6849-2021-4(37)-5)
9. Антонюк Н. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. №5. С. 30–38. DOI: 10.33498/luu-2023-05-030
10. Антонюк Н. Поняття диференціації кримінальної відповідальності. *Право України*. 2019. №9. С. 196–214.
11. Антонюк Н., Анісімов Г. Розмежування колабораційної діяльності із суміжними складами кримінальних правопорушень. Презентація. *Верховний Суд*: веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_07_22_Antonuk_Anisimov.pdf
12. Антонюк Н., Анісімов Г. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. *Верховний Суд*: веб-сайт. 26.07.2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres->

13. Антонюк Н.О. Зміни до злочинів проти основ національної безпеки: криміналізація чи диференціація кримінальної відповідальності. *Право України*. 2022. № 11. С. 37-48.
14. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України : монографія. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; наук. ред. В. О. Навроцький. Київ : Алерта, 2023. 552 с. : іл., табл.
15. Артюхова В.В. Соціальна обумовленість криміналізації колабораційної діяльності. *Наука і правоохорона*. 2023. №2 (60). С. 171–183. DOI: [https://doi.org/10.36486/np.2023.2\(60\)](https://doi.org/10.36486/np.2023.2(60))
16. Афанасенко С.І., Стойков І.М. Злочини проти основ національної безпеки України, що посягають на відносини в політичній сфері. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. №3. С. 54–56.
17. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монографія. 3-є вид., перероб. та доп. Луганськ: Віртуальна реальність, 2014. 240 с.
18. Батраченко Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії. *Military offences and war crimes: background, theory and practice* : collective monograph. Ed. by V.M. Stratonov. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. С. 73–97 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-302-6-3>
19. Беніцький А.С. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів, передбачених ч. 4 ст. 111 Кримінального кодексу України, та розмежування їх із суміжними складами злочинів. *Право України*. 2022. №11. С. 88–99. DOI: <https://10.33498/louu-2022-11-08>
20. Берднік І.В., Головка М.Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022. №2. С. 156–162. DOI:

<https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.22>

- 21.Василенко Ю.В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 271–273.*
- 22.Василенко Ю.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення. 2022. Вип. 1. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-1-1>
- 23.Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#top> (дата звернення: 01.12.2025).
- 24.Виживання чи злочин: як Україна карає за колабораціонізм. Аналітичний звіт/ О. Синюк, Д. Депутат, І. Вишневська, В. Волковинська, В. Червонна, М. Єлігулашвіл.; ред. О. Луньов. Київ, 2024. 104 с.
- 25.Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 10 квітня 2024 року у справі № 485/616/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118257415> (дата звернення: 01.12.2025).
- 26.Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 03 квітня 2023 року у справі № 383/617/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109957216> (дата звернення: 01.12.2025).
- 27.Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 24 лютого 2023 року у справі № 383/341/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109188356> (дата звернення:

- 01.12.2025).
28. Вирок Васильківського районного суду Дніпропетровської області від 14 березня 2024 року у справі № 172/338/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117644107> (дата звернення: 01.12.2025).
29. Вирок Вільнянського районного суду Запорізької області від 06 лютого 2024 року у справі № 314/339/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116790222> (дата звернення: 01.12.2025).
30. Вирок Жидачівського районного суду Львівської області від 06 червня 2023 року у справі № 443/480/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111345674> (дата звернення: 01.12.2025).
31. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 04 червня 2025 року у справі № 332/3327/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127850903> (дата звернення: 01.12.2025).
32. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 09 грудня 2025 у справі № 332/795/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132417906> (дата звернення: 25.12.2025).
33. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 06 червня 2024 року у справі № 344/20468/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119548558> (дата звернення: 01.12.2025).
34. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 28 лютого 2023 року у справі № 344/12096/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109341165> (дата звернення: 01.12.2025).
35. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 11 липня 2023 року у справі № 202/10992/23. URL:

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112106625> (дата звернення: 01.12.2025).
36. Вирок Індустріального районного суду м. Дніпропетровська від 27 березня 2023 року у справі № 202/4107/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117935292> (дата звернення: 01.12.2025).
37. Вирок Казанківського районного суду Миколаївської області від 28 квітня 2023 року у справі № 485/20/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110527834> (дата звернення: 01.12.2025).
38. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 05 грудня 2022 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107736264> (дата звернення: 01.12.2025).
39. Вирок Комунарського районного суду м. Запоріжжя від 06 грудня 2024 року у справі № 333/10659/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124385729> (дата звернення: 01.12.2025).
40. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 06 січня 2025 року у справі № 334/1461/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124254474> (дата звернення: 01.12.2025).
41. Вирок Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 06 червня 2023 року у справі № 334/386/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111345392> (дата звернення: 01.12.2025).
42. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 грудня 2025 року у справі № 161/2034/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132521566> (дата звернення не вказана).
43. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 10 травня 2023 року.

- URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110775836> (дата звернення: 01.12.2025).
44. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 13 грудня 2022 року у справі № 521/18169/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107936257> (дата звернення: 01.12.2025)
45. Вирок Машівського районного суду Полтавської області від 21 березня 2023 року у справі № 948/627/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109673900> (дата звернення: 01.12.2025).
46. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 02 вересня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121304181> (дата звернення: 01.12.2025).
47. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 17 березня 2025 року у справі № 335/8770/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125857164> (дата звернення: 01.12.2025).
48. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Запоріжжя від 28 лютого 2024 року у справі № 335/10374/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117289047> (дата звернення: 01.12.2025).
49. Вирок Орджонікідзевського районного суду м. Харкова від 10 червня 2024 року у справі № 644/4176/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119642528> (дата звернення: 01.12.2025).
50. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03 березня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109322491> (дата звернення: 01.12.2025).
51. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 22 липня 2024 року у справі № 522/7069/23. URL:

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120568583> (дата звернення: 01.12.2025).
52. Вирок Путивльського районного суду Сумської області від 27 травня 2022 року у справі № 584/313/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104534680> (дата звернення: 01.12.2025).
53. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 24 березня 2025 року у справі № 569/14275/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126124115> (дата звернення: 01.12.2025).
54. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 28 травня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119334237> (дата звернення: 01.12.2025).
55. Вирок Рівненського міського суду Рівненської області від 31 травня 2023 року у справі № 569/15404/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111210400> (дата звернення: 01.12.2025).
56. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 05 березня 2024 року у справі № 214/2035/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117427170> (дата звернення: 01.12.2025).
57. Вирок Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 06 червня 2019 року у справі № 243/5255/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82229308> (дата звернення: 01.12.2025).
58. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 02 жовтня 2023 року у справі № 485/1214/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113848655> (дата звернення: 01.12.2025).
59. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 04

- травня 2023 року у справі № 485/38/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110662141> (дата звернення: 01.12.2025).
60. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05 травня 2023 року у справі № 485/70/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110680795> (дата звернення: 01.12.2025).
61. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 05 червня 2023 року у справі № 485/355/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111306526> (дата звернення: 01.12.2025).
62. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 08 травня 2023 року у справі № 485/115/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110680791> (дата звернення: 01.12.2025).
63. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 12 вересня 2023 року у справі № 485/1112/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113373845> (дата звернення: 01.12.2025).
64. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 12 вересня 2023 року у справі № 485/1113/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113384730> (дата звернення: 01.12.2025).
65. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 13 червня 2023 року у справі № 485/428/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111505462> (дата звернення: 01.12.2025).
66. Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 13 червня 2023 року у справі № 485/427/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111509100> (дата звернення: 01.12.2025).

01.12.2025).

67.Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 16 травня 2023 року у справі № 485/187/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110873906> (дата звернення: 01.12.2025).

68.Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 16 травня 2023 року у справі № 485/188/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110864276> (дата звернення: 01.12.2025).

69.Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 23 травня 2023 року у справі № 485/235/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111040658> (дата звернення: 01.12.2025).

70.Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 26 червня 2023 року у справі № 485/480/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111767016> (дата звернення: 01.12.2025).

71.Вирок Снігурівського районного суду Миколаївської області від 26 травня 2023 року у справі № 485/273/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111111401> (дата звернення: 01.12.2025).

72.Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 19 серпня 2022 року у справі № 588/713/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105808995> (дата звернення: 01.12.2025).

73.Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 07 березня 2025 року у справі № 308/8025/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126252355> (дата звернення: 01.12.2025).

74.Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 04 квітня

- 2025 року у справі № 766/4763/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126351809> (дата звернення: 01.12.2025).
75. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 11 грудня 2023 року у справі № 766/11796/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115539001> (дата звернення: 01.12.2025).
76. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 18 березня 2025 року у справі № 766/866/23. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/125958907/> (дата звернення: 01.12.2025).
77. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 28 січня 2025 року у справі № 766/12761/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124872629> (дата звернення: 01.12.2025).
78. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 29 квітня 2025 року у справі № 766/979/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127016681> (дата звернення: 01.12.2025).
79. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 31 березня 2025 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126221455> (дата звернення: 01.12.2025).
80. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 31 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112512676> (дата звернення: 01.12.2025).
81. Вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова від 29 січня 2024 року у справі № 646/853/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116597059> (дата звернення: 01.12.2025).
82. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 17 травня 2024

- року у справі № 761/17190/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120574226> (дата звернення: 01.12.2025).
83. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливості застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» До реєстр. № 7186 від 21.03.2022 Народні депутати України С. Іонушас та інші. 22.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/c77e7d01-16d9-46ab-9357-f6a10c6afd91> (дата звернення: 01.12.2025).
84. Відповідальність за колабораціонізм. Позиції Верховного Суду. 06.03.2024. *Верховний Суд*: веб-сайт. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1568372/f6a10c6afd91> (дата звернення: 01.12.2025).
85. Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (22–23 лютого 2024 року) / упор. У.О. Цмоць. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 1084 с.
86. Вітко О.Ю. Теоретичні аспекти об'єкта і предмета злочину. *Dictum factum*. 2020. №1 (6). С. 111–120. URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/133> (дата звернення: 01.12.2025).
87. Вознюк А.А. Додатковий об'єкт злочину, передбаченого ст. 255 Кримінального кодексу України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 4 (97). С. 21–30.
88. Воробей П.А. Роль і місце предмета злочину в об'єктивних ознаках складу злочину. *Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права*. 2022. № 1. С. 12–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2022-1-3>.

- 89.Газдайка-Василишин І.Б. Проблеми кваліфікації колабораційної діяльності. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 120–128.
- 90.Гамалій І. СБУ затримала адвоката, який «переписував» майно морпорту Херсона на баланс «адміністрації Сальдо». 01.11.2023. *LB.ua*: веб-сайт. URL : https://lb.ua/society/2023/11/01/582178_sbu_zatrimala_advokata_yakiy.html (дата звернення: 01.12.2025).
- 91.Гладунов О.В., Богданець Н.М. Аналітичний звіт за результатами дослідження громадської думки громадян України, які перебували на тимчасово окупованій території. Київ : ТОВ «Вістка», 2023. 90 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/21102.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
- 92.Гловюк І.В. Чи буде нести кримінальну відповідальність дитина, яка була примусово рекрутована окупантами на участь у бойових діях? 02.12.2024. URL: https://www.hsa.org.ua/lectors/glovyuk-iryna/articles/ci-bude-nesti-kriminalnu-vidpovidalnist-ditina-iaka-bula-primusovo-rekrutovana-okupantami-na-ucast-u-boiovix-diiakh?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR3ABXsBC95FmbakVVKhr5UTMjtjZUc09CeDuAIrRMIUq0b3Xv3xsi7Lqgr0_aem_TQS-lymS81alZL1onAaKQw (дата звернення: 01.12.2025).
- 93.Глушенок Н.М. Аграрна політика Німеччини в рейхскомісаріаті «Україна» 1941-1944 рр. : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2005. 16 с.
- 94.Голінка М.І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові*

- записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2023. №36. С. 251–258. DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7807937>
95. Головкін О.В., Сказко І.Р. Колабораціонізм в Україні: дискусійні аспекти. *Держава і право. Серія : Юридичні науки.* 2017. Вип. 78. С. 235–247. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001071594> (дата звернення: 01.12.2025).
96. Гончаренко К.Ю. Державна зрада чи колабораційна діяльність? проблеми кваліфікації злочинів проти основ національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО».* 2022. № 36. С. 137–142. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.16>
97. Гончаренко О.М. Голокост на території Київщини: загальні тенденції та регіональні особливості (1941-1944 рр.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.0. Черкас. нац. ун-т ім. Б.Хмельницького. Черкаси, 2005. 20 с.
98. Гончаренко О.М. Організаційно-правове забезпечення функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна» (1941-1944 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2011. 44 с.
99. Гончарук О.В., Стрельбіцька Л.Я., Голота Н.П. Колабораційна діяльність: проблеми законодавства і практики застосування. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. №11. С. 452–255. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/110>
100. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2023 №436-15. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 01.12.2024)
101. Гутник А.В. Колабораційна діяльність у закладах освіти: місце вчинення злочину. *Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки. Том I* / [Ред.: В. Ільницький, М. Галів]. Київ – Дрогобич – Львів

- Переяслав – Ужгород – Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 130–132.
102. Гутник А.В. Окремі проблеми кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : збірник тез доповідей науково-практичної конференції (м. Вінниця, 12 квіт. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України; Наук. парк «Наука та безпека». Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 75–76.
103. Діденко Є. Підприємці та колабораціонізм: за що притягувати до відповідальності після деокупації? 13.04.2023. *УГСПЛ* : веб-сайт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/pidpriyemtsi-ta-kolaboratsionizm-za-shcho-prytiahuvaty-do-vidpovidalnosti-pislia-deokupatsii/> (дата звернення: 03.04.2024).
104. Добробог Л.М., Березняк В.С., Макашов А.В., Ткач Ю.О. Колабораційна діяльність як кримінальне явище: аналітичний огляд. Дніпро : ДДУВС, 2023. 42 с. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/12201> (дата звернення: 03.04.2024).
105. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні. Центр прав людини ZMINA; ред. Печончик Т., Луньова О. Київ, 2021. 36 с.
106. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022 № 2(18). С. 95–117. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.266927>
107. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навч. посібник/ за заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ : Ваїте, 2014. 944 с.
108. Жигло В.В. Документи державних архівів України з історії окупаційного режиму у зоні військового управління : автореф. дис. ...

- канд. іст. наук : 07.00.06. Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України. Київ, 2010. 19 с.
109. За що судять колаборантів: вісім вироків очима юристів. Медійна ініціатива за права людини. 20.01.2023 р. URL: <https://mipl.org.ua/za-shho-sudyat-kolaborantiv-visim-vyrokivochyma-yurystiv/> (дата звернення: 03.04.2024).
110. Заборона адвокатської діяльності та ТОТ є посяганням на суверенітет, - думка. *Національна асоціація адвокатів України* : веб-сайт. 23.10.2023. URL: <https://unba.org.ua/news/8444-zaborona-advokatskoi-diyal-nosti-ta-tot-e-posyaganniam-na-suverenitet-dumka.html> (дата звернення: 25.10.2024).
111. Загиней-Заболотенко З.А. Добровільне зайняття громадянином України посади у незаконних органах влади, створених на тимчасово окупованій території, а також в незаконних судових або правоохоронних органах як форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 318–321. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/70>
112. Загиней-Заболотенко З.А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 479–482. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/114>
113. Загиней-Заболотенко З.А., Присяжнюк І.І., Чаплиук О.І. Вчинення дій, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск №79: частина 2. С. 170–174. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.79.2.25>
114. Зайцев О.В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014-2022 років). *Науковий вісник*

- Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО. 2023. Випуск №78: частина 2. С. 174–179. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.2.27>*
115. Зайцев О.В. Особливості кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності в освітній сфері. *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). С. 88–101. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.88-101>
116. Зайцев О.В., Бодейко В.А. Щодо встановлення суб'єктивних ознак колабораційної діяльності (узагальнення матеріалів судової практики). *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2022. Вип. 4(100). С. 101–112. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.101-112>
117. Запобігання колабораційній діяльності : метод. рекомендації. О.С. Юнін, В.С. Березняк, В.В. Шаблистий, А. В. Макашов та ін.. Дніпро : ДДУВС, 2024. 72 с. DOI: <https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/13076>
118. Звіт «Правосуддя в контексті збройної агресії росії» було здійснене за підтримки Швейцарії через Відділ миру та прав людини. 18-24 жовтня 2023 р. 64 с. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_justice_102023.pdf
119. Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар) / за заг. ред. С.А. Наумюка. Київ: Алерта, 2024. 378 с.
120. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. порадник з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.
121. Ілларіонов О.Ю. Суспільний запит на заборону колабораціонізму. *Юридичний вісник України*. 31 березня–6 квітня 2017 р. № 13 (1133). URL: <http://yvu.com.ua/suspilnyj-zapyt-na-zaboronu-kolaboratsionizmu/> (дата звернення: 31.12.2024).
122. Кашеварова Н.Г. Документи Оперативного штабу рейхсляйтера

- Розенберга як джерело з історії вивчення нацистами окупованих східних територій (1941-1944) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Ін-т історії України НАН України. Київ, 2008. 18 с.
123. Книженко О.О. Глорифікація як ознака колабораційної діяльності. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 75–77.
124. Козаченко О.В., Мусиченко О.М. Окремі аспекти кваліфікації та застосування кримінально-правових заходів за колабораційну діяльність в Україні, передбачену ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 407–411. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-9/100>
125. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: практика застосування законодавства та перспективи його удосконалення. Аналітичний звіт. О. Синюк, О. Луньова, ред. Д. Свиридова Д. Центр прав людини ZMINA. Київ, 2023. 69 с. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/04/colaboration_web_ukr-2.pdf (дата звернення: 23.04.2024).
126. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. poradnik / О.О. Буряк, О.І. Букреев, Д.О.Олейніков, М. В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А.З. Швеця. Харків: Право, 2022. 98 с.
127. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій: матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. 150 с. DOI: 10.32782/06092023
128. Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій : монографія / [М. А. Рубашенко, І. В. Яковюк, Н. В.

- Шульженко, О. В. Зайцев, С. О. Харитонов] ; за наук. ред. М. А. Рубашенка ; Нац. фонд дослідж. України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2024. 576 с.
129. Коломієць Ю.Ю. Державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2 С. 265–268.*
130. Кончук Н.С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, 2019. 218 с.
131. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. *ГО «Вектор прав людини»* : веб-сайт. Київ, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo> (дата звернення : 05.09.2023).
132. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораціонізм в освіті: аналіз рішень судів щодо впровадження стандартів держави-агресора. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*: веб-сайт. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/kolaboratsionizm-v-osviti-analiz-rishen-sudiv-shchodo-vprovadzhennia-standartiv-derzhavy-ahresora/> (дата звернення 26.08.2023).
133. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Колабораційна діяльність: науково-практичний коментар до нової статті 111-1 КК. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С.198–204. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/45>
134. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Криміналізація колабораціонізму в Україні. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political,*

cultural-educational, religious, economic, and legal aspects : Scientific monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 1187–1195. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-148>

135. Красій М. О. Державна правова політика щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність (ч.1 та 2 ст. 111-1 КК України). *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 4. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-4-01-01>
136. Кривопускова К.Л. Соціальна обумовленість кримінально-правових норм про публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. №4. С. 298–303. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.54>
137. Крижний С.Г. Цивільний колабораціонізм як соціальне явище (на прикладі міста Харкова під час окупації 1941-1943 рр.) : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. Харків, 2010. 20 с.
138. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, Ю. В. Орлов, В. П. Ємельянов та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Ю. В. Орлова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2023. 520 с.
139. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини (у схематичних діаграмах) : навч. посіб./ А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. Київ : «Центр учбової літератури». 2015. 312 с.
140. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / [А.А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.] ; за заг. ред. проф. О.М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.
141. Кримінальне право України. Особлива частина : навчальний посібник / О.В. Попович, Л.В. Томаш, П.П. Латковський, А.Ю. Бабій.

Чернівці, 2022. 319 с.

142. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-е вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
143. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2010. 456 с.
144. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
145. Кришевич О. Державна зрада: питання кваліфікації під час воєнного часу та розмежування з колабораційною діяльністю. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 17 бер. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 314–316.
146. Кубальський В.Н. Проблеми криміналізації колабораціонізму в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (9 листопада 2018 року) / упор. О.В. Авраменко, С.С. Гнатюк, І.В. Красницький, С.І. Мельник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. С. 102–105.
147. Кубальський В.Н. Проблеми кримінально-правової протидії колабораційній діяльності. *Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 353–360. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0000981367> (дата звернення: 10.03.2024).
148. Кудінов С.С., Шинкар Т.І. Кримінально-правові механізми обмеження інформаційної діяльності, яка містить ознаки колабораціонізму. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2021. №3. ч.

2. С. 23–29. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.3.2.4>
149. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Вип. 70 (1). С. 381–388. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.61>
150. Кузнецов В.В., Сийплові М.В., Нестерова І.А. Злочини проти основ національної безпеки України: нові виклики сьогодення. *Аналітично-порівняльному правознавстві*. 2023. № 1. С. 483–489. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.84>
151. Кузьменко О.В. Особливості криміналістичної характеристики колабораційної діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №1. С. 336–339. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.60>
152. Куліков О.П. Кримінально-правовий захист основ національної безпеки України у зв'язку із зовнішньою агресією: аналіз змін у законодавстві: матеріали Міжнародного молодіжного наукового юридичного форуму (м. Київ, Національний авіаційний університет, 19-20 травня 2022 р.) Том 1. Тернопіль: Вектор, 2022. С. 194–196.
153. Лапкін А.В., Євтєєва Д.П. Кримінально-правова оцінка дій вчителів (викладачів) за викладання на окупованих територіях. *Право та державне управління*. 2022. № 4. С. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.4.17>.
154. Левадний Р.С. Кримінально-правової характеристики колабораціонізму. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. №1. Том 35 (74). С. 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/23>
155. Лисько Т.Д., Літвінчук Б.С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник*. 2023. №1 (66). С. 178–185. DOI: <https://doi.org/10.18372/2307->

156. Лихова С.Я., Сисоєва В.П. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: аналіз новел кримінального законодавства. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (м. Київ, 26 травня 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 142–146.
157. Лігун А.І. Суб'єктивні ознаки колабораційної діяльності. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2024. № 1. С. 99–104. DOI: <https://doi.org/10.59226/2786-6920.1.2024.99-104>
158. Ліхолєтова Ю. Актуальна практика КК України щодо злочинів проти основ національної безпеки України: презентація. Круглий стіл «Злочини проти основ національної безпеки. Актуальні питання та судова практика». *Верховний Суд*: веб-сайт. 26.06.2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_Liholetova.pdf (дата звернення: 13.06.2025).
159. Луцький Т.М. Проблемні питання кваліфікації колабораційної діяльності в Україні. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 жовтня 2022 року) / упор. Л. В. Павлик, У. О. Цмоць. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 215–219.
160. Максимчук Є.С. Діяльність державних комісій з розслідування злочинів нацистів на території України (1941-1951 рр.): типологічний склад та інформаційний потенціал джерельного комплексу : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Державний комітет архівів України, Український НДІ архівної справи та документознавства. Київ, 2007. 20 с.
161. Мамченко Н. Адвокатів поки не будуть карати за колаборацію: у

- Раді зареєстрували законопроект. *Судово-юридична газета*: веб-сайт. 26.12.2022. URL : <https://sud.ua/uk/news/publication/257645-advokatov-poka-ne-budut-nakazyvat-za-kollaboratsiyu-v-rade-zaregistrirovali-zakonoproekt> (дата звернення: 13.06.2025).
162. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним. Academia.edu : веб-сайт. URL : <https://bit.ly/3yq95sP> (дата звернення: 13.06.2025).
163. Марін О. Кримінально-правові варіації державної зради у кримінальному кодексі України. *Право України*. 2022. №11. С. 60–75. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-060>
164. Марін О. Парадокси кримінального права, або для чого приймати привілейовані спеціальні норми? Facebook. 06.04.2022. URL: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=3040631389534320&id=100007624658020 (дата звернення 20.01.2023).
165. Марін О. Проблема відображення суспільно небезпечних явищ у положеннях КК України. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна* : матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю.А. Пономаренко (голова), О.В. Харитонova, Н.В. Маслак та ін. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава мудрого, каф. кримін. права. Харків : Право, 2023. С. 152–157.
166. Мармура О.З., Пасєка О.Ф. Скасування або зміна «спеціальних» норм про кримінальну відповідальність як проблема кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2023. Вип. 3. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-3-1>
167. Маслоva О. О. Публічність як обстановка вчинення кримінального проступку, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 3. С. 100–105. DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2022.18>
168. Матюшенко О.І. Проблемні питання позбавлення права обіймати

- певні посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. №1(17). С. 110–119. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.259424>
169. Медицький І.Б. Колабораційна діяльність і пособництво державі-агресору: «дотичність» та розмежування у ході кримінально-правової кваліфікації. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21-22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 62–65.
170. Медицький І.Б. Суб'єкт колабораційної діяльності (теоретико-прикладний аналіз). *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О.Дідоренка*. 2023. Вип. 1. С. 141–152. DOI: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.101.141-152>
171. Методичні рекомендації «Колабораційна діяльність, особливості процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України». *Офіс Генерального прокурора* : веб-сайт. 23.05.2024. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/23052024-vidbulosya-zasidannya-metodicnoyi-radi-protokol-2>
172. Методичні рекомендації з питань кримінально-правової кваліфікації, оперативно-розшукової діяльності та кримінального провадження за ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» / С. Албул, Т. Волошанівська, А. Марченко, Г. Мудрецька, Г. Резніченко, І. Федоров, І. Чекмарьова. Одеса: ОДУВС, 2022. 67 с.
173. Методичні рекомендації щодо індивідуалізації роботи з суб'єктами пробації з числа осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України: лист Державної установи «Центр пробації» від № 1608/45/Ян-23 від 14.03.2023.
174. Мисливий В.А., Грачова О.Ю. Колабораційна діяльність та

- шпигунство: критерії розмежування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №12. С. 370–374. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/87>
175. Михайліченко Т.О. Вжити в окупації: проблемні питання правової оцінки забезпечення медичною продукцією. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2024. Вип. 47. С. 87–95. DOI: <http://doi.org/10.31359/2079-6242-2024-47-87>
176. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія / Р. О. Мовчан. Київ: Норма права, 2022. 244 с.
177. Мовчан Р.О. Кримінальна відповідальність за «посадовий» колабораціонізм: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. №2. Том 2. С. 126–142. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.126-142>
178. Мовчан Р.О. Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436-2 КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. 2022. №13(25). С. 197-204. DOI: <https://doi.org/10.33098/2078-6670.2022.13.25.197-204>
179. Науково-експертний висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної ради України на проект Закону України «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» №8077 від 26.09.2022. URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1536239> (дата звернення: 25.10.2024).
180. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., перероб. та допов.

Київ : Дакор, 2019. 1384 с

181. Нестеренко В.А. Окупаційний режим у військовій зоні України в 1941- 1943 рр. (адміністративний, економічний та соціокультурний аспекти) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. НАН України. Ін-т історії України. Київ, 2005. 21 с.
182. Нетеса Н.В. Впровадження стандартів освіти країни-агресора як форма кримінально протиправного освітянського колабораціонізму: проблемні аспекти тлумачення та правозастосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2022. № 44. С. 76–81. DOI: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2022-44-76>
183. Нетеса Н.В. Інформаційний колабораціонізм: проблемні аспекти тлумачення та застосування кримінально-правових норм. *Інформація і право*. 2024. №4 (51). С. 220–232. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4\(51\).318138](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2024.4(51).318138)
184. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін. ; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
185. Носач А. В. Кримінологічне забезпечення захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2022. 418 с.
186. Оркін М., Ферраро Т. Міжнародне гуманітарне право та окуповані території. 06.05.2025. *International Committee of the Red Cross* : веб-сайт. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2025/05/mizhnarodne-humanitarne-pravo/mizhnarodne-humanitarne-pravo-ta-okupovani-teritorii/> (дата звернення: 25.10.2024).
187. Орлов Ю.В, Прибиткова Н.О. Зауваження та пропозиції до проекту Закону України «Про внесення змін до кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність»

- (реєстр. № 7647 від 09.08.2022). *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2022. № 2(27). С. 120–129. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2022.2.10>
188. Орлов Ю.В., Прибиткова Н.О. Війна та кримінально-правова політика України: виклики і відповіді. *Право і безпека*. 2022. №2 (85). С. 40–49. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.04>
189. Основи кримінально-правової політики щодо колабораціонізму на тимчасово окупованих територіях: концепція / М.А. Рубашенко, І.В. Яковюк, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцев, С.О. Харитонов ; за ред. М.А. Рубашенка ; НФДУ ; НІОУ ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2024. 24 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20296?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR32TkVOixb4ZbKGr-pH9BV9s-cnklcmOpv4AMEPEAjWARxOZm35fVmNJ8Q_aem_FaJ_T3Z-CUrN7xCYHh85cw (дата звернення: 25.10.2025).
190. Особливості кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із колабораційною діяльністю / колектив авторів ; за заг. ред. д.ю.н., проф. засл. юриста України Максима Цуцкірідзе. Київ : Алерта, 2024. 212 с.
191. Павлик Л.В. Диференціація кримінальної відповідальності за злочинні посягання у сфері економіки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2013. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/225/1/pavluk%20dus.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
192. Павликівський В.І., Яценко А.М. Кримінальна відповідальність за різні прояви колабораціонізму: проблеми правозастосування. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2023. №2 (29). DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2023.2.02> С. 31-50.
193. Пашковський М. Науково-правовий висновок щодо проєкту

Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (номер, дата реєстрації: 10136 від 09.10.2023), а також проєкту Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України (номер, дата реєстрації: 10136-1 від 24.10.2023). 2024. УГСПЛ. 226 с. URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/vysnovok-do-10136-10136-1-final-1.pdf> (дата звернення: 25.10.2025).

194. Пащенко О.О. Соціальна зумовленість закону про кримінальну відповідальність: загальні питання. *Проблеми законності*. Харків, 2008. Вип. 96. С. 121–129.
195. Пащенко О.О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.
196. Письменський Є. Особливості кваліфікації колабораційної діяльності у формі передачі матеріальних ресурсів ворогові. *Науковий вісник ДДУВС*. 2023. Спеціальний випуск № 2. С. 158–164. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2023-6-158-164>
197. Письменський Є., Мовчан Р. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм: окремі проблеми тлумачення та вдосконалення законодавства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 8–16. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2022-2-8-16>
198. Письменський Є.О. Види колабораційної діяльності та питання їх відбиття у КК України. *Кримінальне право України перед викликами сучасності і майбуття: яким воно є і яким йому бути* : матеріали міжнар. наук. конференції, м. Харків, 21 – 22 жовт. 2022 р. / редкол.: В.Я. Тацій, Ю.А. Пономаренко, Ю.В. Баулін та ін. Харків : Право, 2022. С. 54–58.

199. Письменський Є.О. Громадянин України як суб'єкт колабораційної діяльності. *Протидія кримінальним правопорушенням на деокупованих територіях* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кропивницький, 27 жовтня 2023 року). Кропивницький, 2023. С. 16–20.
200. Письменський Є.О. Запровадження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: чи всі очікування справдилися? *Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів* : матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 27 квітня 2023 р. Частина II. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 256–259.
201. Письменський Є.О. Ідеологічний та культурно-освітній колабораціонізм як посягання на інформаційну безпеку (на прикладі ч. 1 ст. 111–1 КК України). *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки*: матеріали VI міжнар. наук.-практ. конференції, м. Харків, 12 трав. 2022 р. / [редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.) та ін.] ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Громад. організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права». Харків : Право, 2022. С. 81–85.
202. Письменський Є.О. Караність колабораційної діяльності: яких змін потребує КК? *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 трав. 2023 р.) / редкол.: Л.М. Демидова (голов. ред.), Н.В. Шульженко, Д.О. Куковинець, О.С. Попович ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса Нац. акад. прав. наук України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2023. С. 102–108.
203. Письменський Є.О. Колабораційна діяльність у сфері освіти: проблеми тлумачення та вдосконалення кримінального закону. *Право*

- України*. 2022. № 11. С. 49– 59. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2022-11-049>
204. Письменський Є.О. Колабораціонізм у сучасній Україні як кримінально-правова проблема. *Право України*. 2020. № 12. С. 116–128.
205. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти) : наук. нарис/ Є.О. Письменський. Сєверодонецьк, 2020. 121 с.
206. Письменський Є.О. Кримінально-правова політика України із забезпечення охорони національної безпеки в умовах гібридної війни. II Львівський форум кримінальної юстиції «Правова реформа у сфері кримінальної юстиції: ключові параметри та прогноз подальшого розвитку»: збірка тез міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 23–24 верес. 2016 р.). Київ: ВАІТЕ, 2016. С. 159–165.
207. Письменський Є.О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності: монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.
208. Письменський Є.О. Масштаби колабораціонізму в Україні та передумови поширення цього явища. *Колабораціонізм на тимчасово окупованих територіях: проблеми правової оцінки, гарантування прав і свобод людини та реінтеграції територій* : матеріали наук.-практ. кругл. столу, м. Харків, 6 жовт. 2023 р. Одеса : Олді+, 2023. С. 8–13. DOI: <https://doi.org/10.32782/06092023>
209. Письменський Є.О. Особливості кваліфікації колабораційної діяльності за ознакою добровільності. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листоп. 2023 р.) / редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 167–170.
210. Письменський Є.О. Підстави кримінальної відповідальності за господарський (економічний) колабораціонізм: новий законодавчий підхід. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні*

- та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (електронне видання), 20 квітня 2022 р. / упоряд. : Євген Письменський. – Нац. акад. внутр. справ, Львів. держ. ун-т внутр. справ, Дніпропет. держ. ун-т внутр. справ, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С.43–45.
211. Письменський Є.О. Помилкова кримінально-правова політика України щодо колаборації з ворогом та її наслідки. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 21 липня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 175–181.
212. Письменський Є.О. Про кваліфікацію дій громадян України, спрямованих на впровадження стандартів освіти держави-агресора в закладах освіти (ч. 3 ст.111-1 КК України). *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 24 лист. 2023 р. Одеса : ОДУВС, 2023. С. 167–171.
213. Письменський Є.О. Про проблеми формування та реалізації кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану (на прикладі однієї справи про колабораційну діяльність). *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е. О. Дідоренка*. 2024. № 1 (105). С. 130–144. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.130-144>
214. Письменський Є.О. Суб'єкт колабораційної діяльності як елемент складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 111-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2024. Випуск 86: частина 4. С. 335–343. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.51>
215. Письменський Є.О. Щодо вдосконалення кримінально-правової

- норми про колабораційну діяльність у сфері освіти. *Сучасні виклики та актуальні проблеми забезпечення міжнародної та національної безпеки (тенденції, проблеми та шляхи їх вирішення)* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2 груд. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 236 – 239.
216. Письменський Є.О., Мовчан Р.О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв’язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №6. С. 356–360. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/79>
217. Плотнікова А.В., Коваленко О.О. Щодо соціальної зумовленості криміналізації пособництва державі-агресору як злочину проти основ національної безпеки України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2023. Випуск 37. С. 15–21. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2023.37.02>
218. Погорєлов А.А. Південь України в початковий період Великої Вітчизняної війни. Червень 1941-листопад 1942 рр. : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2008. 20 с.
219. Подкопаєв С.В. Окремі аспекти відмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111, 111-1 та 111-2 Кримінального кодексу України (в контексті рекомендацій щодо діяльності органів прокуратури). *Scientific Collection «InterConf»*. 2022. №138. С. 267–270. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/2074> (дата звернення: 02.03.2025).
220. Політика Росії щодо знищення ідентичності дітей на ТОТ України: підсумки 2024 року: аналітичний звіт. А. Воробйова. ЦГП «Альменда»: веб-сайт. 43 с. URL: <https://almenda.org/wp->

- content/uploads/2025/05/2024-UA_web.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
221. Політова А.С., Легунова Н.О. Теоретико-правові проблеми кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. №6, частина 3. С. 91–97. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.13>
222. Попович О. Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 282–285. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22de63ec-c77a-4ac7-9e2c-db9773fe2ae3/content> (дата звернення: 02.03.2025).*
223. Постанова Кримінального касаційного суду у складі Верховного Суду у справі № 953/406/23 від 22 січня 2024 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116670763> (дата звернення: 01.12.2025).
224. Потильчак О.В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. НАН України. Ін-т історії України. Київ, 1999. 20 с.
225. Поштаренко І.В. Колабораційна діяльність: кримінально-правовий аспект. *Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану* : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 183–188
226. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів

- України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення (№7570 від 20.07.2022). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40023> (дата звернення: 01.12.2025).
227. Правова оцінка колаборантства в Україні, Молдові та Грузії: аналітична довідка / [М.А. Рубашенко, І.В. Яковюк, Н.В. Шульженко, О.В. Зайцев, С.О. Харитонов ; за ред. М.А. Рубашенка] ; НФДУ ; НЮУ ім. Я. Мудрого. Харків [б.в.], 2024. 16 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/20295/1/Analitycna_dovidka.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
228. Притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення колабораційної діяльності: аналіз діючого законодавства, практики його застосування та пропозиції щодо зміни законодавства: Аналітична записка. ГО «Центр прав людини ZMINA», ГО «Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ», ГО «Донбас СОС», ГО «Крим SOS», БФ «Восток SOS», БО «БФ «Стабілізуєш Сервіс» та ГО «Кримська правозахисна група». 28 с. URL : https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2022/12/zvit_zmina_ukr-2.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
229. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
230. Про відновлення роботи Снігурівського та Березнегуватського районних судів Миколаївської області, територіальну підсудність судових справ яких змінено: Рішення Вищої ради правосуддя № 283/0/15-23 від 30.03.2023. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rozporjadjennya/283_30_03_2023.pdf (дата звернення: 02.03.2025).
231. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

- встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n12> (дата звернення: 02.03.2025).
232. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції: Закон України від 03.03.2022 №2110-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2110-20> (дата звернення: 02.03.2025).
233. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України: проект закону від 09.10.2023 №10136. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42957> (дата звернення: 02.03.2025).
234. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки: Закон України від 14.04.2022 №2198-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2198-20> (дата звернення: 02.03.2025).
235. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність : проект закону від 05.01.2023 №8301-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/41119> (дата звернення: 02.03.2025).
236. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: проект закону від 26.09.2022 №8077. URL :

- <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/40531> (дата звернення: 25.10.2024).
237. Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність: проєкт закону від 23.12.2022 №8301. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40894>
238. Про Всеукраїнський референдум : Закон України від 26.01.2021 № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
239. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T141207?an=1> (дата звернення: 02.03.2025).
240. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
241. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 №2849-20. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2849-20> (дата звернення: 02.03.2025).
242. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
243. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 №2469-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355> (дата звернення: 02.03.2025).
244. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12> (дата звернення: 01.12.2025).
245. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 №2145-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> (дата звернення:

- 01.12.2025).
246. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
247. Про скасування розпорядження від 16 березня 2022 року № 9/0/9-22, зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (окремі суди Миколаївської та Харківської областей) : Розпорядження Верховного Суду від 16 березня 2022 року № 10/0/9-22. Верховний Суд : веб-сайт. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Rozp_16_03_2022_10.pdf (дата звернення: 01.12.2025).
248. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (дата звернення: 01.12.2025).
249. Проект Закону «Про внесення змін до статті 111-1 Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за колабораційну діяльність» від 23.12.2022 № 8301. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40894> (дата звернення: 01.12.2025).
250. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо забезпечення відповідальності осіб, які здійснювали колабораційну діяльність) від 24.02.2021 № 5143: URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71219 (дата звернення: 01.12.2025).
251. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність) від 24.02.2021 № 5144. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71220 (дата звернення: 01.12.2025).

252. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораціонізм) від 06.12.2019 № 2549. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=6756 (дата звернення: 01.12.2025).
253. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України від 08.08.2022 №7646. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40204> (дата звернення: 01.12.2025).
254. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України (щодо кримінальної відповідальності за адміністративне, економічне, військове, політичне, військово-політичне та інше співробітництво з державою-агресором – колабораціонізм) від 23.02.2021 № 5135. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71206 (дата звернення: 01.12.2025).
255. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність від 08.08.2022 №7647. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/40205> (дата звернення: 01.12.2025).
256. Проект КК України станом на 22.05.2023. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/05/22/kontrolnyj-tekst-projektu-kk-22-05-2023.pdf> (дата звернення: 02.07.2023).
257. Проект КК України станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення: 02.05.2025).
258. Проект КК України станом на 26/02/2026. URL:

<https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2026/02/24/kryminalnyj-kodeks-22-02-2026-ukr.pdf> (дата звернення: 25.02.2026).

259. Пропозиції Президента України до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 07.04.2022. 2 с. URL: <https://itd.rada.gov.ua/cc7517d5-ab16-4c60-ac47-d05cd84c8efe> (дата звернення: 01.12.2025).
260. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. 106 с.
261. Радутний Е.О. Публічне заперечення як різновид колабораційної діяльності за ч.1 ст.111–1 КК України. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 129–134.
262. Радутний О.Е. Публічні заклики та заперечення як форми інформаційної колабораційної діяльності за кримінальним кодексом України. *Інформація і право*. 2022. № 2(41). С. 99–115. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2\(41\).270372](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2022.2(41).270372)
263. Родіонова Т. В. Розмежування понять «місце вчинення злочину», «предмет злочину» та «обстановка вчинення злочину». *Наука і правоохорона*. 2015. №4 (30). С. 166–172.
264. Розслідування колабораційної діяльності : практ. посібник / Є.О. Письменський, С.В. Головкін, А.В. Коваленко, В.В. Коваленко.

Київ: ВД Дакор, 2024. 260 с.

265. Рубашенко М.А. Видовий об'єкт посягання на територіальну цілісність і недоторканість України. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2013. №4. Том 2. С. 54. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2013.2.63544>
266. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм за чинним КК України. *Соціальна функція кримінального права: проблеми наукового забезпечення, законотворення та правозастосування* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12-13 жовт. 2016 р.). Харків, 2016. С. 328–331.
267. Рубашенко М.А. Кримінально-правова класифікація колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С. 501–506. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/122>
268. Рубашенко М.А. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України*. 2022. № 11. С. 76–87. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-11-076>
269. Рубашенко М.А., Мовчан Р.О. Кримінальні правопорушення проти державної безпеки в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. №3. С. 328–341. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.03.60>
270. Рябчинська О.П. Особливості призначення покарання за колабораційну діяльність особам похилого віку. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Випуск №34 (73). С. 216–223. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/37>
271. Саліхов А.Р. Вибірчі конфлікти у країнах пострадянського простору. Аксіологічний аналіз. *Актуальні проблеми політики*. 2024. Вип. 74. С. 102–113. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v74.2024.14>
272. Сербіна А. Адвокатська діяльність в окупації: забезпечення права на захист чи колабораціонізм? 05.01.2023. *УГСПЛ*: веб-сайт. URL :

- <https://www.helsinki.org.ua/articles/advokatska-diialnist-v-okupatsii-zabezpechennia-prava-na-zakhyst-chy-kolaboratsionizm/> (дата звернення: 23.08.2025).
273. Сергієвський С.К. Диференціація кримінальної відповідальності за різні форми державної зради. *Часопис Київського університету права*. 2020. №4. С. 386–395. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.4.2020.70>
274. Сергієвський С.К. Кримінальна відповідальність за державну зраду : кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України. Харків, 2021. 205 с.
275. Симоненко Н. Кримінально-правова новела щодо колабораційної діяльності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 92–109. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.17.257848>
276. Сорокін А.А. Соціальна обумовленість криміналізації колабораційної діяльності в Україні. *Теорія і практика правознавства*. 2022. Вип. №2 (22). С. 64 –78. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2022.2.267651>
277. Ставлення українців до тих, хто бере російські паспорти та співпрацює з окупаційною владою: результати дослідження Опори. Дослідження відбулося завдяки підтримці американського народу, що була надана через Агенство США з міжнародного розвитку (USAID). *ОПОРА*: веб-сайт. 23.08.2023. 8 с. URL: <https://www.oporaua.org/viyna/doslidzhennya-stavlennya-ukrayinciv-do-tih-hto-bere-rosiys-ki-pasporti-ta-spiivpracyuye-z-okupaciynoyu-vladoyu-24871> (дата звернення 25.09.2025).
278. Статистика за ст. 111-1 КК УКРАЇНИ. CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013-2025). CrimeTracer. URL:

- <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/> (дата звернення 01.02.2026).
279. Стефанів Н.С., Орлеан А.М., Берднік І.В. Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 та ст. 436-2 КК України. *Тренінговий центр прокурорів України* : веб-сайт. URL: <https://www.facebook.com/ptcu.gp.gov.ua> (дата звернення 25.09.2025).
280. Тананакін О.В. Соціальна обумовленість криміналізації правопорушень, що кваліфікуються як колабораційна діяльність. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2024. Випуск 81, ч. 2. С. 335–340. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.52>
281. Теплюк М. О., Нижник А. І., Тубелець О. С., Кучмар О. О. Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України (продовження). *Юридична Україна*. 2023. №12. DOI 10.37749/2308-9639-2023-12(252)-1
282. Теплюк М.О., Нижник А.І., Тубелець О.С., Кучмар О.О. Криміналізація колабораційної діяльності у світлі статті 3 Конституції України. *Юридична Україна*. 2023. №11. DOI: [https://doi.org/10.37749/2308-9639-2023-11\(251\)-1](https://doi.org/10.37749/2308-9639-2023-11(251)-1)
283. Тетерятник Г.В., Мудрецька Г.В., Резніченко Г.С. Актуальні проблеми при розслідуванні кримінальних проступків, пов'язаних з колабораційною діяльністю: методичні рекомендації. Одеса : Вид-во «Юридика», 2023. 40 с.
284. Ткач О. Згортання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. *Political Studies*. 2021. №2. С. 170–185. DOI: <https://doi.org/10.53317/2786-4774-2021-2-9>
285. Тлумачення із «Словника української мови» слова «заклик». Словник: веб-сайт. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%B%D0%B8%D0%BA> (дата звернення 25.09.2024).

286. Тлумачення із «Словника української мови» слова «заперечення».
Словник : веб-сайт. URL:
<https://slovnkyk.ua/index.php?sword=%D0%B7%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F>
(дата звернення 25.09.2024).
287. Тополевський Р.Б., Федіна Н.В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с.
288. Трепет О.С. Соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за пособництво державі-агресору. *Правові новели*. 2024. №22. С. 156–162. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.21>
289. Удовик В.М. Німецько-фашистський окупаційний режим (1941-1944 рр.) на території генеральної області «Київ» (Київська та Полтавська області) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Київ, 2005. 16 с.
290. Узагальнення судової практики призначення покарання за інформаційне колаборантство (ч. 1 ст. 111-1 КК). Уклад. М. Рубашенко. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2024. 38 с. URL:
https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/20297?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR1sxXruxD1tR7UwhEMKo6yUxdP8eVkQ1Sx8z8te6FbGUwxV9NM3uaFhvcI_aem_SY0m06269vxBKmscfjZY4w (дата звернення 23.07.2025).
291. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с. : іл.
292. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 31.08.2016 р. у справі № 826/1162/16. URL:
<http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/60759224> (дата звернення: 14.01.2022).
293. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровськ від 22.12.2022 р. у справі № 201/10339/22. URL:

- <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108158336#> (дата звернення: 14.01.2022).
294. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 09.12.2022 року у справі № 201/9959/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108147460> (дата звернення: 14.01.2022).
295. Ухвала Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 29.12.2022 року у справі №201/10388/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108204810> (дата звернення: 14.01.2022).
296. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 06.12.2022 р. у справі №331/4733/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107905298> (дата звернення: 14.01.2022).
297. Ухвала Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 16.12.2022 р. у справі №331/4335/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107905294> (дата звернення: 14.01.2022).
298. Ухвала Малиновського районного суду м. Одеси від 08.12.2022 р. у справі №521/17357/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107768658> (дата звернення: 14.01.2022).
299. Ухвала Миколаївського апеляційного суду від 20.04.2023 у справі № 485/20/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110336042> (дата звернення: 14.01.2025).
300. Ухвала Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 20.12.2022 р. у справі № 183/8154/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108045568#>(дата звернення: 14.09.2023).
301. Фабрика війни: кадетство на ТОТ АР Крим та міста Севастополя.

- Аналітичний звіт. О. Шаповал, В. Куберська. Київ: ЦГП «Альменда» : веб-сайт. 2024. 64 с. URL: https://almenda.org/wp-content/uploads/2024/09/Cadet_web_ukr-1.pdf (дата звернення 25.04.2025).
302. Фоменко М.В. Підстави криміналізації суспільно-небезпечних діянь. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 2(25). С. 33–39. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0991850e-e555-4bca-95c6-f6872ea65813/content> (дата звернення: 14.01.2023).
303. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручн. для студ. вищ. навч. закл. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2017. 468 с.
304. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу. 20.04.2022. *Ракурс* : веб-сайт. URL: <https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html> (дата звернення: 14.01.2022).
305. Хавронюк М. Колабораціонізм чи державна зрада: коментар Миколи Хавронюка. 27.09.2022. *ЦППР*: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsionizm-chy-derzhavna-zrada-komentar-mykoly-havronyuka/> (дата звернення 25.09.2025).
306. Хавронюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціонізм. 28.04.2022. *ЦППР*: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kriminalnogo-kodeksu/> (дата звернення 25.09.2025).
307. Хавронюк М. Порушення принципу законності і рівності перед законом у змінах до Кримінального кодексу під час війни. 18.05.2022. *ЦППР*: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsypu-zakonnosti-i-rivnosti-pered-zakonom-u-zminah-kriminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/> (дата звернення 25.09.2025).
308. Хавронюк М.І. Підстави кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність підлягають удосконаленню. 5 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37307409-e724->

4a45-a43b-ad4508efd1f0/content (дата звернення 25.09.2025).

309. Харонюк М. Порушення принципу пропорційності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. 18.05.2022. ЦППР: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyphu-proporsijnosti-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/> (дата звернення 25.09.2025).
310. Харонюк М. Порушення принципу юридичної визначеності у змінах до Кримінального кодексу під час війни. 18.05.2022. ЦППР: веб-сайт. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyphu-yurydychnoyi-nevyznachenosti-u-voyennyh-zminah-kryminalnogo-kodeksu-ukrayiny/> (дата звернення: 14.01.2025).
311. Херсонського адвоката підозрюють у колабораціонізмі та пособництві державі-агресору. 19.07.2023. *Суспільне Херсон*: веб-сайт. URL : <https://suspilne.media/532083-hersonskogo-advokata-pidozruut-u-kolaboracionizmi-ta-posobnictvi-derzavi-agresoru/> (дата звернення: 14.01.2024).
312. Ходанович О.Л. Військово-політична діяльність похідних груп ОУН на території України в роки Другої світової війни : автореф. дис... канд. іст. наук: 20.02.22/ Нац. акад. оборони України. Київ, 2006. 19 с.
313. Чорний, Р.Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2021. 42 с.
314. Чуваков О.А. Актуальні питання щодо вдосконалення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Правознавство*. 2023. Випуск 2 (37). Том 25. С. 36–40. DOI: [https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2\(37\)-7](https://doi.org/10.32782/2304-1587/2023-25-2(37)-7)
315. Чуваков О.А. Деякі питання щодо видових об'єктів злочинів проти основ національної безпеки України. *Часопис Київського університету*

- права. 2017. С. 316–321.
316. Чуваков О.А. Кримінально-правова протидія злочинам проти основ національної безпеки України: теорія і практика : : дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2017. 468с.
317. Чугуніков І. І. Додатковий об'єкт злочину: проблема визначення та класифікації. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М.Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 3. С. 151–155.
318. Шайкан В.О. Ідеологічна боротьба в Україні періоду Другої світової війни 1939-1945 рр. : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01. Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. Переяслав-Хмельницький, 2011. 45 с.
319. Шайкан В.О. Колабораціонізм на території рейхскомісаріату «Україна» та військові зони в роки Другої світової війни : автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2006. 40 с.
320. Шамара О., Книженко О., Кириченко О., Комашко В. Вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: проблеми трансформації кримінального законодавства в сучасних умовах. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 200–210. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-6-200-210>
321. Шиян Д.С. Екологічна безпека як видовий об'єкт злочинів проти довкілля. Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матер. кругл. столу. Х : Юрайт, 2017. С. 109–112.
322. Шлапаченко В.М. Проблемні питання криміналізації пособництва державі-агресору (ст. 111-2 КК України). Вісник кримінального судочинства. 2023. №1–2. С. 165–172. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/164-172>
323. Шульга А.М. Науково-теоретичне визначення видового об'єкта

- земельних злочинів через призму земельних правовідносин. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2014. С. 270–273.
324. Яковюк І., Рубашенко М., Шульженко Н. Колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК): загальний огляд та деякі законодавчі недоліки. *Деокупація. Юридичний фронт*: матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 р.) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму; упоряд. і наук. ред. О. В. Кресін. Київ : Держ. торг.-екон. ун-т, 2022. С. 130–134. DOI: <https://doi.org/10.31617/k.knute.2022-03-18>
325. Яковюк І.В. Колабораційна діяльність – злочин проти основ національної безпеки України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №5. С. 43–46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/7>
326. Яковюк І.В. Колабораційна діяльність в закладах освіти: у чому полягає загроза національній безпеці України? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/126> С. 518-522.
327. Янішевська К.Д., Крисько А.С. Загальнотеоретичні аспекти та класифікація колабораційної діяльності як кримінально-правового явища. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2022. №4 (56). С. 71–76. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4\(56\).269622](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2022.4(56).269622)
328. Ясиновський П.В. Родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної*

- безпеки України: матер. кругл. столу. X* : Юрайт, 2017. С. 97–101.
329. Ясниська Т. Впровадження стандартів освіти країни-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 509–512.
330. Ясниська Т.Ю. Адвокат на ТОТ: колаборант чи захисник? *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листопада 2024 р. ОДУВС, 2024.С. 240–242.*
331. Ясниська Т.Ю. Вказівка на добровільність у складі колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.).* Харків: Юрайт, 2023. С. 261–264.
332. Ясниська Т.Ю. Додаткові ознаки суб'єкта колабораційної діяльності. *Осінні юридичні читання – 2025. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2025».* 20–21 листопада 2025 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. С. 172–174.
333. Ясниська Т.Ю. Колабораційна діяльність в адміністративній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024 №6. С. 803–809. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.134>
334. Ясниська Т.Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство.* 2023. №2. Т.1. С. 250–256. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.37>
335. Ясниська Т.Ю. Місце вчинення колабораційної діяльності. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матеріали

- наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 черв. 2024 р. : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 183–187. DOI: <https://doi.org/10.31359/9786178411541>.
336. Ясниська Т.Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск №31. С. 87–97. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>
337. Ясниська Т.Ю. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №12. С. 336–339. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/77>
338. Ясниська Т.Ю. Суб'єкт колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року)*. Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 103–106.
339. «Все, що вона робила, це допомагала людям»: звіт. *Human Rights Watch* : веб-сайт. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/12/05/389840> (дата звернення: 01.12.2025).
340. Kolaboracja z wrogiem w warunkach wojennych. Doświadczenia polsko-ukraińskie. Колабораційна діяльність. Польсько-український досвід боротьби. Варшава, 2023. 398 с.
341. Pashkov Vitalii M., Mykhailichenko Tetiana O., Zabuha Yuliia Yu.. Medical and pharmaceutical activities in occupied territories: legal assessment and Ukraine's experience. *Polski Merkurusz Lekarski Polish Medical Journal*. 2024. №4. С. 445-452. DOI: <http://doi.org/10.36740/Merkur202404110>

ДОДАТКИ

Додаток А

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ясниська Т. Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. №2. Т.1. С. 250–256. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.37>
2. Ясниська Т. Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск №31. С. 87–97. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>
3. Ясниська Т. Ю. Колабораційна діяльність в адміністративній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024 №6. С. 803–809. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.134>
4. Ясниська Т. Ю. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №12. С. 336–339. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/77>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

11. Ясниська Т. Впровадження стандартів освіти країни-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : збірник матеріалів VI Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І. В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 509–512.
12. Ясниська Т. Ю. Вказівка на добровільність у складі колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції*: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 261–264.
13. Ясниська Т. Ю. Суб'єкт колабораційної діяльності. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*:

матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 103–106.

14. Ясницька Т.Ю. Місце вчинення колабораційної діяльності. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя* : матеріали наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 14 черв. 2024 р. : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 183–187.

15. Ясницька Т.Ю. Адвокат на ТОТ: колаборант чи захисник? *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності в період воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Одеса, 29 листопада 2024 р. ОДУВС, 2024.С. 240–242.

16. Ясницька Т.Ю. Додаткові ознаки суб'єкта колабораційної діяльності. Осінні юридичні читання – 2025. *Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки*: Матеріали Всеукраїнської науково–практичної конференції «Осінні юридичні читання – 2025». 20–21 листопада 2025 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. С. 172–174.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Ясницька Т. Аналіз додаткового об'єкту у складі колабораційної діяльності. *Круглий стіл: Війна в Україні: зроблені висновки та незасвоєні уроки* (м. Львів, 23 лют. 2023 р.).

Акт впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Львівського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук,

Олесян СТРОЦЬКИЙ

17.08. 2025

АКТ

17.08. 2025

м. Львів

№ 41

Про впровадження результатів дисертації Ясницької Тетяни Юріївни на тему: «Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності за кримінальним правом України» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- начальника відділу забезпечення якості освіти кандидата юридичних наук Юлії ЛОЗИНСЬКОЇ;
- заступника начальника відділу організації наукової діяльності кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- т. в. о. декана факультету № 1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) доктора юридичних наук, доцента майора поліції Ігоря ФЕДЧАКА;
- завідувача кафедри кримінального права та кримінології кандидата юридичних наук, професора Ірини ГАЗДАЙКИ-ВАСИЛИШИН;
- завідувача загальної бібліотеки Ірини КРАВЕЦЬ.

Комісія відповідно до Положення про порядок впровадження результатів наукових робіт в освітній процес, наукову, практичну, законотворчу діяльність та їх облікування у ЛьвДУВС, затвердженого наказом ЛьвДУВС від 16.08.2023 № 270, розглянула й узагальнила матеріали та результати дисертації ад'юнкта кафедри кримінального права та криміналістики факультету №1 (з підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України) Львівського державного університету внутрішніх справ Ясницької Т. Ю. на тему «Кримінально-правова характеристика колабораційної діяльності за кримінальним правом України», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії із галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право».

Проаналізовано основні результати дослідження Ясницької Т.Ю., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні положення дисертації:

1. Ясницька Т. Ю. Культурно-освітній колабораціонізм: характеристика об'єктивної сторони. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т.1. С. 250–256. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.1.37>

2. Ясницька Т.Ю. Об'єкт колабораційної діяльності. *Юридичний бюлетень*. 2023. Випуск № 31. С. 87–97. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.31.12>

3. Ясницька Т.Ю. Колабораційна діяльність в адміністративній сфері. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024 № 6. С. 803–809. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.134>

4. Ясницька Т.Ю. Соціальна зумовленість відповідальності за колабораційну діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №12. С. 336–339. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/77>

5. Ясницька Т. Впровадження стандартів освіти країни-агресора у закладах освіти як форма колабораційної діяльності. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні : збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Львів, 09 грудня 2022 р.) / за заг. ред. І В. Красницького. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. С. 509–512.*

6. Ясницька Т. Ю. Вказівка на добровільність у складі колабораційної діяльності. *Актуальні проблеми протидії злочинності та корупції: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 17 лютого 2023 р.)*. Харків: Юрайт, 2023. С. 261–264.

7. Ясницька Т.Ю. Суб'єкт колабораційної діяльності. Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи: матеріали Всеукраїнського круглого столу (Кропивницький, 24 листопада 2023 року). *Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 103–106.*

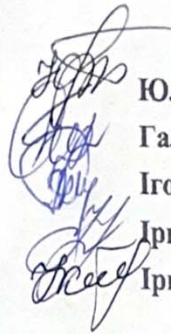
8. Ясницька Т.Ю. Місце вчинення колабораційної діяльності. *Захист прав людини в українській моделі перехідного правосуддя : матеріали науково-практичного круглого столу (Харків, 14 червня 2024 р.) : електрон. наук. вид. / НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Право, 2024. С. 183–187.*

9. Ясницька Т.Ю. Адвокат на ТОТ: колаборант чи захисник? *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності в період воєнного стану: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Одеса, 29 листопада 2024 р.)*. ОДУВС, 2024. С. 240–242.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Ясницької Т.Ю. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право»,

проблеми застосування кримінального законодавства», а також рекомендувати їх до вивчення під час самостійної роботи здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Юлія ЛОЗИНСЬКА

Галина САВЧИН

Ігор ФЕДЧАК

Ірина ГАЗДАЙКА-ВАСИЛИШИН

Ірина КРАВЕЦЬ